DİN FELSEFESİ BAĞLAMINDA TURAN DURSUN'UN ATEİZMİNİN DAYANAKLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

İlyas DEMİR

ÇOMÜ-BAP Proje No: 2009/09

2010

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN FELSEFESİ BAĞLAMINDA TURAN DURSUN'UN ATEİZMİNİN DAYANAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Muhsin AKBAŞ

Hazırlayan
İlyas DEMİR

Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında desteklenmiştir.

Proje No: 2009/09

Çanakkale – 2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İlyas DEMİR'e ait **Din Felsefesi Bağlamında Turan Dursun'un Ateizminin Dayanakları** adlı çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Üye Doç. Dr. Muhsin AKBAŞ

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Tevhid AYENGİN

Üye Yrd. Doç. Dr. Mahmut SALİHOĞLU

Tez Proje No : 2009/09

Tez Savunma Tarihi : 03/02/2010

O N A Y

Doç. Dr. Yücel ACER

Enstitü Müdürü

…./…./20....

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi/Projesi olarak sunduğum *"Din Felsefesi Bağlamında Turan Dursun'un Ateizminin Dayanakları"* adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/01/2010
İlyas DEMİR
İmza

ÖZET

"Din Felsefesi Bağlamında Turan Dursun'un Ateizminin Dayanakları" başlıklı bu çalışma, Dursun'un İslam özelinde Tanrı'yı ve tüm dinleri inkârını, bunu temellendirişini, felsefi bakış açısıyla ele alır ve açıklar.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Dursun'un ateizmini konu edinmektedir. Bu bölümün ilk başlığında, "Turan Dursun ateist miydi?" sorusuna, ateizm kavramının anlam ve mahiyeti göz önünde bulundurularak, onun kendi ifadelerinden hareketle cevap aranmaktadır. Bölümün ikinci başlığında ise, Dursun'u ateizme sürükleyen nedenler, felsefi, tarihsel ve psikolojik analizlerle tespit edilerek ortaya konmaktadır.

Araştırmamızın ikinci bölümü, Dursun'un din felsefesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Söz konusu bu bölümde Dursun'un Tanrı sorunu, vahiy, peygamberlik, mucize, din-bilim ilişkisi, ahlâk, ölümden sonra hayat gibi din felsefesi problemlerine ilişkin düşünce ve iddiaları incelenmektedir.

Çalışmamızın son bölümünde ise, Dursun'un ateizminin felsefi temelleri, "kötülük problemi", "duygusal ve ahlâki gerekçeler", "yansıtma din teorisi" gibi başlıklarla meydana çıkarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turan Dursun, Ateizm, Din, Din Felsefesi Problemleri.

ABSTRACT

The thesis titled “The Basis of Turan Dursun`s Atheism within the Context of the Philosophy of Religion” explains and examines Turan Dursun`s denial of the God in Islam in particular, and his rejection of all religions in general. This work concentrates especially on Dursun’s philosophical arguments for his atheistic stand.

Thesis consists of three chapters. The first chapter aims at exposing Dursun’s atheistic viewpoint in general. Its first part seeks an answer to the question whether Turan Dursun was an atheist by refering to his own viewpoints and experiences. The second part of the first chapter explores the reasons why Dursun became an atheism by analyzing Dursun’s philosophical, historical and socio-psycological conditions.

This research`s second chapter focuses on Dursun’s atheistic philosophy of religion. At this chapter the major concepts, which occupy a central place in Dursun’s arguments, such as God, revelation, prophethood, miracle, relationship between religion and science, religion and morality, and the afterlife are examined in order that Dursun’s philosophical arguments are understood clearly.

The last chapter of the thesis explores and presents the philosophical arguments Dursun puts forward in order to support his atheistic position such as the problem of evil, emotional and ethical reasons, and the theory of projection.

Key Words: Turan Dursun, Atheism, Religion, Issues of the Philosophy of Religion

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

TURAN DURSUN'UN ATEİZMİ

İKİNCİ BÖLÜM

TURAN DURSUN'UN DİN FELSEFESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURAN DURSUN'UN ATEİZMİNİN FELSEFİ DAYANAKLARI

KISALTMALAR

Bil.	:	Bilimler
bkz.	:	Bakınız
Çev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	:	Editör
Hz.	:	Hazreti
M.Ö.	:	Milattan Önce
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	:	Yayın tarihi yok.
Ünv.	:	Üniversite
vb.	:	Ve benzeri
öl.	:	Ölüm
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı

ÖNSÖZ

İnanç ve inançsızlık, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan, dini ve felsefi düşünce sistemlerinde çokça tartışılan konulardan birisi olmuştur. Din felsefesinde kendilerini teist olarak nitelendiren ve bir Tanrı inancına sahip olan düşünürler, inanç sistemlerini akli temeller üzerine kurarak inandıkları Tanrı'nın varlığına ilişkin çeşitli kanıtlar ortaya koymuştur. Bu grubun karşısında yer alan, herhangi bir Tanrı inancına sahip olmayan, kendilerini ateist olarak değerlendiren düşünürler ise, inançsızlıklarını felsefi, sosyolojik ve psikolojik açıdan temellendirerek teistlere karşı alternatif görüş ve eleştiriler sergilemişlerdir.

İnsanların inançlarının belirlenmesinde, yaşadıkları yerin, kültürün, aldıkları eğitimin, çevre ve aile ortamının önemli bir etkisi vardır. Böyle bir durum ve ortamda, kimileri Tanrı inancına sahip olurken kimileri de inançsızlığı tercih eder. Turan Dursun da uzun yıllar sonra çeşitli tecrübelerin neticesinde inançsızlığı tercih edenlerdendir. Muhafazakâr bir ailede büyüyen ve küçük yaşta yoğun bir din eğitiminden geçen Turan Dursun, yıllarca süren imamlık, vaizlik ve müftülük görevlerinin ardından marjinal söylemlere sahip koyu bir ateist olmuştur. Onun din hakkındaki tutum ve davranışlarının değişmesinde, ateizminin oluşmasında, geçmiş yaşantı ve tecrübelerinin etkisi büyük rol oynamış görünmektedir.

Turan Dursun'un ateist görüşlerine baktığımız zaman aslında onun ateizminin çok yüzeysel, tutarsız ve basit bir temele dayandığı görülecektir. Turan Dursun bir filozof değildir. Ateizm üzerine kendince bir sistem de oluşturmamıştır. Onun eserlerinde Din felsefesinde yer alan klasik ateizm teizm tartışmalarına rastlamak bir yana bu çalışma dışında hiçbir filozofla ya da ateist sistemle yan yana anılmamıştır. Zaten kendisi neden ateist olduğunu anlatırken felsefi açıklamalardan çok duygusal ve tepkisel argümanlara yer

vermektedir. Bu noktada göze çarpan önemli bir husus da geçmişte din adına yaşadığı olumsuz tecrübeleri zihninde tekrar kurgulayarak, abartarak insanlara sunmasıdır.

Çalışmamız boyunca bütün bunlar göz önünde bulundurularak titiz bir araştırma ve inceleme ile din felsefesi bağlamında Dursun’un ateizminin dayanaklarını araştırdık. Onun din hakkındaki çeşitli görüşlerini eserlerinden hareketle irdeleyerek ateizminin felsefi temellerini ortaya koymaya çalıştık.

Turan Dursun sıradan bir ateist değildir. Günümüzde bu topraklarda ateist sosyalist çevrelerce görüşleri propaganda aracı olarak kullanılan, sanal ve gerçek âlemde büyük bir kitle tarafından takip edilen ideolojik bir kahramandır. O, tüm geçmişini, ailevi değerlerini, inancı uğruna yıllarını verdiği din eğitimini, içinde bulunduğu çevreyi tamamıyla arkasına atmış ve bunlara karşı inanılmaz bir mücadele içine girmiştir. Durum böyleyken onun hakkında, onu doğru olarak anlama çabası güden, onun düşünce sistemine bilimsel açıdan yaklaşan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla böyle bir çalışmanın bu yönden düşünce dünyamıza önemli bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Tezimi okuyarak yapıcı eleştirileri ve yorumlarıyla bana yol gösteren, beni yönlendiren ve kendisinden çok şey öğrendiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Muhsin AKBAŞ’a gerekli ilgi ve alakayı esirgemediği için, bana sabırla rehberlik ettiği için teşekkürlerimi sunuyorum.

İlyas DEMİR

Çanakkale–2010

GİRİŞ

I. TEZİN KONUSU VE AMACI

Çalışmamızın konusu, coğrafyamız açısından ilgi çekici olduğunu düşündüğümüz modern din ve düşünce insanlarımızdan Turan Dursun'un özel olarak Tanrı inancını genel olarak da dini inancı tamamen inkârını ve bunu temellendirişini, felsefi bakış açısıyla ele alarak incelemektir.

Bunu yaparken amacımız ise, öncelikle Turan Dursun'un Tanrı ve din anlayışını ortaya koymak; daha sonra hem genel olarak hem de İslamiyet (hatta diğer dinler) bağlamında Tanrı inancını inkârının rasyonel temellerini, kanıtlarını araştırmak ve değerlendirmektir.

II. TEZİN ÖNEMİ

İslamiyet ve diğer inanç sistemlerini eleştiren teolojik-felsefi nitelikte çabalar hep varolagelmiştir. Bizim coğrafyamızda modern zamanlarda yaşamış ve pek çok eser bırakmış bulunan yazar Turan Dursun'un çalışmaları da bunlar arasındadır.

Turan Dursun, başta Tanrı'nın varlığı olmak üzere genel olarak dini inançları özelde İslam'ın inanç sistemini tamamen reddetmekte, düşüncelerini tarihsel ve rasyonel kanıtlarla temellendirmeye çalışmaktadır. Dursun'un bu iddialarının felsefi değerlendirmesi yok denilecek kadar azdır. Yapılmış çalışmalar ya onun ateist düşüncesinin savunmasıdır ya da onun iddialarına tefsir, hadis gibi İslami bilimlerinden hareketle verilmiş cevaplardan oluşmaktadır. Bu nedenle, Turan Dursun'un ateizmini felsefi bakış tarzıyla inceleyen ve değerlendiren bu çalışma, düşünce dünyamıza bir katkı sağlayacaktır.

III. TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Tezimiz, Turan Dursun'un çalışmalarında yer alan başta Tanrı tasavvuru olmak üzere, evrenin yaratılışı, insanın bu evrendeki yeri ve önemi, mucize, vahiy, ahiret inancı gibi metafizik ve kozmolojik problemler ile onun ateizminin epistemolojisini içermektedir.

Turan Dursun'un iddiaları, daha çok İslam inancını inkâra yönelik ve tefsir, hadis gibi İslami bilimlerden hareketle olmaktadır. Tezimiz, yukarıda belirtilen konuları felsefi bakış açısıyla ele alacak ve değerlendirecektir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Dursun'un klasik İslam bilimleri ile ilgili iddiaları çalışmanın kapsamı dışında bırakılacaktır. Ancak felsefi değerlendirmelere imkân sağlayacak açıklamalar yapmak için kısmen de olsa bu ilimlerden yararlanılacaktır.

IV. TEZİN KAYNAKLARI VE KULLANIMI

Tezimizin ana kaynaklarını araştırma başlığımız gereği Turan Dursun'un eserleri oluşturmaktadır. Dursun'un hayat tecrübesi, onu imandan inançsızlığa götüren süreç, Tanrı tasavvuru, vahiy, mucize, peygamberlik, din-bilim, ahlâk, ölüm sonrası hayat gibi pek çok konu, bu eserler ışığında ortaya konulmuştur. Bununla birlikte din felsefesi bağlamı dışında kalan daha çok temel İslam bilimlerini ilgilendiren iddiaların ifadesini bulduğu bazı eserlerine çalışmamızda kaynak olarak başvurulmamıştır.

Çalışmamız, Turan Dursun düşüncesi etrafında din felsefesi problemlerini içermektedir. Bu problemlerin Dursun'un görüşleriyle birlikte ele alınışında din felsefesi alanında yapılmış pek çok çalışmanın taraması yapılarak bunlar tezimizde kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca, özellikle Dursun'u ateizme sürükleyen nedenler ile duygusal ve ahlâki gerekçeler başlığımızda olayın psikolojik yönünü de göz önünde bulundurduğumuz için din psikolojisi alanında yapılan çalışmalardan da yararlandık.

Kaynaklardan yararlanma ve elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sürecinde, yöntem olarak, felsefi yaklaşım tarzına bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Tarih felsefesinde, ekonomi felsefesinde ya da herhangi bir bilimin felsefesinde bu bakış tarzı ne ise, din felsefesinde de aynıdır; alan değişse de, bu tarz değişmez. Bu çerçevede din felsefesi yapmak demek, Mehmet Aydın'ın *Din Felsefesi* başlıklı kitabında yer alan ifadesi ile,

“dinin temel iddiaları hakkında rasyonel, objektif, şümullü ve tutarlı bir tarzda düşünmek ve konuşmaktır.”[1] Bir din felsefesi çalışması olan bu tezde de Dursun’un iddiaları, belirtilen felsefi bakış tarzına uygun olarak ele alınmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

[1] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 11. Baskı, İzmir 2007, s. 3.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURAN DURSUN'UN ATEİZMİ

1.1. TURAN DURSUN ATEİST MİYDİ?

"Turan Dursun ateist miydi?", sorusuna cevap verebilmemiz için öncelikle "ateizm probleminin mahiyeti" üzerinde durmak yerinde olacaktır. Çünkü bir kimsenin ateist olup olmadığını ancak kendi ifadelerinden ve ateizm kavramından kastedilen manalar ile anlayabiliriz.

Ateizm kelimesi, günümüz Batı dillerinde, Yunanca *theos* ya da Latince *deus* kökünden türeyen bir kavramdır.[2] *Theos* kavramından Tanrı'ya inanmak anlamında "*theism*"; "*theism*"den hareketle de tanrıtanımazlık anlamında "*atheism*" kavramı ortaya çıkmıştır.[3] Ateizm sözü, genellikle, biri geniş diğeri de dar olmak üzere iki ayrı anlamda kullanılmaktadır. Geniş anlamıyla ateist, Tanrı'yı hayatına sokma ihtiyacı duymayan kişi anlamında kullanılırken; dar anlamıyla ise düşünerek ve tartışarak Tanrı'nın varlığını inkâr eden kimsedir.[4]

Ateizm, temelde, semavi dinlerin Tanrı anlayışını kendisine hedef seçmektedir. Bu dinlere göre Tanrı, özünde ezeli ve ebedi, irade sahibi, varlığı için hiçbir sebebe gereksinim duymayan, her şeyi yoktan var eden, evrenin düzen ve işleyişinde faal olan aşkın bir varlıktır. Bütün bu özelliklerde bir Tanrı'ya inanan kimselere mümin, inanmayıp reddedenlere ise ateist denmektedir.[5]

Günümüz felsefe literatüründe her ne kadar kullanılmasa da inkârcılar için İslam düşünce literatüründe ateizm kavramından başka "ilhad", "zındık (inanç yolundan sapan)", "dehri (zamanın her şeyi yok ettiğine inanan)" gibi kelimelerin kullanıldığını görmekteyiz.

---

[2] S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, Ankara 1999, s. 433.
[3] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, 4. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2004, s. 1.
[4] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 210.
[5] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 4–5

Basım tarihleri yeni olan felsefe sözlükleri ise ateizm terimini genellikle "tanrıtanımazlık" terimi ile ifade etmektedir.[6]

Bu tanımları dikkate alarak Dursun'un Tanrı ve dinler hakkında sarf etmiş olduğu birkaç görüşünü inceleyecek olursak, başlığımızın cevabını da bulmuş oluruz.

> "Daha güzel bir dünyanın, daha özgürlüklü dünya olmadan gerçekleşemeyeceği açık… Daha özgürlüklü bir dünyanın kurulabilmesi için de "tabu"ların yıkılması gerekli. Her türlü tabu yıkılmalı. En başta da "din"lerden, "inanç"lardan kaynağını alan tabular… Özgürlükleri bağlayan her türlü zincir kırılmalı. En başta da kafalardaki "iman zinciri"…"[7]

Dursun bir başka yerde de ateist oluşu ile ilgili olarak şunları söylüyor:

> "Deneyler yaptım kendi kendime, Tanrı'nın olmadığına ilişkin. Önce Tanrı varsa, bu Tanrı, Muhammed'in Tanrı'sı değildir diyordum. Olamaz ama acaba bu Tanrı ne iş yapar? Önce var mı? Rastlantılar üzerinde durdum. Rastlantı öğeleri üzerinde durdum… Öyleyse neden insanlar da evren de rastlantısal olmasın. Pekâlâ, milyonlarca yıl içinde, biçimden biçime geçerek, değişerek. Antropolojiyle de çok yakından ilgilendim. Bu Allahlılık iki üç yıl daha sürdü. Birden, tümden o da silindi. O gelişmeler artık Tanrı'nın hiç olmadığı noktaya gelmekle sıçrama gösterdi. Tanrı'yı inkâr etmek demiyorum, olan bir şey yok ki inkâr edeyim. Tanrı'nın yok olduğunu bilme noktasına varmam, o sıçrama, birkaç yılımı aldı…"[8]

Dursun'un ifadelerinden anlaşıldığı üzere o, belirli bir yaşam tecrübesi ve zihin sürecinden sonra, dinsizliği tercih etmiştir. Dursun, ilk olarak peygamberlik inancını yitirmiş, daha sonra Tanrı'nın da olmadığına kanaat getirerek her türlü dini inancı aklından silmiştir. Dahası dinleri, özgür, güzel bir dünyanın önünü perdeleyen karanlıklar olarak görmüştür. Dursun'un bahsettiği ve inkâr ettiği Tanrı, sadece İslam'ın Tanrı'sı değildir. O "özgürlüklerin önündeki her türlü tabu yıkılmalı", derken tüm inançları reddetmiştir. Başka bir bölümde ise tanrıtanımazlığını şöyle dile getirir:

> "Öyle bir hınç oluştu ki! Çünkü O (Tanrı), benim gençliğimi aldı, çocukluğumu aldı. Ben O'ndan dolayı çocukluğumu, gençliğimi yaşayamadım. Nice insanlar ondan dolayı yaşayamıyorlar… O vardır diye, O'nun seçtiği karanlık vardır diye birçok insan doğruyu yanlış,

---

[6] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 101; S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, s. 433–434.
[7] Turan Dursun, *Din Bu-I*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1991, s. 9.
[8] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını Anlatıyor*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 37.

> yanlışı doğru biliyor… Hiçbir hastalık; ne bir kanser, ne bir AIDS, ne falandır, ne filandır, hiçbir hastalığın korkunçluğu, hiçbir felaketin korkunçluğu, o dinden gelen korkunçluk kadar korkunç gelmedi bana."[9]

Öyle anlaşılıyor ki Dursun'un dinsizliği sadece inkâr derecesinde değil, nefret ve hınç derecesinde bir dinsizliktir. O'nun gözünde din, en kötü hastalıklarla bile kıyaslanamayacak kadar korkunç bir felakettir. Kendi ifadesiyle, O, sadece bir ateist değil, dinle mücadele eden "aydınlık savaşçısı"dır. Peki, o nasıl bir ateisttir? Onun ateizmi, ateizm türlerinden hangisini kapsamaktadır?

Topaloğlu "*Ateizm ve Eleştirisi*" adlı eserinde, ateistlerin kendi görüşlerinden hareketle ateizmin beş grupta incelenebileceğini söyler:

> "1. Mutlak Ateizm: Zihinde Tanrı fikrine sahip olmamak demektir. Bu anlayışa göre insan doğuştan Tanrı kavramına sahip olmadığı için reddedecek bir şeyi de yoktur.
>
> 2. Teorik Ateizm: Düşünerek, tartışarak, zihni bir çabayla Tanrı'nın varlığını reddetmek ve ilgili iddiaları çürütmeye çalışmaktır. Teorik ateizm de denen bu anlayış doğrultusunda dindarların iddiaları ve Tanrı'nın varlığı lehinde getirdikleri kanıtlar eleştiri konusu olmuş, bu süreçte Tanrı'nın varlığını çürütmeye yönelik tezler ileri sürülmüştür.
>
> 3. Pratik Ateizm: Sanki Tanrı yokmuş gibi yaşamak, Tanrı'yı günlük yaşama sokmamak biçiminde tanımlanmıştır. Bu tür bir ateizmde kişi daha ziyade günlük yaşamındaki tavır ve davranışlarıyla, hayat tarzı, ilke ve alışkanlıklarıyla, Tanrı'sız bir dünya ve Tanrı'sız bir yaşam kurmayı istemektedir.
>
> 4. İlgisizlerin Ateizmi: Bir kısım düşünürler Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu tartışma konusu yapmadan bu konulara uzak durmayı tercih etmişlerdir. Bu tür ateistlere göre insan sadece var olanla yetinmeli görünen âlemin ötesine ilgi duymamalıdır.
>
> 5. İdeolojik Ateizm: Özünde felsefi bir problem olan ateizm bazen da ideolojik bir ilke olarak savunulmuş ve politik bir kabul haline gelmiştir. Özellikle Karl Marx, F. Engels (1820–1895) ve Lenin'in görüşlerinden hareketle kurulan sosyalist yönetimlerde ateizm komünist partilerin propaganda aracı olarak kullanılmıştır." [10]

Kısaca değinmiş olduğumuz ateizm türlerinden, bizi ilgilendiren, daha doğrusu Dursun'un ateizmini en iyi şekilde açıklayan grup, ideolojik ateizmdir. Ancak kısmen de

---

[9] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 36.
[10] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 6–15.

olsa onun görüşlerini, teorik ateizm ve pratik ateizmin (özellikle aktif olarak Tanrı inancını reddeden grubu) yorumlarında da görmekteyiz.

Dursun, her ne kadar kendi ifadeleriyle belirtmese de onun ateizminin daha çok Marksist (ideolojik) bir ateizm olduğunu, ona kucak açan, eserlerini yayınlayan ve fikirlerini propagandalarında kullanan takipçilerinin söylemlerinden anlıyoruz. Doğu Perinçek, Dursun'un Materyalist bir düşünür olduğunu şu sözleriyle dile getiriyor:

> "Bir cengâver toplumunda, gerçek kahramanlık, Materyalizmin insana verdiği sade ve gösterişsiz kahramanlık, bir elini gene şakağına koymuş yatıyor öyle caddenin üzerinde ve gazete kâğıtları altında. Aslında kahramanlık sözcüğü gitmiyor bu olaya, vermiyor Turan Dursun'un Materyalizmini ve ışıklaşan cesaretini."[11]

Dine yöneltilen eleştirilerin en etkilisi olarak Marksist eleştiriler görülmektedir. Dolayısıyla bütün ateizmler içinde belki de en tehlikelisi de Marksist ateizmdir. Çünkü Marks'a göre din bir hastalıktır. Tedavi edebilmek için öncelikle bu hastalığın sebeplerini bilmek ve ona göre dinle mücadele etmek gerekir.[12] Marks'a göre din, insan tarafından üretilmiştir. Köleliği nedeniyle ezilmiş bir kimse, kendisinde var olan, adalet, iyilik, aşk, hürriyet gibi nitelikleri Tanrı diye isimlendirdiği bir varlık üzerinde yansıtıyor. Bu hayatta mutsuz olan insan, mutlu olacağı öbür hayatı hayal ediyor. İnsan bilmeden Tanrı'ya tapıyorum diye aslında kendine tapıyor.[13]

Marks ve Engels'e göre din burjuva önyargılarının ürünüdür. İptidai toplumlarda dine rastlamak mümkün değildir, çünkü din sonradan ortaya çıkmıştır. Sınıf çatışması neticesinde burjuva sınıfının çıkarlarını korumak için çıkmıştır. Din, toplumu uyutan bir afyondur. Bütün bu üst yapı denilen değerler havaya uçurulmalıdır.[14]

İdeolojik ateizm, bütün insanların ateist olmasını amaçlamış, hatta bunu da yeterli görmeyerek herkesin aktif olarak dini inançlarla mücadele etmesi gerektiğini savunmuştur.

---

[11] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını ...,* s. 15.
[12] Murtaza Korlaelçi, "Ateizm ve Çeşitleri", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 46, 2007, s. 12–44.
[13] Murtaza Korlaelçi, "Ateizm ve Çeşitleri", s. 12–44.
[14] K. Marx, F. Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, (çev: Muzaffer Erdost), 6. Baskı, Sol Yayınları, Ankara 2005, s. 129–130.

Materyalizmin mutlak doğru olarak kabul edildiği ülkelerde, bilimsel temellere dayandığı gerekçe gösterilerek, dine karşı yoğun bir mücadeleye girişilmiştir.[15]

Dinlere karşı topyekûn bir savaş ilan eden ideolojik ateizmin bu uğurda benimsediği sloganların aynısını Dursun'un düşünce sisteminde görmekteyiz. Dursun, dinle, Tanrı'yla alakalı ne varsa hepsini, tarihi seyir içerisinde insanların ortaya çıkarıp geliştirdiği dogmalar olarak görür. İlkel kabile dinlerinden semavi dinlere kadar tüm inançları karşılaştırarak tek kaynağa ulaşmaya çalışır. Dursun, sadece inançsızlığını dile getirmez. Onun için Tanrı'ya inanmamak yetmez. Tanrı inancını gönüllerden tamamen kazımak için mücadele etmek gerekir. Dursun, bu mücadeleci ruhu İlhan Arsel'e yazdığı mektuplarında şöyle dile getirir:

> "Önümüzde birlikte onurla yürüyeceğimiz yolun kapıları daha bir güvenli biçimde açılıyor demektir. Gelecek için kurulacak, güzel, ışıklı dünyaya sunacağımız ortak katkılarımızı, en elverişli biçimleriyle şimdiden görüyor gibiyim. İnanıyorum demeyeceğim. Biliyorum ki yalnızca bizim ortaya koyacaklarımızla bile, karanlığın kaynağı din kurutulacaktır."[16]

> "Birlikte bir şeyler değiştirebileceğimiz, geleceğe daha güzel, tanrısal değil, insanca bir dünyanın kurulması için önemli şeyler sunmakta olduğumuzu düşündükçe kendimden geçiyorum." [17]

> "İnanç karanlıktır, aydınlık kesimdeyse bilgi vardır. Bilginin ışığı önünde, karanlık pek dayanmaz. Bir mum ışığı bile kocaman bir odadaki karanlığı yırtıp yenebiliyor."[18]

Dursun'un, dinleri yok etmek uğruna sarf ettiği cümlelerden, ne kadar heyecanlı, ne kadar istekli olduğunu görmekteyiz. Sadece bu ifadeler bile onun inançsızlığı ideolojiye dönüştürdüğünün kanıtıdır. Zaten Dursun'un dinle mücadelesi komünist çevrelerle el ele olmuştur. Yazdığı bütün makaleler, komünist ideoloji çizgisinde yayın yapan dergilerde (*2000'e Doğru, Teori, Sosyalist Birlik, Emeğin Bayrağı Yüzyıl*) yayınlanmış, tüm kitapları Doğu Perinçek'in talimatıyla Kaynak Yayınları tarafından çıkarılmıştır.[19]

---

15 Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 157.
16 Turan Dursun, *İlhan Arsel'e Mektuplar*, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 14.
17 Turan Dursun, *İlhan Arsel'e Mektuplar*, s. 27.
18 Turan Dursun, *İlhan Arsel'e Mektuplar*, s. 27.
19 Turan Dursun, *Din Bu-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1991, s. 10–11; Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını ...*, s. 11.

Giriş niteliğindeki bu bölümde, “Turan Dursun Ateist miydi?”, sorusuna kısaca yanıt aramaya çalıştık. Onun ateizminin mahiyeti, din karşıtı gruplarla ilişkileri, din felsefesi, ateizminin felsefi dayanakları gibi pek çok mesele ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.2. TURAN DURSUN’U ATEİZME SÜRÜKLEYEN NEDENLER

Turan Dursun hakkında yapmış olduğumuz bu çalışmamızda, O’nun hayatı ve eserlerine ilişkin ayrı bir başlık açmadık. Şüphesiz, her yazarın görüşleri ile yaşamı ve kişilik karakteri arasında önemli bir bağ vardır. Bu nedenle Dursun’un hayatını psikolojik bir tahlil çerçevesinde “Dursun’u Ateizme Sürükleyen Nedenler” başlığı adı altında ele almayı uygun gördük.

Kişinin mevcut karakter ve yapısının büyük ölçüde çocukluk devresinde aldığı eğitim ve ailesinin tavrıyla yakından alakalı olduğu, araştırma ve gözlemlerin ortaya çıkardığı verilerle bilinen bir gerçektir.[20] Ancak Dursun’da bu ilişki daha özel bir boyutta kendini göstermektedir. Çünkü onun yaşam tecrübesi, ateizmi hakkında bize önemli derecede bilgi vermektedir. Dolayısıyla Dursun’un hayatı ve eserleri üzerinde yeterince inceleme yapılmadan, onun, dinlere, özellikle de İslamiyet’e karşı olan olumsuz tutum ve davranışlarının (saldırganlığının) sebebi gerektiği gibi anlaşılamaz. Şimdi onun yaşam serüveni, kişiliği, yetiştiği şartlar, dindarlık ve dinsizlik dönemleri ile mevcut ideolojisinin nasıl oluştuğu üzerinde, psikoloji biliminin verilerinden de yararlanarak, genişçe durmak istiyoruz.

Turan Dursun 1934 yılında Sivas’ın Şarkışla ilçesinde dünyaya gelir. Kürt kökenli bir anneden doğan Dursun, ailesinin sekiz çocuğundan biridir. Köy imamlığı yapan babası, henüz o dünyaya gelmeden önce, oğlunu Basra ve Kûfe âlimlerinin derecesinde bir âlim yapma sevdasına kapılır. Onu büyük hocaların elinde yetiştirme gayesiyle ilkokula göndermez. Aile, Dursun henüz beş yaşlarındayken, dedesinden kalma topraklara yerleşmek üzere, Ağrı’nın Tutak ilçesine göç eder. Ancak kendilerine miras kaldığını zannettikleri topraklar ağaların eline geçmiştir. Durum böyle olunca babası, aileyi geçindirmek için orada, çeşitli köylerde tekrar köy imamlığına başlamak zorunda kalır.

[20] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 2005, s. 257–262.

Dursun, 7–8 yaşlarına gelince dini eğitim almak üzere Şafii Mezhebi'ne mensup Kürt hocaların ellerine teslim edilir. Henüz çocuk denilecek yaşta bu hocalardan başta sarf ve nahiv olmak üzere Arapça, Fıkıh, Kelam, Mantık, Kur'ân gibi alanlarda Kürtçe eğitim görmeye başlar. Kendisi Hanefi olduğu için Şafi usulü yanında, Kayseri, Sivas, Adana gibi illerde Hanefilik alanında da ileri gelen hocalardan icazet alır.[21] Bütün bu eğitim faaliyetlerinin ardından belli bir birikime ulaşan Dursun, 17 yaşındayken babası gibi imamlık yapmaya başlar. İmamlığı sırasında müftülük-vaizlik sınavlarına başvurur, ancak hem yaşı tutmadığı için hem de Türkçe bilmediği için başvurusu kabul edilmez. 1955–1957 yılları arasında askerlik vazifesini Kütahya ve Adana illerinde yerine getirir. Dursun, Türkçe konuşma ve yazmayı da askerde öğrenir.

Askerlik dönüşü İstanbul Üçbaş ve İsmailağa medreselerinde müftülük ve vaizlik eğitimi alan talebelere, öğretmen sıkıntısı sebebiyle, Kelam, Fıkıh, Mantık gibi dersler okutmak üzere görevlendirilir. Dursun, bu arada, açıktan ilköğretim sınavlarına girerek ilkokul diploması alır. Öğrencileriyle birlikte müftülük-vaizlik sınavına başvurur. 1958 yılında, Tekirdağ ilinde, önce vaizlik sonra müftülük görevleriyle vazifeye başlar. Dursun'un yetiştirdiği öğrencilerden de pek çok kişi müftü ve vaiz olarak aynı yıllarda göreve başlar. 1962–1965 yılları arasında, Dursun'un kendi ifadesiyle, "*Atatürkçü çizgideki davranışlarından ötürü"* sürgün yılları başlar. Bu zaman zarfında Dursun, sırasıyla Tekirdağ, Gemerek, Altındağ, Sivas, Sinop gibi yerlerde müftülüğe devam eder. Dursun'un hem Diyanet hem de halk nazarında tepki almasında, sürgüne gönderilmesinde, bazı uygulamaları etkili olmuştur. Dursun o yılları şöyle anlatır:

> "Alışılmadık bir müftü olmuştum. Nedeni şuydu: Ben, Sivaslı sayıyordum kendimi. Sivas camilerine gidip gördükçe bakıyordum rahleler oraya buraya asılmış, çok berbat. Bunlar niye burada duruyor falan diyordum. Ondan sonra imamları vardı. Abdestlerini tutamayacak kadar yaşlıydı bunlar. Daha göreve gelir gelmez, haftasında 15 tane imamın görevine son verdim. Bunlar zengin insanlardı. Bunların çoğunun oğulları yargıç, doktor ve daha başka etkin görevlerdeydi. Çirkinlikleri gidermek, camileri park yerine getirmek, Sivas'ın köylerini ağaçlandırmak yoluna gittim. Müftülük lojmanı yapmak yerine, hastane önerdim. O hastane, göğüs hastalıkları hastanesi ki, şimdi çok güzel bir hastanedir. Sonra onlardan, imamlardan, beklemedikleri şeyleri isteyince söylenmeye başladılar. Toplu halde sinemaya götürüyordum. Kurs

---

[21] Dursun eserlerinde icazetiyle alakalı herhangi bir belgeden veya yazılı dokümandan bahsetmiyor. Sadece bazı kimselerden icazet aldım diyor. Dolayısıyla onun icazeti hakkında kesin bir yargıda bulunmak doğru olmasa gerektir.

> açmıştım. Ülkede imamlar için ilk kez yetiştirme kursları sayılabilir, öyle sanıyorum orada. Ki, imamlar halkın eline bakmasın, halka muhtaç duruma gelmesin diye… Onlara konferans vermeyi, grup çalışmalarını öğretme yoluna gitmiştim. Milli Eğitim ile işbirliği yaparak diploma sağlamaya yönelmiştim ve sıkıcı bulununca söylendiler, "Bu müftü kâfirdir," dediler. Hatta "Komünisttir," dediler. Arkasından bir baktım nakiller… En büyük darbeyi ben Halk Partisi'nden yedim. Şaşılası bir şeydir ki, kendim de Halk Partili olarak ileri sürülüyordum… O zaman *Yeni İstanbul, Yeni İstiklal* diye bir takım gazeteler, mecmualar falan vardı. Orada komünistliğim, içkiyi severliğim yazıldı, sabaha kadar içki içmişim ki, ağzıma damlasını koymuyordum. Yani, içkiyle miçkiyle hiç tanışmamıştım."[22]

Dursun, sürgünlerle dolu müftülük yıllarından sonra Diyanet'teki görevinden istifa eder ve 1966 yılında önce ambar memurluğu ardından da dini programlar yapmak üzere TRT'ye geçer.[23] Dursun, yaklaşık on altı yıllık TRT görevinde, memurluk ve yapımcılık yapar (yapımcı olarak "Akşama Doğru", "Başlangıcından Bu Yana İnsanlık", "Tarihte Türkler" gibi programlara imza atar). TRT'de hazırladığı programlar, halk tarafından eleştirilerek, Evrim Teorisi'ne yer verdiği ve insanlara dinsizlik aşıladığı gerekçesiyle, yayından kaldırılır. Arkasından TRT'deki yapımcılık görevi de elinden alınarak uzmanlık görevine getirilir. 1982 yılında ise emekli olur. Emekli olduktan sonra, çeşitli din karşıtı faaliyetlerinin ardından, 4 Eylül 1990 tarihinde İstanbul'da silahlı bir saldırı sonucu hayatını kaybeder.

Dursun'un ateistlik sürecinin ilk basamağını peygamberi inkâr oluşturmuştur. Müftülüğü bırakmaya karar verdiği yıllarda peygambere olan inancını yitirmiş olmakla birlikte Allaha olan inancı devam etmektedir.[24] Ancak bu da uzun sürmez ve yaptığı bir "deney"den sonra Allah'ı da inkâr eder. Dursun bu durumu ve yaptığı "deney"i şöyle anlatır:

> "Deneyler yaptım kendi kendime, Tanrı'nın olmadığına ilişkin. Önce Tanrı varsa, bu tanrı Muhammed'in Tanrı'sı değildir, diyordum. Olamaz ama acaba bu Tanrı ne iş yapar? Önce var mı? Rastlantılar üzerinde durdum. Rastlantı öğeleri üzerinde durdum. Evde karım yine şaşırmıştı. "Sen delirdin mi" demişti. Kovaya su doldurdum. Süpürgeyi alıp batırdıktan sonra duvarlara rasgele serptim. Baktım. Bakıyorum duvarlarda çeşitli biçimler oluşuyor. İnsan resmi, hayvan resmi, ağaç… Kuruyor. Ben bir daha serpiyorum. Kadıncağız orada öyle bakıyor, "ne

---

[22] Turan Dursun, *Din Bu-I,* s.285–286.
[23] Abit Dursun, *Babam Turan Dursun*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995, s. 50–51.
[24] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …,* s. 36.

> yapıyorsun sen?" diyor. "Neden yapıyorsun?" Allah var mı, yok mu onu bulmaya çalışıyorum, dedim. Anlayamıyordu, (niye anlayamıyorsa "ama ben senin oğlunu Allah'tan daha yüksek görüyorum" diyen bir kadın buna niye şaşar?) suyla, süpürgeyle, duvara serpmeyle Allah'ın ne ilişkisi var, onlarla bir kanıt bulmuştum. Bu duvarlarda çeşitli resimler oluşuyor. Hayvan resmi. Gerçi süpürge benim elimde, su da. Suyu serpen de benim. Ama o biçimler benim irademden kaynaklanmıyor. Rastlantısal oluyor. Eğer benim irademden kaynaklanıyor olsa, aynı biçimleri bir daha yapabilmeliyim. Aynı biçimde serpiyorum, başka resimler meydana geliyor. Demek ki rastlantısal… Öyleyse neden insanlar da evren de rastlantısal olmasın. Pekâlâ, milyonlarca yıl içinde, biçimden biçime geçerek, değişerek… Antropolojiyle de çok yakından ilgilendim. Bu Allahlılık iki üç yıl daha sürdü. Birden tümden o da silindi. O gelişmeler artık Tanrının hiç olmadığı noktaya gelmekle sıçrama gösterdi. Tanrı'yı inkâr etmek demiyorum, olan bir şey yok ki inkar edeyim. Tanrının yok olduğunu bilme noktasına varmam, o sıçrama, birkaç yılımı aldı…"[25]

Her defasında dinle bilimi kıyaslayan, dini bilim ve akıl dışı şeyler olarak nitelendiren Dursun, çok basit, çocukça bir deneyle Tanrı'nın olmadığını, her şeyin rastlantısal olduğunu kanıtlayıverir. Acaba kimsenin aklına getiremediği, onun bu büyük deneyi bilimle, mantıkla ne derece bağdaşır? Koskoca bir evren, bu evrendeki müthiş gaye ve nizam bir süpürge deneyi ile hemen nasıl açıklanabilir?

Dursun'u asıl ününe kavuşturan, onu Turan Dursun yapan, emeklilik sonrası giriştiği din karşıtı propagandalar ve ölümünün getirdiği şöhrettir. Dursun'un emekliliğine (1982) kadar olan yaşamı ve çalışmaları incelendiğinde, onun, mücadele anlamında Tanrı'yla herhangi bir probleminin olmadığı görülecektir. En azından olsa bile bunu açıktan dışarıya yansıtmamıştır. Din karşıtlığı adına yazdığı yazılar, kitaplar, hepsi emeklilik sonrası ürünlerdir. Dursun'un emekli olduktan sonraki ilk projesi bir ansiklopedi hazırlama projesidir. Dursun, TRT yıllarında, gazeteci, yazar, reklâm ajansı sahipleri, dergi editörlerinden oluşan geniş bir çevreye sahip olmuştur. Ansiklopedi projesini de reklâm firmasında çalışan bir arkadaşına anlatır. Yapılan anlaşma çerçevesinde, Dursun, eseri hazırlamak üzere İstanbul'a gelir ve yerleşir. Ansiklopediyi mucize maddesine kadar yazar. Eseri yayınlayacak olan ajansla aralarında geçen anlaşmazlıktan ötürü çalışma yarım kalır.

---

[25] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 37.

Bu çalışmanın mucize maddesine kadar olan 8 ciltlik bölümü, Dursun’un ölümünden sonra “Kaynak Yayınları”[26] tarafından yayınlanır.

Kur’ân Ansiklopedisi, Dursun’un diğer kitaplarının aksine büyük oranda saldırganlık ve önyargıdan uzak bir çalışmadır denilebilir. Dursun bu eseri İslam’a hizmet olsun diye değil, İslam hakkında herhangi bir malumata sahip olmayan din karşıtı çevreler İslam’ı daha yakından tanısın diye yazmıştır. O, ansiklopediyi hazırlama amacını şöyle dile getirir:

> “Kur'an Ansiklopedisi'ni hazırlarken temel amacım: Yalan ve sahteciliklerle, insanları sürüleştirmek, sömürmek amacıyla sürdürülegelen dini gün ışığına çekmektir. Bu ansiklopediyi okuyanlar, İslam'da onun “kutsal kitabı” olan Kur'an'da neler bulunduğunu çok açık biçimde görecekler; O zaman, İslamcıların İslam'ı yeniden insanlarımıza devlet ve yaşam biçimi olarak sunarken “İslam akıl dinidir, bilim dinidir, adalet dinidir”... gibi propagandalarının gerçek olmaktan ne denli uzak olduğunu daha iyi bilip anlayacaklardır. Ansiklopedi, bu yolla bir “aydınlanma”nın gerçekleşmesine önemli katkı sağlayacaktır.”[27]

Kur’ân Ansiklopedisi’ne baktığımız zaman Dursun’un İslami literatüre önemli ölçüde vakıf olduğu görülmektedir. Kişisel yorumlardan uzak geniş bir literatür bilgisiyle, kaynaklarını göstererek maddeleri açıklamıştır. Ancak önemli bir husus ise, onun bu çalışma sırasında yer yer İslam âlimlerince zayıf kabul edilen rivayetlere ağırlık vermesidir.

Dursun’un bu çalışmayı hazırlarken çok heyecanlı olduğunu görmekteyiz. Özellikle İlhan Arsel’e gönderdiği mektuplarda çalışmasından övgüyle bahsetmekte, İlhan Arsel de ona gereken desteği vereceğini her seferinde dile getirmektedir.[28] Ancak bütün çabalara rağmen eserini yayınlayacak bir yayınevi bulamamıştır. Daha sonra Dursun’un ölümüyle gelen ününün ardından Kaynak Yayınları duruma el atmış, eseri sekiz cilt olarak piyasaya sürmüştür.

İlmi açıdan baktığımızda Dursun’un en kayda değer çalışması *Kur’ân Ansiklopedisi’*dir. Diğer eserleri çeşitli yayın organlarında yazılmış makalelerden, günlük yazılardan oluşmaktadır. *Kur’ân Ansiklopedisi’*ni yazan Dursun ile diğer çalışmaları yapan

---

[26] Kaynak Yayınları 1982 yılında Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret Ltd. Şti. tarafından kurulmuş bir yayınevidir. Daha çok Doğu Perinçek’le özdeşleşmiş bir kuruluştur. Turan Dursun’un bütün çalışmaları bu yayın evi tarafından kitaplaştırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: www.kaynakyayinleri.com

[27] Turan Dursun, *Kur’ân Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Kaynak Yayınları, İstanbul 1994, Giriş Bölümü: Sayfa no yok.

[28] Turan Dursun, *İlhan Arsel’e Mektuplar*, s. 41–50

Dursun arasında önemli farklar vardır. Dursun, *Kur'ân Ansiklopedisi*'ni yazdığı dönemde, aşırı din karşıtı söylemlere sahip gibi görünmemektedir. İslam hakkında geniş malumatı olan, temelde iyi bir eğitim almış birisi olarak belki de bilgi ve tecrübelerini yazıya dökme arzusundaydı. Birtakım çekinceleri olsa gerektir ki ilk dönemlerde yazılarını müstear isimlerle yazmıştır. Ne zaman ki arkasına ideolojik bir grubu almış ve geniş bir okur çevresine sahip olmuş, o zaman görüşleri daha da keskinleşmiştir. Adeta çocukluğundan beri biriktirdiği kin ve öfke gün yüzüne çıkmıştır.

Dursun'un Kur'ân Ansiklopedisi'nden sonraki çalışması, bir film projesidir.[29] "Şeriat Böyle" isimli bu film senaryosu, İlhan Arsel ve onun Amerika'da yaşayan arkadaşı Erkan Boynuince ile yapılan istişareler sonucunda kararlaştırılmıştır. Amaç, İlhan Arsel'in başta *Şeriat ve Kadın* adlı eseri olmak üzere, onun fikirlerini yaygınlaştırmak, topluma anlatmak, kendi ifadeleriyle, "İslam'ın karanlık yüzünü gün ışığına çıkarmak"tır. Hatta bu gaye ile İlhan Arsel Vakfı projesini de gündeme getirmişlerdir. Bütün bu çalışmaların yürütülmesi amacıyla Erkan Boynuince, Dursun'a ayda belli bir miktar maddi katkıda bulunma sözü vermiş, daha sağlıklı çalışabilmesi için İstanbul'da çalışma ofisi imkânı sağlamıştır.

Bu süreçten sonra Dursun, kendisini yazar olarak asıl ününe kavuşturacak dergi ve gazete yazılarını da yazmaya başlar. Özellikle 1985–1990 yılları arasında yazdığı yazılar hem sol görüşlü insanlar arasında hem de İslami kesimde büyük ses getirir. O'nun yazıları Ulusalcı Sosyalist çevrelerin yayın organları olan *Emeğin Bayrağı, Yüzyıl*, *2000'e Doğru*, *Teori*, *Sosyalist Birlik*, *Saçak* gibi dergilerde yayınlanmıştır. Dursun'un bu yazıları *Din Bu–1–2–3–4* adı altında Kaynak Yayınları tarafından kitaplaştırılmıştır.

Sosyalist gençlik, onu büyük bir beğeniyle takip etmiş, kendisine derin saygı ve sevgi beslemiştir. Yazılarından sonra bu kesimde "Büyük İslam Bilgini", "Aydın Bilim Adamı", "Cesur İnsan" gibi ifadelerle anılmaya başlanmıştır. Sosyalist çevrelerce bu kadar sevilmesinin, beğeni toplamasının bir diğer sebebi de o gün İşçi Partisi Genel Başkanı olan Doğu Perinçek, Gürbüz Tüfekçi, İlhan Arsel gibi isimlerle olan yakın dostluk ilişkisidir. Zaten Dursun'un çalışmaları ölümünden sonra Doğu Perinçek'in talimatıyla derlenmiş ve yayınlanmıştır. Dursun'un söz konusu yayın organlarında yazmış olduğu yazılar sol çevrelerce büyük beğeni toplarken, dindar insanlar tarafından İslami değerlere hakaret

---

[29] Söz konusu film projesinin özeti Kaynak Yayınlarından çıkan *Şeriat Böyle* adlı kitapla okuyucuya sunulmuştur. Kitap, İlhan Arsel'in yakın arkadaşı olan Erkan Boynuince ile Dursun'un mektuplaşmalarından ve senaryo hakkındaki çeşitli yazılardan oluşmaktadır.

olarak algılanmış, İslami yayın organlarının ve yazarların tepkisine neden olmuştur. İlahiyat fakültesi çevrelerinde her ne kadar Dursun pek fazla ciddiye alınmayıp ona karşı cevap niteliğinde derli toplu bir çalışma yapılmasa da, bazı konularda çeşitli süreli yayınlarda cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda en ciddi çalışma Süleyman Ateş'in *Gerçek Din Bu–1* ve *Gerçek Din Bu–2* adlı reddiyeleri olmuştur. Ateş, Dursun'u pek ciddiye almadığı halde, ona neden reddiye yazma ihtiyacı hissettiğini şöyle anlatır:

> "Bu kitapları okuyanların çoğu Kur'ân ve İslam hakkında temelli bilgiye sahip olmadıkları için cidden olumsuz yönde etkilenmektedirler. Bir gün, Samsun Tıp Fakültesin'de bir Profesör arkadaşım odama geldi, yanında Dursun'un birinci kitabı vardı. Okuduğu yerleri çizmiş, notlar almıştı. İmanım sarsıldı diyordu… Bir profesörün dahi böyle olumsuz etkilendiğini görünce, din hakkında hemen hiçbir bilgileri olmayan gençlerin çok daha fazla etkilenmekte olduklarını düşündüm. İşte kendilerine acıdığım gençlerin ruhlarının ebedi ışığı kaybedip ruhani karanlıklara düşmelerini önlemek için neredeyse kapışılmakta olan bu iman düşmanı kitaplara cevap verme zorunluluğunu hissettim."[30]

Ateş'in yazmış olduğu reddiyelerin içeriğiyle bizim tez konumuz doğrudan ilişkili değildir. Ateş, Dursun'un ayet ve hadisleri çarpıtarak vardığı yargıları tek tek sıralayarak geniş izahını kendi üslubuyla okurlara sunmuştur. Ateş'in çalışması daha çok Tefsir ve Hadis temelli konulardan oluşmaktadır.

Dursun'un en çok takip edilen ve *Kur'ân Ansiklopedisi'*nden sonra belki de en önemli çalışması *Kutsal Kitapların Kaynakları* ismiyle yayınlanan üç ciltlik kitap serisidir. *Kutsal Kitapların Kaynakları*, Dursun'un yarım kalmış bir çalışmasıdır. Çalışma henüz hazırlık aşamasındayken o öldürülmüş; notlarına el konulmuştur. Ölümünden beş yıl sonra Kaynak Yayınları bu notları kitap olarak üç cilt halinde yayınlamıştır. Birinci ciltte, dinlerde korku ve umut, Efendi-Kral Tanrı, Tanrı'ın istek ve arzuları gibi konular; ikinci ciltte, peygamberlik; üçüncü ciltte de mucize konusu, çeşitli başlıklar altında incelenmiş, dinlerin asıl kaynaklarının ne olduğu, Tanrı'ların nasıl meydana geldiği, peygamberlik kurumunun altında yatan sebepler gibi pek çok konu anlatılmıştır.

Dursun'un ön plana çıkan bu çalışmalarının yanında *Kulleteyn, Müslümanlık ve Nurculuk, Dua, Kur'ân, Allah, İlhan Arsel'e Mektuplar, Ünlülere Mektuplar, Din ve Seks* eserleri vardır. Yine oğlu Abit Dursun'un hazırladığı *Babam Turan Dursun, Babam Turan*

[30] Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu-I*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul th., s. 8.

Dursun ve Aydınlanma isimli kitaplar ile Şule Perinçek tarafından hazırlanan *Turan Dursun Hayatını Anlatıyor* adlı kitap, onun hakkında bize çeşitli malumatlar sunan çalışmalardır.

Turan Dursun'un *Kulleteyn* dışındaki bütün kitapları ölümünden sonra yayınlanmıştır. *Kulletyn* isimli çalışma üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır. Çünkü Dursun'u ateizme hazırlayan sürecin izlerini taşıyan en önemli verileri bu kitaptan çıkarmaktayız. Kitap, Dursun'un kendi kaleminden hayatını anlatan roman niteliğinde bir çalışmadır. Ancak kitap, edebi incelik ve sanatsal estetikten önemli ölçüde yoksundur denilebilir. Dursun, İslam'ı aşağılama ve hakaret etme adına büyük bir çaba sarf etmiş, yaşadıklarını abartılı bir şekilde dile getirmeye çalışmıştır. *Kulleteyn'*den aldığımız bilgiler ışığında bir değerlendirme yapacak olursak, Dursun'un dini tecrübesini daha iyi anlamış olacağız.

Bu kitaba göre Dursun, dinle çok erken yaşta tanışır. Akranları oyun oynarken, çocukluğunu yaşarken, o, üzerine büyük sorumluluklar alarak yaşını aşan hedeflere yöneltilmiştir. Daha küçük bir çocukken dillerini bile bilmediği medrese hocalarıyla karşılaşır. Eğitim göreceği arkadaş çevresi de onun küçük dünyasından bir hayli uzaktır. O, sınıfındaki diğer talebelere göre yaşça çok küçüktür. Bu nedenle, eğitim-öğretim için elverişli olmayan ortamlarda büyük sıkıntılara maruz kalır.

Çeşitli köylerden getirilen arkadaşlarıyla birlikte camide yatıp kalmaktadırlar. Onlar kış mevsiminde derslerine camide değil, sıcak bir ortam olduğu için ahırda çalışırlar. Temizlik imkânlarından yoksun kalabalık bir ortamda, kendine bakabilecek yaş ve olgunluğa sahip değildirler. Böyle bir durumda Dursun'un her yanını bitler basmış, kaşıntı sebebiyle bacaklarında yaralar oluşmuştur. Bir yandan bitlerle, kaşıntılarla boğuşurken diğer yandan Mantık, Kelam gibi ağır konularla boğuşmaktadır. Bulundukları ortamda doğru dürüst yemek dahi bulunmamakta, köylülerden toplanan yemeklerin karışımından oluşan bir kazandan beslenmektedirler. İstediği zaman istediğini yeme imkânı yoktur, hangi saatte ne getirilmişse o yenir.

Dursun'u en çok zorlayan hususlardan birisi de dil problemidir. Dursun'un dersleri iyi anlayabilmesi için hem Kürtçe hem de Arapça bilmesi gerekmektedir. Zamanla bu sorunu da aşmış, Kürtçe ve Arapçaya hâkim olmuştur. Bütün bu olumsuzlukların yanında,

Dursun'u asıl etkileyen mesele ise anne-baba sevgisinden, aile ortamından uzak kalmasıdır. Ara sıra ailesinin yanına gittiğinde kendi yaşıtlarını oyun oynarken, okula giderken gören Dursun, bu duruma çok içerlemektedir. Ne zaman o çocuklarla oynasa, bir araya gelse, babasının bağırmasına, kızmasına muhatap olur. Çünkü Dursun onlardan farklıdır. O, okuyacak büyük âlim olacak, Basra ve Kûfe âlimlerini geçecektir. Zaten içinde bulunduğu zor şartlara rağmen onu okumaya motive eden, hırsla derslerine devam etmesini sağlayan da âlim olma sevdasıdır.[31]

Dursun, içinde beslediği büyük âlim olma sevdasıyla, herkesin uzun bir zaman diliminde ve ileriki yaşlarda öğrendiği dersleri, konuları 4–5 yılda öğrenir. Köyde gittikleri sohbet meclislerinde verdiği cevaplarla, öğrendikleriyle herkesi hayrete düşürür. Kendi ifadesiyle hocaları bu durumu "keramet" olarak görür. Dursun, öğrenmek, ilerlemek adına her şeyi ezberler, kavramaya çalışır. Konuları kalıp cümlelerle zihnine yerleştirir. Yaş itibariyle çok küçük olduğu halde Kelam, Felsefe, Mantık gibi bilimlerin soyut konularını anlamaya çalışır.

Ancak bu durum onda olumsuz bir etki yaratır. Okuduğu, ezberlediği meseleler kafasını karıştırır, adeta Tanrı'yla kavga eder. Karşılaştığı olumsuz durumlardan Tanrı'yı sorumlu tutar. Nehirde boğulan arkadaşını neden kurtarmadığını, yılanın ağzındaki kurbağaya neden yardım etmediğini sorgulamaya başlar. Tanrı, rüyasına girer ve Tanrı'yla hesaplaşmaları orada da devam eder. Kendisinin meniden yaratılışını haksızlık olarak görür. Özürlü olan, ayakları tutmayan kız arkadaşının durumuna içerlenerek Tanrı'ya neden böyle yaptığını sorar.[32]

Bunun gibi canlı örneklerin yanında Kelam dersinde öğrendiği kaidelerle de Tanrıya kafa tutar, her ne kadar onları ezberlese de benimseyemez. Kelam'ın pek çok konusu onu tatmin etmez. Özellikle kötülük problemi, insan hürriyeti, kaza ve kader, Tanrı'nın sıfatları gibi konular kafasında hep şüphe uyandırır.[33] Dursun, Tanrıyla iplerinin kopmasına neden olan bir rüyasını şöyle nakleder:

> "Rüyamda Allah'ı görmüştüm. Bir söğüdü yontuyordu. Bir ayağını söğüdün aşağısına koymuş, bir ayağını yukarısına. Dallarını falan yontuyor. Herkes çevresine toplanmış. Ben bir fırsatını buldum,

---

[31] Turan Dursun, *Kulleteyn*, Akyüz Yayınları, İstanbul 1997, s. 101–102.
[32] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 112.
[33] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 50–52.

> sokuldum. “Kim bu?” diye sordum. Allah, dediler. “Peki, söyleyeceklerim var” dedim. Önce kızmaması için yemin ettirdim. Yemin etti, “valla billa kızmam” dedi. “Ben senin yaptığın işleri beğenmiyorum, ben senin yerinde olsam bunları yapmazdım. Madem cenneti yaratacaktın, bu dünyayı niye yarattın? Sonra Safi’yi çok güzel yaratmışsın. Sabo, Safi’nin ablası, çocuk felci mi geçirmiş nedir, küçükken yatalak olmuştu. Çok üzülüyordum, acıyordum, “neden öyle yaptın” dedim. Böyle bir tartışmamız olmuştu. O zamanlar 10–11 yaşlarındaydım. Kargalık’ taydım…”[34]

Dursun’un dine karşı olumsuz tutumunun nedenlerinden birisi de babasıdır. Küçük yaşta din eğitimi için onu evden uzaklaştırması, çocukluk duygusunu ona tattırmaması gibi sebeplerden olsa gerek, babasını hep dinle özdeşleştirmiştir. Röportajlarında babasının annesini sık sık dövdüğünden bahsetmektedir. Babasına karşı mesafeli oluşunun bir sebebi de, babasının ileride onun fikirlerini hiç benimsememesi, evlatlıktan reddetmesidir.

Dursun’un babasıyla ilişkilerinin kopması Sivas müftülüğü esnasında başlar. O bir Alevi-Sünni çekişmesinde Alevilerin lehinde karar aldığı için hem babasıyla hem de Sünni cemaatle arası açılır. Baba-oğul ilişkisinin tamamıyla kopması ise onun dinsizliğini açıkça savunmaya başlamasından yani Diyanetteki görevinden istifa etmesinden sonra olur. Dursun için, hayatı boyunca başına gelen bütün olumsuzlukların sebebi, babasıdır. Babası onun dinsiz biri olduğunu öğrenince çok üzülür, diğer çocuklarıyla da arası açılır. Babası diğer çocuklarına “Turan sizin şeyhiniz” diyerek onların içinde Dursun’un ayrı bir yeri olduğunu sürekli vurgular. Böyle güvendiği oğlunun dinden çıkmasını bir türlü hazmedemez.[35]

Sevilmeyen “imam baba” figürü[36], onun dinden uzaklaşmasına, hatta nefret etmesine neden olmuştur. Bu nedenle hayatı boyunca yaşadığı, her olumsuz olayı dinle bağdaştırır. Şule Perinçek, mülakatında, “eşinizi hiç dövdünüz mü?” diye sorduğunda “molla” döneminde dövdüğüm oldu diye cevap verir. Babasını sürekli annesini döven, ona hakaret eden bir şahıs olarak tanıtır. Annesine, eşine, çocuklarına övgüler yağdırırken, babasına ait

---

[34] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 29-30.
[35] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 38.
[36] Dursun ile babası arasındaki bu münasebet bize Freud’un “Oedipus Kompleksi”ni anımsatmaktadır. Freud Tanrı inancının temelini baba oğul arasındaki ilişkide aramaktaydı. Kişi çocukluk dönemindeki korku ve zorlukları yenemeyeceğini anladığı için sığınacak bir kapıya yönelir. Buradan doğan korunma ihtiyacı da Tanrı inancının ortaya çıkmasını sağlar. Ancak Dursun’da durum farklıdır. Çünkü o babasını sevmedği halde korunma ihtiyacı hissettiği için Tanrı yönelmemiştir. Aksine babaya olan nefret Tanrı’ya cephe almasına yol açmıştır. “Oedipus Kompleksi”nde baba kişiyi istemese de Tanrı inancına götürürken, Dursun’da aynı durum Tanrı’dan nefret etmesine yol açmıştır.

hiçbir olumlu cümle sarfetmez. Çünkü babası dindardır, bir nevi onun gözünde İslam'ı temsil etmektedir. İslam'a olan kin ve nefreti onun kalbindeki babalık duygusunu silmiştir. Çünkü onu dinle küçük yaşta bu kadar yüzleştiren, çocukluğunu ona yaşatmayan babasıdır. Babasının bu katı dindar tutumu onun İslam'a karşı kin gütmesine, bu kinle de babalık sevgisini yitirmesine sebep olur. Dursun din adamlığını bıraktığında babasıyla olan ilişkileri de farklı bir boyut alır. Babası onun Kûfe, Basra âlimleri gibi bir âlim olmasını hayal ederken, İslam'a karşı savaş açan bir oğlun tutumunu içine sindiremez. Daha sonra baba-oğul yıllarca görüşmez.

Dursun'un çocukluk anılarında dikkati çeken, dinden kopuşuna etki ettiğine inandığımız, önemli bir unsur da cinsel içerikli tecrübelerdir. Dursun, medresede yani camide 14–15 yaş grupları ile 25–30 yaş gruplarından oluşan, dini eğitimde belirli bir mesafe kat etmiş olan arkadaşlarının homoseksüel ilişkilerine şahit olur. Bu durum onu çok etkilemiştir. O'nun zihnini bulandıran sadece gördüğü ilişkiler değil, aynı zamanda talebelerin gayri ahlâki konuşmaları ve bu konuşmalara onu da alet etmeleridir.[37] Bütün bunların etkisiyle olsa gerek, tıpkı arkadaşları gibi Dursun'un da eğitim aldığı köyde, bazı cinsel deneyimleri olur.

Dursun yedi yaşındayken Safo adlı bir kıza âşık olur. Safo, sık sık Tanrı'ya isyan etmesine sebep olan özürlü kızın ablasıdır. Safo ve annesi Dursun'la ilgilenmekte, karnını doyurmakta, onu bitlerden temizlemektedir. Bu yakın ilgi onun Safo'ya saf duygularla yaklaşmasına sebep olur. Safo da küçük yaşına rağmen hocalarla, büyük talebelerle birlikte olan, çok zeki olduğuna inandığı Dursun'a hayranlık besler. Safo, Dursun'dan 5–6 yaş büyük bir kızıdır. Ailesiyle tek odalı bir evde yaşarlar. Şartlar böyle olduğu için geceleri sürekli anne ve babasının konuşmalarına, cinsel ilişkilerine şahit olur. Onlardan duyduğu ve gördüğü şeyleri sabah Dursun'a anlatır. Dursun ile aynı şeyleri paylaşmak ister. Dursun, ondan bir hayli küçük olduğu için bu durum karşısında çok utanır, çekimser davranır. Ancak arkadaşlarından duyduğu ve gördüğü tecrübelerin etkisiyle Safo'ya karşılık verir. Yedi yaşındayken küçük beyni böyle durumlarla allak bullak olur. O Safo ile olan ilişkisini röportajında şöyle anlatır:

> "…sevgili olmuştuk. Kız beni ayartmıştı. Ailesi bizim evlenmemizi istiyordu. Küçüklükten, yani dokuz yaşını buldun mu, şeriata göre

[37] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 24.

> evlendirilir. Kız dokuz yaşına geldi mi tamam. Kız beni hep ayarttı. Bazı şeyleri ben bilmezdim. Kız soyun, işte şöyle, böyle, yani benim hiç bilmediğim şeyleri kız göstermişti o sıralar. Epeyce ilişkiler, duygusal ilişkiler gelişmişti kızla aramızda..."[38]

Dursun, bir defasında peygamberi rüyasında sevdiği kızı elinden alırken görür. Rüyasını *Kulleteyn'*de kaleme alırken, bir yazara yakışmayan sokak ağzı ifadelerle peygambere, ağır küfür ve hakaretlerde bulunur. Zaten o, İslam'ın ilkeleriyle, şahıs ve kavramlarından söz ederken çoğunlukla böyle bir kabalık içinde bunu yapar.

Dursun'un cinsellikle ilgili bütün bu tecrübeleri kişiliğine çok yansımıştır. Onu dinden koparan Tanrı'ya karşı kin ve nefrete yönelten en büyük nedenlerden birisi de cinsellik olmuştur. Çünkü Dursun'u ateizme sürükleyen süreçte ilk kavgası İslam peygamberiyle olmuştur. Çocukluğundan gelen kişilik yapısıyla olsa gerek peygamberin çok evliliği, onu bir hayli meşgul etmiştir. Hz. Muhammed'le ilgili bütün yazılarında konuyu onun evliliklerine getirip onu şehvetperest birisi olarak tanıtmıştır. "Muhammed'in Cinsel Hayatı" başlığı altında yazılar kaleme alarak İslam peygamberinin gerçek hayatı ile hiç yakışmayan, ancak kendi zihin yapısının ve tecrübelerinin eseri olan ağır itham ve iftiralarda bulunmuştur. Cinsellik konusu Dursun'un o kadar ilgisini çekmiştir ki *Din ve Seks* isimli bir de kitap yazmıştır. Cinsel ihtiraslara sahip kişilik yapısı onun ahlâk anlayışına da yansımıştır. Dursun'a göre cinsel arzulara sınırlama koymak ilkelliktir. Aile ahlâkı denilen şeyler dinlerin icadıdır; insan özgürlüğünün önünde birer engeldir.

Çocukluk anılarından da anladığımız üzere Dursun'un ateistliği ömrünün tamamını kapsayan bir sürecin ürünüdür. Müftülükten ayrıldığı 1966 yılına kadar iç hesaplaşmalarla boğuşmuştur. Ne zaman dine, Tanrı'ya aykırı bir düşünce aklına gelse, bir söz diline düşse "tövbe estağfurullah" diyerek geciktirmiştir. Din adamı kimliği altında ve TRT'den emekli oluncaya kadar İslam ve Peygambere karşı açıktan olumsuz bir yargı sarf ettiğine rastlamıyoruz. Yıllarca dine karşı biriktirdiği kin ve öfkesini sosyalist çevrelerle tanıştıktan sonra ortaya dökmüştür.

Dursun, Doğu Perinçek ve onun yayın organlarının bir hayli ilgisini çekmiştir. İslam'ın içeriği hakkında pek malumata sahip olmayan, Batılı din karşıtı söylemlerle Müslümanlığı eleştiren komünist yayın organlarının imdadına, Turan Dursun yetişmiştir.

[38] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını ...*, s. 29.

Zira onlar için, Kur'ân'dan, hadislerden, kısacası İslam literatüründen haberdar olan, bu alanda kendini iyi yetiştirmiş ve müftülük yapmış, Müslümanların diliyle konuşan bir kimse kaçınılmaz bir fırsat olsa gerektir.

Dursun'dan her defasında övgülerle bahseden Doğu Perinçek, onu şöyle anlatır:

> "Türkiye'nin neresine gitsem Turan Dursun'un öğrencileriyle karşılaşırım. Binaları, salonları, kafeteryası olmayan bir Turan Dursun Üniversitesi var. Bir profesör ve yüz binlerce öğrenci. Diploma almak için değil, aydınlanmak için ders alınan bir üniversite."[39]

Yani Perinçek'in gözünde Dursun, yüz yıllar boyunca bağnazlık içinde bulunan, nesilleri mahveden İslam'ın gerçek yüzünü ortaya çıkaran bir mucittir. Kendi dinini bilmeyen insanlara, dini öğreten bir aydınlanma savaşçısıdır. Çünkü ona göre:

> "Bilgisiz köy vaizlerinden, kasaba hocalarından, şeyhlerden, imamlardan, müftülerden, imam hatip okulları ve ilahiyat fakültelerinden, diyanet işlerinden, tarikat ulemasından öğrenemediğimiz İslam'ı kendi kaynaklarından Turan Dursun aracılığıyla öğreniyoruz."[40]

Perinçek, bir başka ifadesinde onu övmeye şöyle devam eder:

> "Turan Dursun'un vurulmasından beri Gerçek Aşkı kan ağlıyor. Bizim toplumumuzda ve solda en az olan değere, Gerçek Aşkı'na sıkıldı o kurşunlar. Ve daha önemlisi derinleşen bilgiye… Zaten Gerçek Aşkı, derin materyalizm de ancak bilimle derinleşmenin ürünü olabilir. Bir cengâver toplumunda, gerçek kahramanlık, Materyalizmin insana gösterdiği sade ve gösterişsiz kahramanlık, bir elini gene şakağına koymuş yatıyor öyle caddenin üzerinde ve gazete kâğıtlarında. Aslında kahramanlık sözcüğü gitmiyor bu olaya, vermiyor Turan Dursun'un materyalizmini ve ışıklaşan cesaretini."[41]

Bütün bu ifadeler onun söz konusu çevrelerce ne kadar abartıldığının, ne kadar el üstünde tutulduğunun göstergesidir. Son olarak Perinçek'in şu ifadesi de dikkate değerdir:

> "Turan Dursun'a arkadan sıkılan kurşunlar, Turan Dursun Üniversitesi'nin öğretimini durduramadı. Sanki toplumumuzda İslam'ı ve dinleri öğrenme merakı böyle bir kurşun sesini bekliyordu. Turan Dursun'un öğrencilerinin sayısı, on binlerden yüz binlere ulaştı."[42]

---

[39] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 9.
[40] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 10.
[41] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 15.
[42] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 16.

Gerçekten bu husus, her ne kadar çok abartılıyor olsa da, tez araştırmamız boyunca dikkatimizi çok çekmiştir. Çünkü internet ortamında ülkemizden ateizmle ilgili hangi siteye girersek girelim Dursun'la karşılaşmaktayız. Kendi adına açılan "www.turandursun.com" adlı internet sitesinde binlerce üye kayıtlıdır. "www.facebook.com" isimli paylaşım sitesinde Dursun'u takip eden ve hayranı olan altı bine yakın insan vardır. Yurt dışında faaliyet gösteren onlarca sosyalist sitede dine karşı yürütülen bütün propagandalar, önemli ölçüde, Dursun üzerinden yapılmaktadır.

Muhafazakâr kitapçılar dışındaki kitapçıların önemli bir kısmının raflarını, çoğunu Dursun'un kitaplarının oluşturduğu, din karşıtı kitaplar işgal etmektedir. Ayrıca sosyalist gençlik derneklerini bu yayınları gençlere ulaştırmada büyük gayret göstermektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki Doğu Perinçek'in "Turan Dursun Üniversitesi yüz binlere koşuyor" sözü aslında bir bakıma hayal değil.

Buraya kadar Turan Dursun'un zihin sürecini hayat tecrübeleriyle birlikte anlamaya çalıştık. Bütün bunları değerlendirdiğimizde, onun Tanrı'yı inkâr etmesine zemin hazırlayan belli başlı etkenleri birkaç maddede özetleyerek konumuza son verelim.

1. Zihni fonksiyonların gelişmesiyle birlikte dini görüş ve duygularda bir takım hareketlenmeler başlar. Ergenlikle birlikte başlayan bu hareketlenme, kişiyi, çocukluk dönemindeki pasif halinden sıyırıp, kendisini ilgilendiren konuları bağımsız olarak düşünmeye iter. Çevre ilişkileri genişleyip dini değerler hakkında edindiği fikir ve görüşler çocukluk çağında olduğundan daha farklı bir boyutta incelenip mevcut değerler gözden geçirilir. Böylece zihinsel gelişmelerle birlikte şüpheler oluşmaya başlar. Kişi kendi düşüncelerinin doğruluğunu kabul eder ve sonunda inanmayı saçma bir şey olarak görür.[43]

Tıpkı burada olduğu gibi Dursun'u inkâra götüren süreçte de zihin faktörünün önemi büyüktür. O belirli bir döneme kadar Tanrı olayını zihinde bitirmesine rağmen dışa vuramamıştır. Ne zamanki bir çevrenin desteğini arkasına almış, kendi özgüveni oluşmuş, o zaman tanrıtanımazlığını ilan etmiştir. Çocukluğundan inançsızlığına kadar olan hayatını, tüm şüphelerini, gözden geçirip bir kitap (*Kulleteyn*) halinde yazıya dökmüştür.

[43] Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yayınları, Ankara 1990, s. 141.

2. Kişinin cinselliğe karşı eğilimi iman duygusunu zayıflatmakta, dine karşı olumsuz tutum sergilemesine neden olabilmektedir. İnsan tabiatının temel boyutlarından biri olan cinselliğin, iman hareketi içerisinde çoğu zaman bir çatışmaya yol açtığı bilinmektedir. Ergenlikle ortaya çıkan entelektüel mahiyetteki dini şüpheler, cinsi keşiflerle ittifak kurarak, imanı sorun haline getirebilmektedir. Cinselliğin başlattığı dini kriz içinde ahlâki problem en çok göze çarpanlardan biridir. Dini ahlâkın cinsel özgürlükleri sınırlayan bir etken olması, dini değerlerin inkârına sebebiyet verebilmektedir.[44] Dolayısıyla cinsellik faktörünün Dursun'un iman zaafına sürüklenmesindeki rolü büyüktür. Cinsellik, henüz ergenlik çağına girmeden onun küçük beynini altüst etmiş, İslami değerlere şehvet penceresinden bakmasına neden olmuş gibi görünmektedir. Bu ihtiraslar onun düşünce dünyasının oluşumunda o kadar büyük bir etki yapmış olmalı ki, İslam Peygamberini tamamen cinsel bir obje kalıbına sokabilmiştir. Bunu yaparken de karşı tarafta zihin bulanıklığı oluşturmak, dikkatleri başka yerlere çekmek için, bilinçli olarak yazılarında, Peygamberin eşleri ya da hanımları tabirini kullanmaktansa, kaba bir şekilde *"Muhammed'in Karıları"* başlığını kullanmıştır.

3. Kişinin din duygularının oluşmasında ve gelişmesinde aile önemli bir faktördür. Aile içerisinde verilen din eğitimi ve örnek davranışlar bireyin dindarlığını inşa eder.[45] Ailenin böyle bir rolü olduğu gibi tam tersine dine karşı olumsuz tutum ve davranışları, çocuğu her türlü inanç faaliyetinden uzak tutmaları, dindarlık yerine dinsizlik yolunda adımlar attırır. Ailenin rol oynadığı bu iki seçenekten başka bir üçüncü yol (ailenin din eğitimi için çocuğa baskı yapması, katı bir dindarlık tutumu sergilemesi neticesinde çocuğun dinden soğuması, olumsuz tepki yaratması) vardır ki, onu Dursun'un ateizminde görmekteyiz.

Dursun dindar bir aileden gelmekteydi. Ailesinin dini tutum ve davranışlarına bakılırsa, onun da inançlı bir birey olması beklenirdi. Ancak öyle olmadı. Bunda ailenin ne olumlu tutumu ne de din karşıtı tutumu etkilidir. Bu inkâra sebep olan ailenin iki rolünden birisinin baskın gelmesidir. Yani dindar bir çocuk yetiştirmek gayesiyle çocuğu baskıcı, madden ve manen sağlıksız bir ortamda eğitime tabi tutmasıdır. Zira Dursun'un babası, henüz oyun çağına yeni girmiş olan oğlunu aileden koparıp, kalabalık ortamlara, dilini dahi bilmediği hocaların ellerine teslim etmiştir. Bir kış sabahı aşırı soğuk havada buzları

[44] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 173–174.
[45] Hayati Hökelekli, *Din psikolojisi*, s. 254–259.

kırarak abdest aldırılan ve namaz kıldırılan 5–6 yaşlarındaki bir çocuğun[46], dine karşı kin beslemesi dinden soğuması elbette kaçınılmaz olacaktır.

4. Kişinin dine karşı tutumunu olumsuz yönde etkileyen faktörlerden birisi de dindarların yanlış tutum ve davranışlarıdır. Dindarların birtakım maddi menfaatler peşinde koşması, kendi dediklerine kendilerin uymaması, kısacası söz ve davranışlarındaki tutarsızlık, bireyin dindar kişilere karşı güvenin azalmasına neden olur.[47] Anlattıklarına bakılırsa, Dursun böyle durumlarla çok karşı karşıya gelmiştir. Onu dindarlara karşı soğutan en büyük davranış, din eğitimi aldığı yörede ileri gelen medrese hocalarının ve dindar zengin kimselerin çok evlilikleridir. Onların dine sığınarak birkaç kadınla evlenmesi, üstelik kendilerinden yaşça çok küçük kişileri seçmeleri Dursun'da olumsuz bir intiba bırakmıştır.[48] Bunda, medrese hocalarının, halkın çoğunlunun fakir olduğu bir yerde, zekât gelirleriyle hatırı sayılır bir zenginliğe ulaşmaları da ayrı bir etkendir.[49]

5. Kişiyi ateizme sürükleyen nedenlerden bir diğeri de evrende var olan kötülüklerdir. "Eğer Tanrı olsaydı bunca kan ve gözyaşının aktığı bir dünya yaratılmazdı," gibi düşünceler bireyi şüpheye götürür. İnkârcı bir kimse, iyiliksever bir Tanrı, insanın mutluluğu ve başarısı için her şeyi yerli yerine koymak zorundadır düşüncesine kapılır.[50] Bu düşüncelerin gerçekleşemeyeceğine inandığı zaman da Tanrı'yı inkâr eder. Hayatta karşılaştığı sıkıntı ve zorluklar nedeniyle Tanrı'ya baş kaldırır. Dursun'un ateist olmasında kötülük problemi ciddi bir etkendir. Tezimizin Üçüncü Bölümünde detaylı olarak bu konu işlenecektir.

6. Bazen de kişi Tanrı'yı bir öfkeden, inattan ötürü karşıt tepkide bulunmak için reddeder. Dursun'un ateizmi bir yönüyle tepkisel bir ateizmdir. O Kûfe ve Basra âlimlerinin derecesinde bir âlim olmak istiyordu. Bu uğurda çok şeyi göze almış, büyük sıkıntılara katlanmıştı. Ancak beklentileriyle hayat gerçeğinin getirdiği nokta, onu hayal

---

[46] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 297.
[47] Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2003, s. 145.
[48] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 139–141, 153; Dursun, *Kulleteyn* kitabında yer yer bu tarz söylemlerde bulunmakta, şeyh, molla, ağa denilen kişilerin evliliklerini, bunların kadınlarla alakalı konuşmalarını argo kelimelerle betimleyici bir üslup kullanarak anlatmaktadır. Bu konuda o kadar ileriye gitmektedir ki yayın evi çoğu kelimeyi çıkararak ya da noktalar koyarak geçiştirmiştir. Cinsellik ve evlilikle alakalı bu tür söylemlere kitabın genelinde rastlamaktayız.
[49] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 40, 53, 93–94, 102–103; Dursun'un eğitim gördüğü çevrede medrese hocaları ve köy ağalarının yönetiminde öğrencilere zekât toplatılmaktadır. Bu zekât geliri öğrenciler yararına kullanılmak amacıyla toplanmaktadır. Ancak Dursun bunun böyle olmadığını zekât gelirlerinden hocaların da yararlandığını, zekât vermeye gücü yetmeyenlerden bile zoraki zekât toplandığını ifade etmektedir.
[50] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 176.

kırıklığına uğrattı. O, saygınlık görmek, din konusunda otorite olmak istiyordu. Ancak vardığı nokta TRT'de ambar memurluğu olmuştu. Bu onda büyük bir hayal kırıklığı meydana getirmiş, dindarlara, Diyanet'e, dinle ilgili olan her şeye cephe almasına neden olmuş gibidir. Diyanette saygınlık görseydi, daha üst görevlere gelebilseydi ya da Kûfe ve Basra âlimleri gibi saygın bir âlim olabilseydi, belki de ateist olmayacaktı. Din içinde böyle bir kalış, tabii ki, ne derece dinin istediği bir tavırdır, başka bir sorundur. Onun Kur'ânı yorumlarken parçacı yaklaşımı, özellikle uydurma hadisleri kullanması, bir takım kelime oyunlarına yeltenmesi, madalyonun hep tek yüzüne bakması ateizminin tepkisel olduğunun göstergeleridir. Tezin Üçüncü Bölümünde Duygusal ve ahlâki gerekçeler başlığında bu hususa daha ayrıntılı değinilecektir.

Dursun'u ateizme sürükleyen nedenleri kendi ifadelerinden ve araştırmalarımız sonucu ortaya çıkardığımız tespitlerden yola çıkarak anlatmaya çalıştık. Şüphesiz, onu ateist yapan daha pek çok neden vardır. Bunlar tezimizin geneli incelendiğinde daha belirgin olarak kendini gösterecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TURAN DURSUN'UN DİN FELSEFESİ

2.1. ANTROPOMORFİK TANRI

Dursun, dinlerin kökenine ilişkin görüşlerinde, Tanrı inancının antropomorfik olduğu iddiasına ve buradan da bu inancın insan ürünü olduğu eleştirisine başvurmaktadır. O, tarih boyunca ortaya çıkan tüm inançları, özellikle de Eski Yunan inançlarını, ilahi dinlerle karşılaştırarak, Tanrı'nın kökenini insanların zihninde aramaktadır.[1] Çünkü O'na göre, insanların yarattığı bir Tanrı, elbette insana ait nitelik ve niceliklere sahip olacaktır.

Antropomorfizm; Yunanca insan anlamına gelen *anthropos* ve biçim anlamına gelen *morphe* sözcüklerinden türeyen bir kavramdır. Genel olarak insana ait özelliklerin insan dışındaki varlıklara yüklenmesini ifade ederken; özel anlamıyla Tanrı'nın insan şeklinde ya da insana benzer bir şekilde tasavvur edilmesini ifade eden anlayıştır.[2]

Antropomorfik Tanrı, insandan daha güçlü ve yetkin olmakla birlikte, nitelik açısından insanla benzerlikler taşımakta, insana özgü özellikleri bulunmaktadır. Böyle bir Tanrı tasavvuru, Dursun'un Tanrı anlayışında ve eleştirilerinde büyük öneme sahiptir.[3] İşte bu bağlamda o, Kur'ân'da bahsi geçen insan için de kullanılan tanrısal özelliklerden hareketle, aslında Tanrı'nın(ların) aşkın olmadığını, bu inancın insanlar tarafından ortaya çıkarıldığını iddia ederek Tanrı inancının temellerini sarsmaya çalışmaktadır.

Dursun'un bahsettiği antropomorfik özellikler, İslam düşüncesinde "haberi sıfatlar başlığı" altında ele alınmıştır. İnsanlara özgü olup Tanrı'ya da atfedilen haberi sıfatlar, Kur'ân ve hadislerde yer almakla beraber, görünen ilk anlamlarıyla aşkın, yüce, sınırsız bir varlığa nispet edilmelerinin mümkün görülmediği kavramlardır. Bu türden olmak üzere Kur'ân'da zahiri manalarıyla yüz (*vech*), göz (*ayn*), el (*yed*), hadislerde parmak (*isba*), ayak (kadem) gibi uzuvlar, arşın üzerinde oturmak-arşı kaplamak (istiva), yukarıdan

[1] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 95, 129–133, 137–143.
[2] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 77.
[3] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 153–154.

aşağıya inmek (*nüzul*), gelmek (*meci*) gibi beşeri fiiller Tanrı'ya nispet edilmiştir.[4] Bu özelliklerin dışında Tanrı'ya atfedilen diğer durumlardan bazıları da Tanrı'nın kızması, öfkelenmesi, tehdit etmesi gibi insana ait hallerdir.

Semavi dinlerin, özellikle İslamiyet'in tevhid akidesini ısrarla telkin ettiği bilinen bir gerçektir. Müteşabih terimiyle ifade edilen bu tür ifadeler ile, ikincil anlamlarının kastedildiği, bu yolla inananların samimiyetinin sınanması için uyarı vasıtaları olabileceği düşünülmüştür. Tanrı'ya fiziksel bir yapı atfeden, Müşebbihe ve Mücessime diye anılan, İslam inancı içerisinde görülmeyen azınlık gruplar saymazsak, İslam düşüncesinde insan biçimci Tanrı anlayışı söz konusu değildir.[5]

Turan Dursun'un, haberi sıfatlar olarak nitelendirilen bu kavramlardan hareketle bir takım soruların cevapları aradığını ya da buralardan hareketle eleştirilerini geliştirdiğini söyleyebiliriz.

İnsana ait özellikler Tanrı'ya nispet edilebilir mi? Tanrı'nın tıpkı insanlarda olduğu gibi eli, yüzü, gözü mü vardır? Tanrı'ya herhangi bir mekân atfedilebilir mi? Arş, taht, istiva, kürsi gibi mekân belirten kavramlar nasıl anlaşılmalıdır? Tanrı, insanlar gibi neden kızma, öfkelenme, öç alma ihtiyacı duyar? Bütün bu özellikler aşkın bir varlığa O'nun şanına ve yüceliğine yakışır mı?

2.1.1. Tanrı'ya Mekân Atfetme

Dursun, Kur'ân'da geçen bazı ayetlerden hareketle Tanrı'nın bir mekâna sahip olduğunu, bu durumun ise O'nun büyüklüğüne ve yüceliğine halel getireceğini savunur. O'na göre Tanrı'ya mekân biçmek Tanrı için büyük bir eksiklik demektir. Dursun bu anlamda "Tanrı nerede?", diye bir soru yöneltmekte ve Kur'ân'dan hareketle, arş, kürsi, taht gibi kavramlarla İslam inancında Tanrı'nın bir mekâna sahip olduğunu iddia etmektedir.

Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde Allah'ın gökte olmasından bahsedilir.[6] Bu hususta İslam bilginleri arasında ihtilaflar olmuştur. Kimileri Allah için herhangi bir yer söz

---

[4] Bekir Topaloğlu "Allah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: II, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s. 489,
[5] Bekir Topaloğlu "Allah", s. 489–490.
[6] Bkz: Mülk Suresi (67): 16, 17; Bakara (2): 209.

konusu değil derken, kimileri O'nun yeri ve yurdu vardır demiştir.[7] Dursun bu ikinci yaklaşım ile Tanrı'nın mükemmelliği inancı arasında bir çelişki olduğunu iddia eder. Buna göre, Tanrı gökte olsa Tanrı'nın gökten daha küçük olması gerekir, böyle bir şey nasıl düşünülebilir. Yine eğer Tanrı gökteyse, onun varlığının devamı başka bir şeye bağlıdır. Böyle bir Tanrı anlayışı ile hiç bir şeye muhtaç olmayan bir Tanrı inanışının çelişki arz ettiği iddia eder.[8] Ayrıca bu konuda o şunları söyler:

> **"**Kur'ân yorumcularından, gökte olmayı yerinin yurdunun olmasını, Tanrı'ya, Tanrı kavramına yakıştırmayanlar pek çok. Ne var ki Kur'ân'ın kendisinin bunu Tanrı'ya yakıştırdığı ve öyle anlattığı da bir gerçek. Yorumcular zorlamalı yorumlara sapsalar da bu gerçeği değiştirememekte. İlkeller de Tanrı'yı gökte görmezler miydi ve çağdaş ilkeller de öyle görmüyorlar mı?"[9]

Dursun, Tanrı'nın mekân sahibi olduğuna inanıldığı iddiasını Tanrı'ya mekân atfettiği Kur'ân ve Tevrat ayetlerini örnek vererek desteklemek ister. Buna göre, o, Kur'ân'da, "Onlar, Tanrı'nın ve meleklerin gölgeli bulutlar içinde gelmesini beklerler"[10] anlamındaki ayetle, Tevrat'ta geçen "sensin bulutları araba edinen"[11] ayette Tanrı'ya mekân atfedildiğini göstermeye çalışır. Bununla birlikte O, Kur'ân'ın Tanrı'sının da, Tevrat'ın Tanrı'sının da asıl yeri, tahtı-sarayı demek olan arşının, göklerin üstünde olduğunu savunur.[12] Kur'ân ve Tevrat'ın çeşitli bölümlerinde Tanrı'nın Arş'ından bahsedilmektedir. Dursun'a göre bu Arş göklerin üzerinde bir yerdedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in miraç olayında Allah'la görüşmesi de gökler ötesinde, Tanrı'nın Arş'ındadır. Tevrat'ta Mezmurlar (68. 33) bölümünde de benzer konulara temas edilmektedir. Dursun, bütün bunlar gösteriyor ki, Tanrı'nın bir yeri ve yurdu vardır, der. Ayrıca ona göre Tanrı, tahtını meleklerle taşımakta ve yer de değiştirebilmektedir.[13]

---

[7] Cağfer Karadaş, "Ebu'n-Necib es-Suhreverdî ve İtikadî Görüşleri", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2001, s. 123–134.
[8] Turan Dursun *Din Bu-I*, s. 140.
[9] Turan Dursun *Din Bu-I*, s. 141.
[10] Bakara (2): 209.
[11] Mezmurlar (104): 1, 2.
[12] Turan Dursun *Din Bu-I*, s. 142.
[13] Turan Dursun *Din Bu-I*, s. 143.

Dursun, "Tanrının dünya göğüne (birinci kat göğe) inmesini Tanrı'ya yakıştıramayan yorumcular, tevil yoluna sapıp durumu kurtarmaya çalışırlar"[14] diyerek, kavramların niçin sadece görünen anlamlarını tercih ettiğini açıklamaktan kaçınmaktadır.

Dursun, Kur'ân'da ve diğer kutsal kitaplarda geçen Arş sözcüğü yerine, Tanrı'nın tahtı ya da sarayı terimlerini kullanır. Arş veya gök bazı bilimlerde felekler terimiyle ifade edilir ki felekler âlemi de çeşitli tabakalardan oluşmaktadır. Dursun'a göre, feleklerin din dilindeki karşılığı Tanrı'nın Arşı'dır. Kur'ân'da çeşitli ayetlerde "melik" kelimesi geçer, bunun anlamı da kraldır. Kral olan yerde, taht ve saray olacağından Arş isminin kullanılması da normaldir.[15]

Tanrı'nın istivası meselesi de İslam kelamcılarınca bir hayli tartışılmıştır. Kelamcıların çoğu bu hususu Tanrı için uygun bulmaz, akılla bağdaştırmaz. Kimi yorumcular tartışmaya bile gerek duymadan olduğu gibi kabul eder. Dursun, bu hususta da Hz. Muhammed'in sözlerinden hareketle birtakım çelişkilerin olduğunu söyler. Buna işaret etmek için Dursun, Hz. Muhammed'in, "güneşin karar yeri arşın altıdır, güneş her gün buraya gelir, yani batar, secde eder ve Tanrı'nın emriyle tekrar doğar.(Buhari Ba'dul Halk 1321)"[16] hadisini alır ve şunları söyler:

> "Ne var ki Muhammed'in bu açıklaması, arşın nerde olduğuna ilişkin açıklamalarıyla çelişir durumdadır. Çünkü yine kendisinin açıklamasına göre arş yedi kat göğün de hepsini kuşatan kürsinin de ötesinde ve üstündedir. Sağlam hadislere göre bunların hepsi olağanüstü büyüklükte birer maddi cisimdir. Öyleyse güneşin karar yeri (varış yeri) nasıl olur da arşın altı diye gösterilebilir?"[17]

Hz. Peygamberin, Arş'ın cennetin üstünde olduğunu ifade eden başka bir hadisi üzerine de Dursun şöyle der "Peki, yer, gök, cennet yokken Tanrı'nın tahtıyla sarayı nerede bulunuyordu? Arş neyin üzerindeydi o zaman?"[18] Kur'ân ve Tevrat, Arş'ın taşıyıcılarından bahsetmektedir. Arş'ı, yani Tanrı'nın mekânını taşıyan melekler vardır.[19] Dursun, Tanrı için mekân biçilmezken, belirtilen mekânın bir de taşıyıcılarının olması tam bir çelişki yumağı olduğunu söyler. Tanrı'nın fiziki büyüklüğü ölçülme söz konusu değilse bu

[14] Turan Dursun *Din Bu-I,* s. 143.
[15] Turan Dursun *Din Bu-I,* s. 144.
[16] Turan Dursun *Din Bu-I,* s. 144.
[17] Turan Dursun *Din Bu-I,* s. 145.
[18] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 146.
[19] Mümin (40): 7.

büyüklükteki bir tahtı onun yaratıkları olan taşıyıcı melekler nasıl taşıyabilir, tarzında bir soru yöneltir. Dursun, çelişkiler zinciri olarak kabul ettiği bu yorumlardan sonra şu kanaate varır:

> "Dünya ile birinci gök katı arasındaki uzaklık 71–73 yıllık. Her iki gök katı arasında da bu kadar uzaklık var. Her birinin (keçi) çatal tırnaklarıyla omuzları arasındaki uzaklık, iki gök katı arasındaki kadar uzaklık kadardır. Arş bunların sırtlarındadır. Tanrı'ysa işte bunun üstündedir."[20]

Tanrı'ya yer nispet etme problemi, İslam düşünce literatüründe, "Arş", "istiva", "taht", "felekler âlemi", "hükümranlık", "mülk" gibi kavramlar etrafında ele alınmıştır. Tanrı-mekân ilişkisinde tartışma ve fikir yürütmelerin meydana gelmesinin en önemli sebebi, naslarda kullanılan antropomorfik dil olduğunu söyleyebiliriz. Bu nasların yorumunda teşbih ve tecsimi barındıran düşünceler olduğu gibi böyle bir mekân atfedilmesini tamamıyla reddeden tenzih anlayışları da geliştirilmiştir. İslam düşüncesinde tenzih anlayışını en iyi ve ilk olarak ortaya koyan da Ebu Hanife olmuştur. Daha sonra kelam tarihinde Tanrı'ya yer izafe etme tartışmalarının yoğunlaştığını görmekteyiz.[21]

Dursun'un Tanrı'ya mekân atfetme (Arş, istiva, kürsi, taht), Tanrı'yı insan bedeni ve uzuvları şeklinde tasavvur etme, Tanrı'nın insanlar gibi öfkelenmesi ve tehditlerde bulunmasına dair görüşlerinde müşebbihe ve mücessimenin yorumlarının ya da eski Yunan dinlerinin etkisinde kaldığını söyleyebiliriz. Çünkü Dursun'un kafasında oluşturduğu Tanrı tasavvuruna bu akımların hizmet ettiği görülmektedir.

Müşebbihe ve Mücessime fırkaları istiva ve Arş'a dair ayetleri yorumlarken şöyle bir kanaate varırlar: "Allah, Arş'a üst yönünden temas etmiş olup alt cihetten sınırlıdır. Allah Arş'la birleşmiştir."[22] Bu fırkalardan bazıları, Allah'ın Arş'a tam olarak sığdığını, bazıları ise sığmadığını, ancak Arş gibi birkaç tane daha yaratsa sığacağını iddia etmişlerdir. Yine onlar Allah için bir halden başka bir hale dönüşmeyi, bir yerden başka bir yere gitmeyi de caiz görmüşlerdir.[23]

Müşebbihe, Allah'ın bir mekâna sahip olduğunu savunurken, kendilerince birtakım deliller geliştirmiştir. Buna göre akıl göstermektedir ki, her şey bir mekânda

---

[20] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 146.
[21] Cağfer Karadaş, *Ebü'l-Muin en-Nesefi'ye …*, s. 245–262.
[22] Cağfer Karadaş, *Ebü'l-Muin en-Nesefi'ye …*, s. 245–262.
[23] Sabuni, *El-Bidaye Fi-Usulid-Din*, (çev: Bekir Topaloğlu), Ankara 1998, s. 23.

bulunmaktadır. Eğer Allah'ın varlığını kabul ediyorsak, zorunlu olarak O'nun da bir mekâna sahip olduğunu kabul etmeliyiz. Aksini savunursak, Allah'ın varlığını inkâr etmiş oluruz. Allah âlemin ya içindedir ya da dışındadır. Üçüncü bir seçenek aklen mantıki değildir. O halde Allah'ın bir mekânı vardır, yargısına ulaşırlar.

Kur'ân, Allah'ın Arş'a kurulup kâinatı yönettiğini söyler; ancak Arş'ın gökyüzünde olduğundan bahsetmez. Allah'ın arşa kurulması insanların kavrayışına uygun söylenmiş mecazi bir benzetmedir. İnsanların bir meseleyi anlamasında somut örneklerin olması daha etkilidir. Kur'ân burada bu metodu kullanmıştır. Allah'ın Arş'a istiva etmesi demek, O'nun hükümranlığı, mülk sahibi olması demektir. Çünkü Allah gökte değildir, her yerdedir.[24]

Kur'ân'da yer alan ayetlerin öncesine ve sonrasına baktığımız zaman, Arş ile ilgili ifadelerin yerin ve göğün yaratılışından sonra zikredildiği görülmektedir. Bu ayetler beşerin güç yetiremeyeceği, sadece Allah'ın yapabileceği bir eylemin, yaratmanın ardından dile getirilmiştir. O halde anlıyoruz ki, Allah yeri ve göğü yarattıktan sonra bir kenara çekilmemiş, hükümranlığını devam ettirmiştir. Bu anlamda Arş, "meliklik" sembolünün bir parçası durumundadır. Zaten İslam düşünürlerinin çoğu, "Arş" ve "istiva" kavramlarını, Allah'ın hüküm sahibi olma ve hükmünü gerçekleştirme kudretinin göstergesi olarak düşünmektedir.[25]

Arş, kürsi ve istiva kavramları ile bizzat bunların katı ve kaba sözcük anlamları kastedilmez. Soyut, yüce ve mutlak bir kudretin varlığı anlatılır. Bu kavramlar, insanları zihnen zaman ve mekân sınırlarının ötesine taşıyan, gidilebilecek en uç noktadan sonra ise olağan üstü bir yaratmadan söz ederek Rablığın yaratma ve hâkimiyet tecellisini vurgulamaktadır. Kusursuz ve benzersiz bir yaratma ile başlayan sonra bir düzen seviyesine giren evrenin Allah'ın hâkimiyeti altında olmasının anlamı, insanın bilgisi dışında olan gaybı, insanın kendi evreninde var olan, ancak aşkınlığı kapsayan kavramlarla anlaşılır kılmaktır.[26]

Müşebbihe, mücessime gibi dinin özünü, asıl hikmetini kavrayamayan fırkalar ve bunların takipçileri sınırlı kapasite ve bilgileriyle Tanrı'yı kendi zihinlerinde hayal ettikleri gibi bir mekâna koymuşlardır. Dursun da bu tarz yaklaşımları uydurma rivayetlerle

[24] Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu-I,* s. 142.
[25] Hasan Akay, *İslami Terimler Sözlüğü*, , İşaret Yayınları, İstanbul 2005, s. 38.
[26] Nadim Macit, *Kur'ânın İnsan-Biçimci Dili,* Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 81–82.

süsleyerek bilinçli bir şekilde zihin bulandırma gayretine girmiştir. Dursun'un aynı metodu birazdan değineceğimiz konularda da kullandığını görmekteyiz.

2.1.2. Tanrı'yı İnsan Biçimci Düşünme

Özellikle ilahi dinlere göre, Tanrı doğmamıştır, doğrulmamıştır, ezelidir, ebedidir. Kur'ân'ın pek çok ayetinde de bu sıfatlar ısrarla vurgulanmaktadır. Dursun, Kur'ân metinlerinin ve İslam düşünürlerinin aksine, Kur'ân'ın Tanrısı'nın insandan, daha doğrusu insani özelliklerden hiçbir farkı olmadığını ileri sürer. Ona göre insan, işitir ve görür; Tanrı da işitir ve görür. İnsan konuşur, kızar; Tanrı da konuşur ve kızar. İnsan öç alma yoluna gider, acır, bağışlar; Tanrı da böyledir. Tıpkı insanlar gibi Tanrı'nın da mekânı, evi, tahtı, sarayı vardır. Tıpkı insanlar gibi Tanrı da güçlüdür (*aziz*), ezicidir (*kahhar*), zorbadır (*cebbar*), sevecendir (*vedud*), dost ve düşman edinir.[27] Dursun insan biçimci Tanrı söylemlerini şöyle devam ettirir:

> "Biçimi de insan gibidir bu Tanrı'nın; insan gibi "yüzü" vardır. Birçok ayette Tanrı'nın "*vechinden*" yani yüzünden bahsedilir (Bakara 115, Rahman 27). Elinden, hatta iki elinden söz edilir. İlk insan Adem için "iki elimle yarattım" demektedir (Sad 75). Kendisi için iki eli açık denir (Maide 64). İki gözünden söz edilir. Kimi zaman "*aynî*" yani "gözüm" der.(Taha39) Kimi zaman kendi gözlerinden "*a'yunin*" yani "gözlerimiz" diye söz eder (Hud 37, Muminun 27)."[28]

Dursun, bu örnekleri vererek İslam'ın Tanrı'sı ile insan arasındaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre, İslam kelamcıları zorlama yorumlarla bu yakıştırmalardan kurtulmaya çalışır. Ancak gerçekler gayet net ve açıktır. Kur'ân'ın anlattığı Tanrı ile insanın nitelikleri tamamen uyuşmaktadır. Dursun, eskilerin görüşlerini benimseyen tutucular, yani selefiler ise, bir yorum yapmaktan kaçınırlar; her şeyi olduğu gibi kabul ederler. Bu da onların ne kadar aciz kaldıklarının göstergesidir, der. Onlar Tanrı'nın eli vardır ama bu nasıl bir eldir; Tanrı'nın gözü vardır ama bu nasıl bir gözdür, bilemeyiz derler. İnsani özelliklerden Tanrı'yı soyutlamaya çalışırlar, ancak buna gerek yoktur. Çünkü Kur'ân metinleri açıkça göstermektedir ki insan uzuvlarıyla Tanrı'nın

---

[27] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 153–154.
[28] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 153–154.

uzuvları birebir aynıdır.[29] "Tanrı, Adem'i kendi suretinde yarattı,"[30] anlamındaki hadisler de bunun göstergesidir. Kur'ân'da olduğu gibi Tevrat'ın pek çok ayetinde de Tanrı ve insan özellikleri ortak olarak işlenmektedir.

Dursun'un söz konusu yorumlarda yine teşbihçi yaklaşımların etkisini görüyoruz. Dursun her bir ayeti olduğu gibi aktararak zahiri manalarından bir takım çıkarımlarda bulunmuştur. Mekân konusunda olduğu gibi, benzer bir şekilde, "el", "yüz", "göz" kavramalarını, Müşebbihe ve Mücessime fırkaları, Tanrı'nın uzuvları olarak yorumlamıştır.

Ehli Sünnet ve Mutezile kelamcıları ise te'vil yolunu seçerek bunların insanların organları gibi olmadığını, mecazi bir anlam söz konusu olduğunu, asıl kastedilen manayı yalnızca Allah'ın bilebileceğini söylemişlerdir. Bu görüşlerin yanında her bir uzuv için te'vil yoluyla farklı anlamlar çıkaran kelamcılar da olmuştur. Mutezilenin başlattığı daha sonra Sünni kelamcıların da benimsediği te'vil metoduna göre bu kelimeler, akaidin genel prensipleri ve Arap Dili'nin kuralları çerçevesinde mecazi manalarına bağlı olarak yorumlanmalıdır.[31]

Allah'ın, Kur'ân'da kendini tanıtırken kullandığı dil betimleme yönteminden çok çağrıştırıcı, bir takım beşeri ve doğal fenomenlere atıfta bulunarak, gerçeklerin arkasında yatan nihai gerçekliğe geçişi tavsiye eden bir dildir. Yaratan kendini beşeri idrake açarken, ilim, kudret, irade gibi niteliklerin yanında el, yüz, göz vs. niteliklerle de çağrışımlar uyandırmaktadır. Allah bir taraftan sonsuz derecede aşkın bir varlık, diğer yandan da kendisini ifade etmek için insan biçimci nitelikleri kullanan bir varlıktır. Buradaki gaye ise, insanla Allah arsında, yaratılanla yaratıcı, koşullu ile koşulsuz, sonlu ve sınırlı bir varlıkla, sonsuz ve aşkın bir varlık arasında bir ilişki kurmaktır.[32]

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Tanrı soyut bir varlıktır. İnsan için günlük hayatta kullanılan terimler, tabirler kullanılmadan O'nu anlamak, O'nun hakkında konuşmak, buyruklarını kavrayabilmek imkânsızdır. O halde antropomorfik ifadeleri metin içinde olduğu gibi değil de konun bütününü gözeterek, kullanılan dilin kurallarını dikkate alarak,

---

[29] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 153–154

[30] *Müslim*, Birr: 115; Cennet: 28.

[31] Bekir Topaloğlu, "Allah", s. 471–499.

[32] Temel Yeşilyurt, *Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Rü'yatullah Sorunu*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 120.

mecaz anlamın altında yatan asıl gayeye ulaşma çabasında olarak anlamak Dursun'un kabul etmek istemediği ancak en doğru kabul edilen görüş olmuştur.

2.1.3 Tanrı'nın Öfkesi ve Tehditleri

Turan Dursun, tarih boyunca inanılan Tanrı'ların en büyük özelliklerinden birisi olarak onların çok öfkeli bir varlık olduğunu iddia eder. Ona göre Tanrılar, o kadar öfkelidirler ki, sürekli insanları tehdit ederler. Tehditler bu dünya için olabildiği gibi öteki dünya için de olabilir. Öteki dünyada cehennem kurulur, insanlar ateşe atılıp yakılır; bu dünyada ise başlarına türlü türlü felaketler getirilir. Tehditler karşısında doğal olarak insanlar dine yönelir. Zaten acılar, korkular ve tehditler olmasa, dinler hayat bulamaz. Dursun bu görüşlerini, Kur'ân ve Tevrat'tan ayetler göstererek destekler.[33] Mesela:

> "O'nun (Muhammed) buyruğuna karşı gelenler, başlarına bir bela ya da can yakıcı bir azap gelmesinden korksunlar' (Nur 63), 'Ey Yeruşalim, edepli ol, yoksa canım senden yüz çevirir. Yoksa seni, oturanları olmayan bir yıkıntı durumuna döndürürüz.' (Yeremya 6: 8), 'Yeryüzüne esenlik getirdim sanmayın. Ben esenlik değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben adamı babasından, kızı anasından, gelini kaynanasından ayırmaya geldim' (Matta 10: 34–35)"[34]

Dursun, Kutsal kitapların ayetlerindeki bu ifadelerle Tanrı'nın çok öfkeli olduğunu, öfkesinden sürekli tehditler savurduğunu, bu öfke ve tehditlerin ise Tanrı'nın insanları kendine kul yapma çabasından kaynaklandığını söyler. Dursun bir başka ifadesinde ise Tanrı'nın ne derece öfkeli bir varlık olduğunu şöyle dile getirir:

> "Bu öfkeli Tanrı, sizden önce de buyruklarıma karşı gelenler olmuştu, inanmayanlar olmuştu, onların tümünü yok ettim. Oysa onlar sizden çok daha güçlüydüler. Siz de inanmasanız ya da buyruklarına kaşı gelirseniz sizi de yok ederim, diyor."[35]

Dursun'a göre Tanrı, öfkesinden, masumları, günahsızları da acılara sürüklüyor, başlarına türlü türlü felaketler gönderiyor. Tanrı'nın buradaki amacı ne ceza ne de günahtır. Çektirilen acıların gayesi imtihan etmek, insanları sınamaktır. Deneme uğruna bir insana nasıl acı çektirilir, felaketler yağdırılır? Bu ancak tüyler ürpertici bir ilkelliktir. Deney, sınama bilimde kullanılır ve bir amaca yöneliktir. Dursun, sınav, imtihan,

---

[33] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 42–46.
[34] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 43.
[35] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 43.

nicelikleri ya da nitelikleri ölçme gayesi güder, der ve "Tanrı neden imtihan yapar, neyi ölçmeye çalışır", sorularıyla imtihanın mahiyetini sorgular. Sorularına şöyle devam eder: Her şeyden münezzeh olan Tanrı durumların sonuçlarını bilmiyor mu da insanları imtihan etme ihtiyacı hissediyor? Her şeye kadir Ulu Tanrı buna neden gerek duymakta? Her şey Tanrı'nın elindeyse neden öfkesini yenip de kötü olan şeyleri iyiye çevirmez ya da yok etmez?[36]

Dursun bu soruları sorarak Tanrı'nın niyetini öğrenmeye çalışmaktadır. O'na göre insanlar imtihan masallarıyla uyutulmaktadır. Darlık, yoksulluk içinde olan pek çok insanın zihnine imtihan ve sabır olguları yerleştirilerek adeta elleri kolları bağlanmaktadır.

Dursun her zamanki gibi madalyonun bir yüzüne bakmakta, ona göre hüküm vermektedir. Çünkü tek amacı, dini ve din düşüncesini gönüllerden söküp atmaktır. Kur'ân'da Allah'ın rahmetinin gazabından, affının intikamından, kat kat fazla olduğunu; cennetin cehennemden geniş olduğunu vurgulayan birçok ayet dururken, bunları göz ardı edip ilahi adalet gereği isyan eden, başkalarının haklarına saldıran, zulmedenleri yakacak olan, cehennem azabından söz eden ayetlere takılmıştır. Allah, birbirinin karşıtı pek çok sıfata sahiptir. Cemalinin yanında celali, rahmetinin yanında azabı, sevgisinin yanında gazabı vardır.[37] Yani onun her sıfatının muhatabı ayrıdır. Kulların davranışları, O'nun katında öfke ya da sevgi olarak karşılığını bulmaktadır. Zaten Dursun'un örnek verdiği ayetlerde de Tanrı'nın öfkesinin-kızgınlığının sebebi açıkça belirtilmiştir.

Kur'ân, her vesile ile affı, bağışlamayı, hoş görüyü öğütlemektedir. Bunun yanında Allah'ın ve O'nun peygamberinin intikamdan, azaptan, cehennemden söz etmesi kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü realite böyledir. İyilik yapanların yanında kötülükten hoşlananlar, bağışlayanların yanında zulüm edenler, insanlar arasında her zaman olacaktır. O halde bu dünyada yapılan her türlü haksızlığın, zulmün karşılığı ne olacaktır? Öfkelenmeyen, gazaptan bahsetmeyen, cehennemi yaratmayan bir Tanrı olmasaydı, mazlumlar haklarını nasıl alacaktı?[38] O halde sevginin yanında gazab, merhametin yanında azab, cennetin yanında da cehennem ilahi adaletin tecellisi olarak var olmak zorundadır.

---

[36] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 47.
[37] Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu-I,* s. 126–127.
[38] Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu-I,* s. 126–128.

Dursun, Tanrı'nın öfkesinin yanında, imtihanın gayesini, öfkeden doğan kötülüklerin varlığını da sorgulamaktadır. O, Tanrı her şeyi iyi yaratsaydı, kötülükler olmasaydı, cehennemde azaba da gerek kalmazdı, öfkelenmeye de ihtiyaç duymazdı, diye düşünmektedir. Halbuki özgür iradeden bahsedebiliyorsak, insanların hür akla sahip olduğunu kabul ediyorsak, doğal olarak kötülükler, zulümler, iyilikler, güzellikler hepsi bir arada olacaktır. Böyle bir durumda haklının hakkını alması için, haksızın cezalandırılması için imtihan da bunun karşılığı da kaçınılmaz olacaktır.

2.2. TANRI'NIN AYRIMCILIĞI

Dursun'a göre, Kur'ân metinlerinde geçen mümin, kâfir nitelemeleriyle Tanrı, bilinçli olarak insanlar arasında ayrımcılık yapmakta, onları birbirlerine düşman kılmaktadır. "Tanrı isteseydi insanları tek bir ümmet yapardı"[39], "İnsanlar başlangıçta tek bir ümmetti"[40], şeklindeki ayetler, Dursun'un anlayışı bakımından, Tanrı'nın, insanların birlik ve beraberliğini istemediğinin, onları ayırma politikası güttüğünün göstergesidir. Ona göre mükemmel bir varlık olarak kabul edilen Tanrı'dan böyle bir şey beklenemez.[41]

> "Eğer bütün insanlar (kafirlere verdiğimiz nimetlere bakıp küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasalardı, Rahmân'ı inkar edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık. Evlerine (gümüşten) kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar ve altın süslemeler yapardık. Bütün bunlar, sadece dünya hayatının geçimliğidir. Rabbinin katında ahiret ise, O'na karşı gelmekten sakınanlarındır."[42]

Dursun, söz konusu bu ayetlerden hareketle, Tanrı'nın insanların küfürde birleşmelerini önlediğini, bunun yanında imanda birleştirmeyi de gerçekleştiremediği şeklinde bir anlamın çıktığını savunmaktadır. Ayrıca Tanrı neden insanlara çok mal verip de herkesi imanlı yapmaz? Dursun'göre bunlar aslında Tanrı'nın insanların birlik ve bütünlüğünü istemediğini gösterir.[43] O, Allah dilediğini doğru yola iletir, dilediğini saptırır" anlamındaki Kur'ân ayetlerinin bu hususta sorgulanması gerektiğini düşünür. Ayrıca Dursun'a göre, Kur'ân'ın Tanrı'sı insanları sadece kâfir-mümin diye ayırmakla

---

[39] Hud (11): 118.
[40] Bakara (2): 213.
[41] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 156.
[42] Zuhruf (43): 33, 35.
[43] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 157.

kalmamış, cinsiyet ayrımcılığı da yapmıştır. Erkeği kadına daima üstün kılmıştır. Dursun'un dinlerde, özellikle de İslam'da, kadın-erkek eşitliğinin olmadığı temelindeki görüşlerinin arkasında da Tanrı'nın insanları ayırma politikası güttüğü savı yatmaktadır.

Dursun'un "Tanrı'nın insanları ayırma politikası" ifadesi, dinlerin çokluğu anlamında kullanılan bir ifade değildir. Yani Dursun, Tanrı farklı dinler, kitaplar göndererek insanları inanç bazında ayrılıklara sürüklemiştir, gibi bir yorum yapmamaktadır. Yine insanların farklı inançlara sahip oluşları bakımından ahiretteki durumlarını da tartışmamıştır. Bu anlamda başlık, ilk bakışta, dini çoğulculuk problemi gibi görülebilir. Ancak Dursun'un başvurduğu ayetlerden, mümin, kâfir kavramlarından hareketle o, konuyu insan fiilleri ve kader mevzusuna getirmektedir. Aynı başlıkta dile getirdiği cinsiyet ayrımcılığı, kadın erkek eşitliği gibi konular da bunu göstermektedir. O halde cevap aramamız gereken sorular şunlardır: Tanrı insanları neden kâfir, mümin ayrımına tabi tutarak tek ümmet halinde yaratmadı? İnsanların hepsi inanç, ırk, zenginlik, fakirlik, güçlülük, zayıflık konularında eşit yaratılamaz mıydı? Farklılıklar sebebiyle meydana gelen ayrılıkların, düşmanlıkların olmadığı bir dünya kurulamaz mıydı?

Allah yarattığı hiçbir kulunu iman ya da küfür konusunda zorlamaya tabi tutmamıştır. Hiçbir kimseyi mümin veya kâfir olarak yaratmamıştır. Onları sadece şahıslar olarak dünyaya getirmiştir. Sonradan kazandıkları iman ve küfür vasıfları kendi fiillerinin ürünüdür.[44] Çünkü Kur'ân'da "dileyen iman etsin, dileyen kâfir olsun"[45] gibi hür irade ifade eden ayetler vardır. Allah'ın bir kul için sapkınlığı yaratması, o kulun kendi fiillerini kötüye kullanması sebebiyledir. Allah insana fiilini özgürce gerçekleştirebilmesi için güç (*istitaat*) vermiştir. Bu güç ile kul, kötü fiiller işlemeye müsait olduğu gibi iyi fiiller işlemeye de müsaittir. Yalnız bilinmelidir ki, Allah, *istitaatın* iyilikler nezdinde kullanılmasını arzu eder.[46]

Bütün bu yorumlar birlikte değerlendirildiğinde görüyoruz ki, Dursun'un, insanları ayırma politikası olarak düşündüğü mümin-kâfir nitelemeleri/ayrımları Tanrı'nın değil insanların kendi çabalarının ürünüdür. İnsanlar hür iradeleriyle kâfirlik ya da müminliği seçmiş, Tanrı da bu seçimin gerçekleşmesini sağlamıştır. Dursun'un iddia ettiği gibi Tanrı herkesi mümin veya kâfir olarak yaratsaydı bu onlara verilen değerin, özgür iradenin yok

[44] Ebu Hanife, *İmamı Azamın Beş Eseri*, (Çev: Mustafa Öz), Kalem Yayınları, İstanbul 1981, s. 60.
[45] Fussilet (41): 40, Kehf (18): 29.
[46] Ebu Hanife, *İmamı Azamın Beş Eseri*, s. 38.

olması anlamına gelirdi. Dursun bir bakıma aslında kendisiyle de çelişmektedir. Eğer onun iddia ettiği gibi insanları mümin-kâfir ayrımına Tanrı sürükleseydi, kendisine inkârcı ve mücadeleci bir ateist olmayı bahşeden de Tanrı olurdu. Bu durumda o, Tanrı'nın varlığına inanmadığına göre, onun kâfir olmasındaki tek etken de kendi hür iradesidir.

2.3. VAHYİN İMKÂNI VE PEYGAMBERLİK

Vahyin, genel anlamıyla, Tanrı ve insanlar arasında iletişimi sağlayan unsur olarak tanımlandığını görmekteyiz. İnsanoğlu yaratanla olan bu esrarengiz iletişimin mahiyetini merak etmiş, zihninde oluşan birtakım sorulara cevap bulma arayışına girmiştir. Bir din felsefesi problemi olarak vahiy meselesi, bir ucundan ele alındığı zaman metafizik, öteki ucundan ele alındığı zaman epistemolojik bir meseledir.[47] İletişimin bir tarafında, her türlü gizemiyle Tanrı, diğer tarafında ise maddi varlığıyla insan bulunmaktadır. Durum böyle olunca, bu iki varlık arasındaki diyalogun imkân dâhilinde olup olmadığı tartışılmıştır. Teizm, deizm, panteizm gibi Tanrı tasavvurlarında daha çok vahyin gerekli olup olmadığı, çeşitleri, gayesi, kimlere geldiği, nasıl bir bilgi olduğu gibi konular ele alınmıştır. Ateistler ise, Tanrı'nın varlığını inkâr ettikleri için doğal olarak vahyi de reddetmişlerdir. Bir ateist olarak Dursun da konuya böyle yaklaşmıştır.

Dursun, vahiy konusunu İslam vahyinden örneklerle incelemiştir. Felsefe ve kelam sahasında tartışılan geleneksel vahiy yaklaşımlarının dışında kalmıştır. Dursun, vahyi "milyarlarca insana sunulan komik bir aldatmaca" olarak niteler.[48] Dursun, böyle bir şeye insanların inanmış olmasını utanılacak bir durum olarak görür. Vahiy konusuna tamamen akıl ve mantık temelinde yaklaşır. Ona göre vahiy meleği Cebrail, Arap şairlerine gelen cinlerden başka bir şey değildir. Arap şairleri, şiirlerini yazarken cinlerinden vahiy alırlardı. O, Hz. Muhammed'in de bunlardan esinlendiği iddia eder. Dursun için, "vahiy demek peygamberin arzuları, istekleri demekti. Bir olay mı var? Olayla ilgili Tanrı'nın falanca açıklamasını mı istiyor? Hemen vahiy hazırdı"[49] Dursun, bu durumu Ayşe'nin vahiyle iftiradan kurtarıldığını ve peygamberin vahiyle cinselliğini meşrulaştırdığını örnek vererek dayanak gösterir. Dursun'un sözünü ettiği konular ile ilgili ayetler Kur'an'da şöyle geçmektedir:

---

[47] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 12.
[48] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 59.
[49] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 66.

> “Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, ‘Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın’ diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir.”[50]

> “Doğrusu, uydurulmuş bir yalanla gelenler, sizin içinizden birlikte davranan bir topluluktur; siz onu kendiniz için bir şer saymayın, aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her bir kişiye kazandığı günahtan (bir ceza) vardır. Onlardan (iftiranın) büyüğünü yüklenene ise büyük bir azap vardır.”[51]

Söz konusu bu ayetlerde Hz. Peygamberin eşi Ayşe’ye yapılan iftiradan ve Zeynep isimli hanımla evlenmesi hadisesinden bahsedilmektedir. Dursun’a göre Hz. Peygamber, kendi vahyini kendi yaratmaktadır. İddiaya göre, ilk ayette eşini iftiradan korurken, ikincisinde cinselliğini, bir kadına olan ilgisini, vahiyle garanti altına almaktadır.

Peygamberlik gelmeden önce, Arap toplumunda puta tapıcılık hâkimdi. Kâbe’de her kabilenin çeşitli putları vardı. Bunlardan bazıları büyük putlardı ve en meşhurlarıydı. Kur’ân’ın deyimiyle putataparlar, bunlara Tanrı’ya yaklaşmak için tapmaktaydı. Putlar, Tanrı ile insan arasında bir aracı, köprü olarak görülüyordu. Dursun’a göre, ilahi dinlerde nasıl ki Cebrail, Azrail, Mikail gibi melekler varsa, putlar da çoktanrılı dinlerin birer hiyerarşik unsurunu oluşturmaktadır.[52] O, putlarla peygamberlerin işlevinin aslında aynı olduğunu düşünür. Çünkü ona göre tıpkı bunlar gibi peygamberler de birer aracı görevi üstlenirler.

Araplarda şair ve şiir meşhurdu. Her şairin Tanrı’yla bir bağlantısı vardı. Hepsinin birer cini vardı. Dursun’un iddiası, Hz. Muhammed’in de böyle olduğu yönündedir. O’nun cini ise Cebrail’dir. Yani, Dursun’a göre, Hz. Muhammed, Allah tarafından seçilen bir elçi değildir. Örneğin ona göre, Necm Suresi’nin bazı sözleri de daha önce bilinen bir şiirden

---

[50] Ahzab (33): 37
[51] Nur (24): 11
[52] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 91.

alıntıdır. Hz. Muhammed, onu benzer kalıplara sokarak vahiy diye sunmuştur. Bunu da putatapıcılarla işbirliğine girerek yapmıştır.[53]

Görüldüğü gibi Dursun'un vahiy konusundaki temel yaklaşımı, bu durumun akıl ve mantık açısından kabul edilemeyeceği yönündedir. O'na göre, din savunucuları da akıldan söz eder. Ancak bu akıl, eski Yunan'da kullanılan kandırmaca akıldır. Dursun'un ifadesiyle "tezgâhlanmış" akıldır.

Peygamberlik ve vahyi reddetme, sadece günümüzde değil peygamberlerin ortaya çıktığı dönemlerde de görülen bir şeydir. Peygamberler aldıkları vahyi insanlara anlattığında şiddetli itirazlarla karşılaşmış, mevcut düzeni yıkmakla suçlanmışlardır. Ateistlere göre, bir kişinin peygamberlik iddiasında bulunması, melek vasıtasıyla mesaj getirmesi, ölümden, ahiretten bahsetmesi kabul edilemez bir durumdur.[54]

Aydın Topaloğlu'nun da belirttiği gibi, "Ateistler çoğunlukla dini anlamakta zorlanmışlardır. Dini olduğu gibi anlamayan ve dindar insanın ne hissettiğini bilmeyen ateistler bu durumda dini inançları çarpıtma yoluna gitmişlerdir."[55]

Biz bu durumu Dursun'un dini anlama ve yorumlama metodunda sıkça görmekteyiz. O, sadece vahiy konusunda değil, hemen hemen dinin tüm alanlarında çarpıtma yoluna gitmiştir; bütünün sadece bir parçasını ele alarak genel yargılara ulaşmaya çalışmıştır. Aydın'ın ifadesiyle, "hem metafizik hem de epistemolojik yönüyle zor bir mesele" olan vahyi, Hz. Peygamberin istek ve arzularını yerine getirmede kullandığı basit bir araç olarak algılamıştır. Vahyin kökenini, sanki İslam peygamberiyle ortaya çıkan yeni bir olgu gibi değerlendirerek, o dönemin putperest şairlerinin kullandığı ilhama bağlamıştır. Hâlbuki Tanrı ile insanlar arasındaki bir iletişim aracı görülen putlar ile tamamen manevi boyutu olan vahiy olgusu farklı şeylerdir. Ayrıca vahiy gerçeği insanlık tarihi ile başlar. Çünkü Hz. Adem hem ilk insan hem de vahye muhatap olan ilk peygamberdi. Tanrı, vahiy ile peygamberlerine yön vermiş, gerekli durumlarda söz ve fiillerine, başına gelen hadiselere müdahale etmiştir. Dursun'un Hz. Peygamberin istek ve arzuları olarak anlattığı olaylar da böyledir. Hz. Ayşe onun eşidir; Tanrı'nın peygamber eşini vahiyle iftiradan koruması da gayet normal bir olaydır.

---

[53] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 92–93.
[54] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 50.
[55] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 46.

Dursun'un getirdiği eleştirilerden bir diğeri de, vahyin geliş şekilleri ile ilgilidir. Dursun, alaycı bir üslupla, peygambere vahyin geldiğini belirten, zil sesi benzeri sesleri komik bir durum olarak niteler. Aslında onların gök gürültüsü gibi herhangi bir ses olduğunu söyler. Yahudi felsefeci İbn Meymun'un vahiyde sesten kastın sadece peygamberlerin duyabileceği Tanrı sözü, Tanrı sesi olduğu şeklindeki açıklamasını kandırmaca olarak görür. Buna inananların aklını da tezgâhlanmış eski Yunan aklı olarak niteler.

Ancak şunu söylemek gerekir ki, Dursun vahyin imkânı konusuna felsefi bir yaklaşım getirmekten uzaktır. Yöneltti̇ği eleştirel yüzeysel kalmaktadır. O nedenle bu tartışmalara girmek çalışmamızın konusu dışında kalmaktadır. Bununla birlikte, ele alınan problemlerle ilgisi oranında vahiy konusuna peygamberlik ve mucize bahislerinde de değineceğiz.

İlahi mesajı insanlara ulaştırmakla görevli kişilere peygamber denmektedir. Peygamberlik, dini bir kurum olarak genellikle insanlığın ortaya çıkışı ile başlatılmaktadır. Peygamberlerin Tanrı'dan aldıkları vahyi insanlara ulaştırdıklarına, insanların bu doğrultuda madden ve manen mutlu olmalarını amaçladıklarına inanılır. Her toplumda onlara inananlar bulunduğu gibi onların karşısında yer alan, yani inkâr eden insanlar da olmuştur. Vahiy gibi, mucize gibi dinsel olguların varlığını mümkün görmeyenler, peygamberliği de kolayca inkâr etmiştir.

Peygamberlik meselesi, daha çok dini düşünce sistemlerinde tartışılmıştır. Örneğin İslam düşüncesinde peygamberlerin özellikleri, sıfatları, Tanrı ile olan ilişkisi, peygamberlerin gönderiliş gayesi, onlara ihtiyacın olup olmadığı, vahiy, mucize, ilham, sezgi gibi konular işlenmiştir. Felsefenin temel meselelerine bakıldığında peygamberlik konusunun yer almadığı görülebilir. Ancak Tanrı, oluş ve yaratılış konularını sorgulayan felsefe, bir yerden sonra peygamberlik meselesiyle de ilgilenir olmuştur. Bu mesele felsefi düşüncede daha çok vahiy, mucize, sezgi gibi kavramlarla incelenmiştir. Özellikle Batı felsefesinde Hz. İsa'nın peygamber yerine Tanrı'nın oğlu olduğu inancı peygamberliğin

daha az tartışılmasına yol açmış gibidir; yer alan tartışmalar da teslis inancına binaen peygamberliğin Tanrı sorunu içinde yorumlandığı şeklinde gözükmektedir.[56]

Konumuz açısından baktığımızda Dursun'un din anlayışında, peygamberlik daha farklı bir boyuta sahiptir. Çünkü Dursun'un çalışmalarının büyük bir bölümünü peygamberlik (Hz. Muhammed) ile ilgili düşünceleri oluşturmaktadır.[57] Ancak biz konuya felsefe disiplini ile yaklaştığımız için tefsir, hadis, İslam tarihi gibi bilimleri konu edinen bölümler üzerinde durmayacağız. Bu anlamda Dursun'un görüşlerinden hareketle şu sorulara cevap aramaya çalışacağız:

Peygamberlik mümkün müdür? Peygamberler nasıl ortaya çıkmıştır? Hangi nedenler insanları Peygamberlere inanmaya ya da inanmamaya teşvik etmiştir? Toplumların gelişmesinde ya da gerilemesinde peygamberliğin rolü nedir? Peygamberleri diğer insanlardan ayıran yönler nelerdir? Bu bağlamda vahiy ve mucize olgusu açıklanabilir mi? Bir insan olarak peygamber, soyut bir varlıkla nasıl iletişime geçer? Tanrı, mademki üstün nitelikli insanlar yaratabiliyor, tüm insanları üstün nitelikli yaratsaydı, evrenin düzeni için daha iyi olmaz mıydı? Şimdi bu sorular ışığında Dursun'un görüşlerine bakalım.

Dursun'a göre Tanrı, güçsüzlük ortamında korkuya, umuda yaslanarak yaratılan ve yaşatılan bir varlıktır. Tanrı gizlerle, gizliliklerle doludur. İnsanların zihni derin bir merak duygusuyla örülüdür. İnsanlar bilinmeyeni öğrenme, ona sığınma çabası içindedir. Böyle karışık duygular içinde olan insan, gizemli olana ulaşmak, onu bilmek ister. Bunu başaramayacağını anlayınca da çareyi aracılar edinmekte bulur. Böylece peygamber denilen ilgi çekici insanlar ortaya çıkar. Aracı, insanların içinde bulunduğu derin merak ve kaygıyı kullanarak, onları yüce varlıkla ilgili bilgilere, güvenceye, gizemli olaylara çeker. Başaramadığı zaman onları Tanrı'nın tehditleriyle korkutur.[58]

---

[56] Ulvi Ata, *İbni Sina'da Peygamberlik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 40.

[57] Dursun'un ele aldığı konular şunlardır: 1-Hz. Muhammed'in cinsel hayatı ve evlilikleri (Dursun bu konuya çok geniş yer ayırmış, peygambere ağır ithamlarda bulunmuş, O'nu ahlâksız bir kişilik olarak tanıtmıştır. Turan Dursun takipçilerinin en çok yoğunlaştığı konu da budur. Dursun'un neden bu konuya ağırlık verdiğini O'nu ateizme götüren sebepler başlığında yer verdik. Dursun'u ateist yapan ilk kıvılcım Hz. Peygamberin evlilikleri meselesidir. Zaten Dursun'un İslam ve dinlere nefreti ve inançsızlığı Hz. Peygamberle başlamaktadır.) 2-Mucizeler. 3-Hz. Muhammed'in öğretmenleri. 4-Hz. Muhammed'in doktorluğu. 5-Hz. Muhammed'in aslında bir şair olduğu düşüncesi. 6-Yahudi ve Hıristiyanlarla ilişkisi ve peygamber oluşunda bunun katkısı. 7-Büyü ve Hz. Muhammed'in büyülenmişliği. Bu konular başlık içerikleri içinde daha da çoğaltılabilir.

[58] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 8.

Dursun, dinsel aracılıkta, aracıların ya da yandaşlarının temel hedefinin maddi çıkar olduğunu düşünür. Ona göre, dinin ve gizemin ortaya atılış gayesi, peygamberlerin beklentileridir. O, İslam peygamberinin gayesini de, maddi ve manevi çıkarlar elde etmek olarak görmüştür. Kur'ân'da Enfâl Suresi'nin 41. ayetini bu duruma örnek olarak gösterir. Söz konusu ayette, "bilesiniz ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri, Allah'ın peygamberinin, O'nun yakınlarının, öksüzlerin, düşkünlerin ve yolcularındır", denilmektedir. Dursun bu ayetten hareketle şöyle bir kanıya varır:

Huneyn Savaşı'nda, yirmi dört bin deve, kırk bin davar, dört bin okiyye gümüş ganimet olarak elde edilmiştir. Ayete göre, bunun beşte birinin Hz. Peygamber ve ailesine verildiği düşünülürse büyük bir maddiyat söz konusu olur. Peygamberlerin maddi çıkar için ortaya çıkmış olduklarının en büyük göstergesi ganimet kazançlarıdır.[59]

İslam peygamberi, ganimetlerin bir kısmını kalplerin İslam'a ısındırılması için kullanmıştır. Müslüman olmayanlara ganimetlerden pay ayırtmıştır. Dursun, bu durumu rüşvetçilik olarak yorumlar. Hz. Peygamber, inanmayanlara Tanrı adına rüşvet vererek kalplerini kazanmak ve onları kendi safına dâhil etmek istemektedir. Dursun, İslam fetihlerinin en büyük gayesini, ganimet kazanma arzusu olarak görür. Bu anlamda Hz. Peygamber ve halifeleri, bu yolda seferber olmuş, Arapları ganimet kapma yarışına sürüklemiştir.

Dursun'a göre, İslam peygamberi, kitaplarda yoksul bir insan olarak tanıtılmaktadır. O, sürekli ganimet kazanarak mal biriktiren, hurma bahçelikleri kazanan bir insanın yoksul olamayacağını düşünür. Ayrıca Dursun'a göre Peygamber sadece ganimetlerle değil zekâtlarla da malına mal katmaktadır. Zekât vermedikleri için insanlar kılıçtan geçirilmiş, üstelik toplanan zekâtlar sadece yoksullara değil sırf kalpleri İslam'a ısındırılsın diye zenginlere de dağıtılmıştır.[60]

Dursun, İslam peygamberinin yoksul olmadığının bir göstergesi olarak Medine döneminde almış olduğu armağanları da dile getirir. Bu armağanlarla, peygamber zenginlik anlamında mal mülk sahip olmuştur. Hediye niyetiyle insanlar ona çok şey bağışlamıştır. Kurban Bayramı olunca Hz. Peygamber bir değil birkaç tane kurban keserdi. Dursun,

---

[59] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 10.
[60] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 18.

kurbanın zenginlere vacip olduğunu o halde onun da zengin sayılması gerektiğini savunur. Dursun'a göre, üstelik insanlar bir tane keserken onun birkaç tane kesmesi de yoksul olmadığının kanıtıdır. Yine Veda Haccı'nda Hz. Peygamberin kendisi ve ailesi adına yüz kadar deve kestiği rivayet edilmektedir. Dursun bu rivayetlere dayanarak şöyle bir yargıya varır: "Hac ibadeti için kesilen hayvanlar kişinin kendi malı olması gerekir. Yani devletin malı değildir. O halde İslam peygamberi çok zengindir."[61]

Dursun, peygamberliğin ortaya çıkmasının nedenlerinden birisi olarak o insanlardaki önder olma arzusunu görür. Toplumda sivrilme, öne geçme arzusu peygamberleri din ve gizemlere yöneltmiştir. Dursun, bu savını hadislerden örnekler vererek açıklar. "Ben kıyamet gününde Adem oğullarının efendisiyim. Mezarı ilk yarılıp çıkarılacak olan benim. İlk şefaat edici ve şefaat yetkisiyle donatılan da benim. Kıyamet günü peygamberler içinde en çok ümmeti olan ben olacağım"[62], tarzındaki hadisler bunun göstergesidir. İslam peygamberinin kendisini son peygamber ilan etmesi, peygamberliğin önün kesilmesi de sivrilme arzusunun bir göstergesidir.[63]

Dursun'a göre İslam peygamberi, Mekke'de kendi kabileleri arasında tutunamayınca dışarıya açılma gereği hissetmiştir. Aslında o, Mekke'de sivrilmek, kabile peygamberi olmak istiyordu. Bunu başaramayınca, çevresini genişletmek istemiştir. O dönemde Mekke'ye gelen yabancı hacılar onun için iyi bir fırsattı. Yahudilik, Hıristiyanlık başta olmak üzere farklı dinlerden birçok insan Mekke'de toplanıyordu. Bu insanlar, kabileler arası çatışmalardan, savaşlardan bıkmışlardı. Onları bu durumdan ancak bir kurtarıcı kurtarabilirdi. Herkes ümitlerini bu emele bağlamıştı. Hz. Muhammed olup bitenin farkındaydı ve bu durumu çok iyi kullandı. Kutsal kitapları bilenlerden, köle öğretmenlerden bilgiler alarak peygamberlik yolunda kendini geliştirdi. O, duygulara vaatlerle seslendi. Böylece Mekke'de bulamadığı ortamı dışarıda buldu. Medine halkı onun için büyük bir şans oldu. Sonuç olarak Hz. Muhammed kabile peygamberi idealinden vazgeçip Mekke ve çevresinin peygamberi oldu. Ancak bu da yeterli değildi; Medinelilerden gördüğü destekle hedefini genişletti ve tüm insanlara peygamber olmak istedi.[64]

---

[61] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 19–20.
[62] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 44.
[63] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 44–45.
[64] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 54–55.

Dursun açısından peygamberlik, din-giz aracılığında akıma sürüklenmektir. Her peygamber bir öncekine özenerek çıkarları için yola koyulmuştur. Sadece peygamberler değil büyücüler, filozoflar, şairler hepsi bir akıma sürüklenir. Örneğin Eski Yunan'da filozofluk çok revaçtaydı ve hep filozoflar oradan çıkmıştır. Tarikatlar, cemaatler için de akıma sürüklenme söz konusudur. Tarikatların yaygın olduğu her yerde birileri çıkıp tarikat kurma eğilimine girmiştir.[65]

Dursun, "akıma sürüklenme" deyimiyle bir nevi taklitçiliği kastetmektedir. Yani peygamberler, filozoflar, hepsi kendilerinden öncekileri taklit ederek yola çıkmıştır.

> "Tevrat ve İncil peygamberlerini gören Muhammed de peygamberlik mesleğini seçmiş. Bu akım ardından sürüklenmiş. Hem çıkarını bu akımda gördüğü için hem de bu yolla sivrilip önem kazanacağını hesapladığı için. Yaşadığı yörelerde filozofluk geçerli bir moda olsaydı, belki de ona yönelirdi."[66]

Dursun, peygamberlikle ilgili görüşleri olan filozofları akıl ve bilimden uzak, din savunucularından farkı olmayan dogmacı kişiler olarak niteler. Öyle ki felsefeciler lafı geveleyerek üstün varlık anlayışı icat ederler.

> "Şu, bir tek soru, topunu birden yere sermeye yeter: Üstün güç, Tanrı, mademki üstün nitelikli insanlar yaratabiliyor, eli değmişken tüm insanları üstün nitelikli yaratsaydı, evrenin düzeni için daha iyi olmaz mıydı? Kimini kimine aracı kılmaya ne gerek vardı?"[67]

Yani Dursun'a göre peygamberler eğer toplumu ıslah etmek için gönderiliyorsa, bu zahmete ne gerek vardı, Tanrı tüm insanları güzel huylu, yetenekli olarak da yaratabilirdi.

Dursun, peygamberliğe ilişkin görüşlerini İbni Meymun'un peygamberlikle ilgili düşüncelerini eleştirerek sürdürür. Dursun İbn Meymun'un peygamberlik ile ilgili görüşlerini şöyle özetler: Tanrı insanlardan dilediğini peygamber seçer. Bilgi, cahillik, yaşlılık, gençlik gibi hiçbir özelliğe bakmaksızın, Tanrı yararlı, yüksek ahlâka sahip, olgun bir kimseyi peygamber olarak görevlendirebilir. Peygamberlik insanların yapısında olan olgunluktur, kemaldir. Olgunluk çilelerle dolu bir hayattan geçmeyi gerektirir. Peygamberlik bir anda oluveren bir durum değildir. Akşam yatıp sabah peygamber olarak kalkınmaz. Konuşmalarıyla, yaşantısıyla gerekli olgunluğa ulaşmış olan insan,

---

[65] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 57.
[66] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 58.
[67] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 76.

peygamberlik niteliğini kazanmış olur. İnsanlardan bazıları peygamber olabilecek olgunluğa erişmiş olabilir. Ancak peygamberlik, Tanrı'nın dilemesiyle gerçekleşir. O yüzden herkes peygamber olamaz.[68] Daha önce de belirttiğimiz üzere Dursun için bunlar geçerli bir neden değildir. Ona göre peygamberlik Tanrı'nın dilemesiyle olmaz. Peygamber, peygamber olmak istediği için bu görevdedir. Maddiyat elde etmek, topluma hâkim olmak, şan, şöhret kazanmak gibi sebepler onu bu gayeye sürüklemiştir.

Dursun, Hz. İsa'nın peygamber oluşunu şöyle açıklar: Hz. Musa, Tanrı tarafından İsrailoğulları'na gönderilmiş bir peygamberdir. Tanrı'nın ilk amacı bu toplum üzerinde egemenlik kurmaktı. Ancak Tanrı hedefini büyülttü ve tüm toplumları kendi çatısı altına almak istedi. Hz. Musa'nın görevinin de böylece bitmesi gerekiyordu. Bu durumda çıkar sahipleri, dünya efendileri evrensel bir din için başka peygamberler yaratmalıydı. Yeni biçim altında yeni bir sözleşme yapılmalıydı. Aracı için bu kez Hz. İsa seçildi. Tanrı'yı gören olmadığına göre aracı bulmak zor bir durum değildi. Hz. İsa yepyeni bir projeyle tüm insanlığın kurtarıcısı olmak üzere yaratılmıştır.[69]

Dursun. Hz. İsa'nın, diğer peygamberlerden farklı olarak Tanrı'nın beden biçimi (Tanrı'nın insan görünümlü hali) görevini aldığını söyler. O, aynı zamanda Tanrı tarafından Mesih ilan edilmiştir. Dursun iddialarına şöyle devam ediyor: "Yaşayıp yaşamadığı bile belli olmayan bu kişinin, bu efsane adamın, hem Mesih hem de Tanrı sözü olduğunu kopyacı Kur'ân da duyuruyor inanırlarına."[70] Bu ifadeleriyle Dursun, tıpkı Hz. Musa gibi Hz. İsa'yı da tarihte yaşamamış bir şahsiyet olarak görür. Esin kaynağı da Volteire'dir. Milyarlarca insana mal olmuş, tüm dünyada ünü olan, tarihe damgasını vurmuş olan bu iki peygamberin yaşamamış olması ihtimal dışıdır. Ancak Dursun konuya böyle bakmayıp bunların varlıklarından şüphe duymaktadır.

Dursun'un peygamberlikle ilgili öne çıkan belli başlı iddialarını şöyle özetleyebiliriz:

—Mesajını Tanrıdan alan tebliğ vazifesiyle görevlendirilmiş peygamberlik diye bir kurum yoktur, olması da gereksiz bir şeydir.

---

[68] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 78–79.
[69] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 84.
[70] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II*, s. 84.

— Vahiy, mucize gibi şeyler, akla ve bilime aykırı olan, komik, ilkel düşünceden ibaret birer saçmalıktır.

— Peygamberler, insanların zihnindeki derin merak sonucu bilinmeyen âlemlerin bilgisine ulaşma gayreti ile birer aracı olarak ortaya çıkmıştır.

— Dinsel aracılıkta peygamber olduğunu iddia eden kişinin en temel amacı maddi çıkardır

— Toplumda öne geçme, sivrilme, onlara lider olma arzusu bu kişileri peygamberliğe teşvik etmiştir. Hz. Muhammed'in önce kabile peygamberi olması, daha sonra hedefini büyüterek evrensel anlamda peygamberliğini ilan etmesi bunun en büyük göstergesidir.

— Peygamberlik, din-giz aracılığında akıma sürüklenmektedir. Her peygamber bir öncekini taklit ederek ortaya çıkmıştır. Peygamberlik, Tanrı peygamber istediği için değil, peygamber peygamber olmak istediği için vardır.

— Tanrı'nın peygamber göndermedeki amacı, insanları üstün nitelikli yapmak olsaydı, her şeye gücü yettiği için evrendeki tüm insanları baştan iyi yaratabilirdi.

Dursun'un peygamberlikle ilgili bütün bu iddialarını ana hatlarıyla belirttikten sonra, konumuzu İslam düşüncesindeki peygamberlik anlayışlarıyla sürdürelim. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Dursun konuya bir ateist olarak peygamberliği inkâr ederek başlamıştır. O, dini düşüncedeki geleneksel tartışmalara girmemiştir. İslam düşünce tarihinde konu, birçok açıdan ele alınmıştır. Özellikle Kindi, Farabi ve İbni Sina'nın bu konulardaki görüşleri, hem konumuz açısından hem de bir sistem arz etmesi açısından önemlidir.

Kindi'ye göre vahiy önemli bir bilgi kaynağıdır. Tanrı hariç vahiy üzerinde peygamber de dâhil hiç bir iradenin etkisi yoktur. Vahiy bilgisi tamamen sahibi olan Tanrı'ya aittir. Tanrı vahyini ulaştırmak için belirli kişileri seçmiş ve peygamber olarak göndermiştir. Hiçbir kul vahye kendi çabasıyla sahip olmamıştır. Vahyin imkânı meselesi Kindi için bir sorun teşkil etmemektedir.[71] Peygamberler ve filozoflar insanların olgunlaşması için çaba sarf eden kişilerdir. Filozoflar gerçeğin bilgisine akıl ile ulaşırken,

[71] Kindî, *Felsefî Risaleler,* (Çev: Mahmut Kaya), İstanbul 1994, s. 159.

peygamber de vahiy ile ulaşmaktadır. Vahiyle akıl hiçbir zaman çatışmaz. Her ikisi de bizleri daima doğruya götürür.

Farabi ise, peygamberliği akıl temelinde açıklamış, bir nevi felsefe ile vahyi uzlaştırma çabasına girmiştir. Farabi, *Meanil Akl* isimli risalesinde aklı, teorik akıl ve pratik akıl olmak üzere ikiye ayırır. Teorik akıl nefis cevherinin gelişip olgunlaşarak akıl cevherine dönüşmesidir. Pratik akıl ise insana özgü davranışları ortaya koyan akıldır. Farabi, teorik aklı; bil kuvve, bilfiil, müstefaad (kazanılmış) ve faal akıl olmak üzere dört grupta inceler.[72] Bunlardan faal akıl, "bütün dış varlıkların suretlerini bilfiil kendinde önceden barındıran akıldır."[73] Faal akıllar olmadan diğer akılların herhangi bir işlevi olamaz. İnsanlardaki düşünme, bilme, mutluluk gibi şeyler doğrudan bu akılla ilişkilidir. Tanrı'nın insanlara vahyi iletmesi de faal akıl vasıtasıyla olur.[74] İşte insan bu faal aklın tecellisi sayesinde peygamber ya da filozof olur. İlahi bilgi faal akıl aracılığıyla gerçekleştiği için peygamberlik ve vahiy mümkün hale gelir.[75]

Tanrı faal akıl vasıtasıyla ilk devlet başkanının teorik aklına vahiy mesajını göndererek bunu pratik akla çevirir. Bunun neticesinde insanlara rehberlik edecek onları mutluluğa götürecek aracılar yani peygamberler belirlenir. Bu kişiler aldıkları vahiyle insanları akli ve ahlâki mükemmelliklere ulaştırır.[76] Farabi, peygamberlik meselesini bu şekilde akli ilkeler ile açıklamakta bunun yanında peygamber-filozof kıyaslaması yaparak da konuyu felsefe-din uzlaşmasına götürmektedir.

Peygamberlere niçin ihtiyaç vardır? Onların ortaya çıkma sebepleri nelerdir? Peygamberliğin ispatı mümkün müdür? Dursun'un peygamberlik anlayışının temelini de oluşturan bu soruları, İbni Sina'nın nübüvvete dair görüşleriyle ele alalım.

Tanrı nezdinde insanın temel gayesi yaratını tanımak ve O'na hakkıyla kulluk edebilmektir. Bu gayenin gerçekleşmesi, insanoğlunun maddi ve ruhi ihtiyaçlarının giderilmesi için Tanrı yardımı olmak zorundadır. Tanrı'nın yardımının gerçekleşebilmesi için de O'nun ilkelerini, kanunlarını insanlara sunan, tebliğ eden aracıların olması gerekir.

---

[72] Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, 3. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s. 127–137.
[73] Mehmet Bayraktar, *İslam Felsefesine Giriş*, TDV Yayınları, Ankara 1998, s. 181.
[74] Farabi, *Siyasetül Medeni*, (Çev: Mehmet S.Aydın), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, s. 40-44.
[75] Necip Taylan, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 141.
[76] Fârâbî, *Fusulü'l-Medeni,* (Çev: Hanefi Özcan), Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1967, s. 1–19.

Tanrı bu tebliğ vazifesini vahiyle peygamberlere vermiştir. İnsanlığı peygamberlerin liderlik ve rehberliğine emanet etmiştir. İnsan yaratılışı itibariyle sosyal bir varlıktır. Bu sosyalliğin gerçekleşmesi, düzenin sağlanması birtakım kurallara bağlıdır. Kurallar olmadığı zaman adalet denilen bir şey kalmaz. O halde toplumda adaleti, nihai düzeni sağlayan bir kişiye ihtiyaç vardır. Bu kişi de her yetkinliği Tanrı tarafından sağlanan peygamberlerdir.[77]

Peygamberlik kurumu, Tanrı'nın benzeri ve ortağının olmadığını bildirmek, ahiret hususunda insanları düşünmeye sevk etmek ve onlara ahlâk ilkelerini benimsetmek için olması gereken bir kurumdur. Peygamberliğe ihtiyaç duyulmasının bir sebebi de, onların Tanrı alem ilişkisindeki rolüdür. Peygamberlere verilen vahiy bilgisiyle onlar, Tanrı-alem arasında bir köprü vazifesi görmektedir. İnsanoğluna verilen aklın belli bir sınırı vardır. O her şeyi aklıyla kavrama yetisine sahip değildir. Metafiziki olay ve olguları anlayabilmesi, Tanrı'yı tanıyabilmesi için aklının işlevsel hale getirilmesi gerekir. Bunun için onlara gerçekleri açıklayacak, karşılaştıkları zorluklar karşısında onları aydınlatacak, şüpheli hallerden kurtarıp doğru yolu gösterecek bir tebliğ rehberine ihtiyaç vardır. Bu rehberin aklı ile sıradan insanın aklı farklıdır. Çünkü onun aklı vahiyle, ilahi kudretle desteklenmiştir. En mükemmel insan, aklı faal olarak zirvede olan insan, peygamberden başkası değildir. Zaten onlar bu nedenle ilahi vahye muhatap olurlar.[78]

Peki, bütün bu ihtiyaçlardan ötürü olması gereken peygamberlik kurumu ispatlanabilir mi? Peygamberliğin ispatlanabilmesi için öncelikle vahyin ispatlanması gerekir. Vahiysiz bir peygamber düşünülemez. İbni Sina da peygamberlik ispatını vahyin imkânı ölçüsünde ele almıştır. Tanrı peygamberlere vahyi nispetinde gaybi âlemlerin bilgisine ulaşabilme, meleklerle irtibata geçebilme imkânı vermiştir. Bu imkân, Tanrı'nın kudret ve kelam sıfatlarıyla sabittir. Bunun yanı sıra peygamberlerde üstün bir kabiliyet, mükemmel bir sezgi gücü vardır. Bu güç faal akılla ittisali sağlar ve hakikatleri anlamalarına olanak verir.[79] Biz, eşyayı dış duyularımız aracılığıyla görürüz. Peygamberler ise, batıni duyular aracılığıyla görür. Biz önce görürüz, sonra biliriz. Ancak Peygamber

---

[77] İlhan Kutluer, *Berahime'den İbn Sina'ya Nübüvvetin İnkâr ve İspatı*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 87–88.
[78] İbn Sina, *Kitabu'ş-Şifa Metafizik II*, (Çev: E. Demirli, Ö. Türker), Litera Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 187.
[79] Necip Taylan, *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1991, s. 223.

önce bilir, sonra bildiğini görür.[80] İbni Sina'nın bu görüşleri gösteriyor ki o, vahyi Farabi'nin düşünceleri paralelinde ele almıştır.

İslam düşünce tarihinde peygamberlik ve vahiy konusuna ilişkin böyle yapıcı yaklaşımlar geliştirilirken bunların aksine peygamberlik, vahiy ve mucize gibi şeylerin varlığını inkâr edenler veya gerek görmeyenler de olmuştur. Bu isimlerin başında Ebu Bekir Razi ve İbnü- Ravendi gelmektedir. Ebu Bekir Razi'nin tezi insanlar arasında temelde bir üstünlüğün olmadığı ve aklın yeterli olduğu iddiası üzerine kuruludur. Tanrı peygamberleri göndererek insanlar arsında ikiliklerin çıkmasına neden olur. Peygamber toplumu küfür ve iman nezdinde parçalara ayırır.[81]

Tanrı'nın bazı kimseleri seçerek bütün insanlardan üstün tuttuğunu, peygamberleri lider yapıp insanları onlara muhtaç kıldığını nereden biliyorsunuz? Peygamberler yüzünden ayrılıkların ortaya çıkması, bu sebeple insanların helak olması, ilahi hikmetle nasıl bağdaşır?[82]

Böyle bir soruyu Dursun'un da yönelttiğini, onun da peygamberleri, insanlar arasında kin ve nefret tohumları eken savaşlara sebebiyet veren kişiler olarak gördüğünü aktarmıştık. Ebu Bekir Razi'nin bu sorusuna Ebu Hatim Er-Razi "hikmet gereği Tanrı ne yapmalıydı" şeklinde bir soru ile karşılık verir. Ebu Bekir Razi şöyle cevaplar:

> "Hakim ve rahim olan Allah'ın hikmet ve merhametine yaraşan, dünya ve ahirette yararlı ve zararlı olan şeylerin bilgisini bütün kullarına ilham etmek ve insanları birbirinden üstün tutmaktır. Böylece insanlığı felakete sürükleyen görüş ayrılıkları ve çekişmeler ortadan kalkmış olur."[83]

Hikmet ve merhamete ilişkin bu yaklaşımı Ebu Hatim er-Razi temelsiz bir yaklaşım olarak görür. O'na göre bütün dünyada her meslekte, her dinde, bir lider-önder ve bağlıları vardır. Hiç kimse kendi kendilerine yeterli olamaz. Herkes birbirine muhtaçtır. Dünya ve ahiret için neyin yararlı neyin zararlı olduğunu herkes aklı ile öğrenemez, peygamberlerden âlimlerden kısacası bilenlerden öğrenir. İnsanlar akıl açısından birbirleri ile eşit değildir. Söylendiği gibi kendi kendilerine eşit hale de getiremezler. Her birey, ruhi ve zihni melekeler açısından farklılık arz eder. Bir öğretici ve yol gösterici olmadan her şeyin

---

[80] İbn Sina, *Risaleler,* (Çev: Alparslan Açıkgenç-Hayri Kırbasoglu), Kitabiyat, Ankara, 2004, s. 57.
[81] Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 146.
[82] Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe …*, s. 84-99.
[83] Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe …*, s. 84.

üstesinden gelebilen bir insan yoktur. Kaldı ki sen bugünkü seviyene, yani üstün zekâlı bir filozof olma derecesine kendinden önceki filozofların rehberliği sayesinde ulaştın. Mutlaka yardım aldığın, rehber edindiğin kişiler vardır. Ne kadar çok çabalarsa çabalasın bir geri zekâlı üstün zekâlının seviyesine erişemez. Bu durumda öğretmen-öğrenci, peygamber-ümmet gibi ilişkilerin bulunması zorunluluktur. O halde, Tanrı'nın neyin faydalı neyin zararlı olduğunu baştan insanlara bildirmesinin hikmete uygun olduğu düşüncesi doğru değildir.[84] Öyleyse peygamberlerin gönderilmesi, onların Tanrı ile kullar arasında aracılık edip, onlara önder olması gayet normaldir.

İbnü'r-Ravendi de tıpkı Ebu Bekir Razi gibi aklı her şeyden üstün tutarak peygamberliğin gerekli olmadığını düşünür. İnsan, aklıyla iyiyi, kötüyü kavrayabilecek durumdadır. Peygamber aklı teyit etmek için gönderilmişse, o halde, akıl sahipleri vahye muhatap değildir. Akla muhalif bir vahiyle gelmişse, zaten O'nun peygamberliği hak değildir.[85] İslam inancının namaz, gusül, tavaf, şeytan taşlama gibi ritüelleri aklen ispatlanabilir şeyler değildir. Mucizeler de öyledir. Böyle sıradan şeyleri sihirbazlar da yapabilir. Onlarla biz, peygamberlerin varlığını kanıtlayamayız.[86] O halde, iddia ediliyor ki, vahiy ve onun bilgisini getiren peygamberlere ihtiyaç yoktur. Var olduklarını iddia etmek de mümkün değildir.

Aslında Dursun'un vahiy, mucize, peygamberlik görüşlerinin tamamen olmasa da büyük bir kısmının Ebu Bekir Razi ve İbnü'r-Ravendi'ninkine benzediği görülmektedir. Dursun'un da temel yaklaşımı peygamberliğin akılla izahının olamayacağı, aklın her şeyden üstün olduğu, peygamberlerin çözüm yerine sorun getirdiği şeklindedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; peygamberlik, inananların dünya ve ahirete ilişkin problemlerinin çözümünde yol gösterici bir kurum olarak vardır. İnsan aklı, tek başına her şeyin üstesinden gelebilecek, her şeyi kavrayabilecek güçte değildir. Beşeri akıl, tanrısal vahiyle gelen akıl sayesinde kemale ulaşmaktadır. Peygamberler ayrılık çıkarmak, düzen bozmak, savaşlara neden olmak için değil birleştirmek, insanları birbirlerine güvenen kardeşler yapmak, onlara dünya ve ahiret saadetini sağlamak için gönderilmiştir. Dursun'un iddia ettiği gibi, bunda herhangi bir maddi çıkar beklentileri söz konusu değildir.

---

[84] Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe …*, s. 85.
[85] Ulvi Ata, *İbn Sina'da Peygamberlik*, s. 64.
[86] Ulvi Ata, *İbn Sina'da Peygamberlik*, s. 65.

İslam peygamberinin yaşantısı, çektiği sıkıntılar, işkenceler, peygamberlikten vazgeçmesi halinde ona sunulan teklifler birlikte değerlendirildiğinde, onun gayesinin maddi çıkar olmadığı rahatlıkla görülecektir. Sadece İslam peygamberi değil tüm peygamberlerin çektiği sıkıntılar, boykotlar tarihi birer gerçektir. Peygamberlik kendinden önceki peygamberleri taklit ederek Dursun'un ifadesiyle, akıma sürüklenerek, ortaya çıkmamıştır. Her biri, yaşadıkları toplumda düzen bozulduğu, sapıklıklar ortaya çıktığı için gönderilmiştir. Kaldı ki Hz. Âdem'in ilk insan ve ilk peygamber olarak birilerini taklit etme ihtimali de yoktur. Peygamberlik öne çıkma, sivrilme arzusu gayesiyle de ortaya çıkan bir şey değildir; Tanrı onları öyle seçtiği için peygamberler vardır. Hiçbir peygamber peygamberliğe kendisi talip olmamıştır. Çünkü peygamberlik, çilelerle dolu bir hayat yaşamayı gerektirir.

2.4. ÖLÜM SONRASI HAYAT VE RUHUN ÖLÜMSÜZLÜĞÜ

Ölüm ve ölümden sonraki hayata dair dini, felsefi, bilimsel pek çok yaklaşım sergilenmiştir. Ölümün, özellikle felsefede, hayatın anlam ve önemi tartışılırken ele alınan bir konu olduğunu görmekteyiz. İlerleyen bilim ve teknolojiye rağmen insanların çare bulamadığı ölüm hadisesi, insanların acziyetine, yaşama olan düşkünlüğüne binaen onları çeşitli düşüncelere sevk etmiştir.

Ölümden sonra hayat var mıdır? İnsan öldüğünde ruh ve bedenin durumu nedir? Ölümden sonra hayat inancı dinlerin uydurduğu bir kuruntu mudur? Eğer ölüm sonrası bir yaşam yoksa hayatın anlam ve önemi nedir? Ölüm korkulası bir şey midir? İşte bütün bu sorular sürekli insanların zihinlerini meşgul etmiş, onları birtakım ölümsüzlük teorileri geliştirmeye sevk etmiştir.

Hayatın ölümle sonlanması konusunda yaygın olarak iki temel görüş vardır. Bunlar: "Yokluk" ve "hayat"tır. Ölümden sonra hayatın var olduğu anlayışı ise, "ruhun ölümsüzlüğü, kişisel kimliğin korunması, bu hayatın geçeceği bir mekânın bulunması" gibi yaklaşımları ortaya çıkarmıştır.[87] Çünkü ölüm ve ölümsüzlük, bireyin duygu ve zihin dünyasında çok önemli bir yere sahiptir. Konu Platon'dan günümüze kadar dini ve felsefi açıdan yorumlanıp anlatılmaya çalışılmıştır. Evrensel dinler olaya Tanrı ekseninde, iman

---

[87] Metin Yasa, *Felsefi ve Deneysel Dayanaklarla Ölüm Sonrası Yaşam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 44.

akıl ilişkisini dikkate alarak yaklaşırken zihni spekülasyonlar alanında da farklı fikirlerle tartışmalar devam etmektedir.[88]

Söz konusu yaklaşımlardan ruhun ölümsüzlüğü problemini ilk olarak Platon ele alır. Platondan itibaren problem felsefesinin süreklilik arz eden konuları arasına girmiştir. İslam filozofları arasında da yankı uyandıran ruhun ölümsüzlüğü sorunu daha çok Farabi, İbni Sina ve Gazali düşüncesi etrafında şekillenmiştir.

Platon, ruhun ölümsüzlüğünü ispatlamak için üç delilden bahseder. Bunlardan birincisi zıtların uyumu delilidir. Nasıl ki haklı haksız, büyük küçük, zayıf kuvvetli gibi karşıtlar arasında birinden diğerine sürekli bir dönüşüm varsa tıpkı bunlar gibi yaşam ile ölüm arasında da bir dönüşüm söz konudur. Ölüm yaşamdan geldiği gibi yaşam da ölümden gelmektedir. Bu döngüyü sağlayan şey ise ruhtur. İkinci delil ise ruhun sahip olduğu bedenden önce idealar âleminde var olduğu görüşüdür. Ruh ulvi akıl âleminden aşağılık ve yoğun olan duyular âlemine mevcut kazanımlarını unutarak intikal eder. Daha sonra bu yoğun âlemde gafletten uyanarak eski kazanımlarını tekrar keşfetmeye koyulur. Yani ulvi âlemdeki tanıklıklarını anımsar. Ruhun anımsamasıyla da bilgi meydana gelir. Bu durum ruhun ezeli olarak var olduğunu, ölümsüzlüğünü gösterir. Üçüncü delil ise ruhun bir takım formlara benzemesi delilidir. Buna göre beden faniliğe, düşünülemeyene dağınıklığa değişim gösterene benzerken ruh tanrısal olana, ölümsüzlüğe, değişmeyene, bütünlüğe benzemektedir. Ruh efendi iken beden daima köledir.[89] Platon ruhu ezeli tek başına var olan bütün bir cevher olarak tanımlayıp ölümsüzlüğünü ispatlamaya çalışırken Aristo ise ruhu bedenden bağımsız olarak düşünmez. O'na göre ruh beden öncesi ya da beden sonrası herhangi bir hali yoktur.[90]

İbni Sina'ya göre ruh ebedi özelliğe sahip bir cevherdir. Ruh beden öldüğü zaman bedenle ilişkisi sırasında mükemmel hale gelip gelmemesine bağlı olarak mutluk ya da bedbahtlık içinde varlığını devam ettirir. Ruhun mükemmelliğe ulaşması bilge sahip olup onu olumlu anlamda pratiğe dökmesiyle alakalıdır. İnsan düşünen bilen gücü ile iyinin ne olduğuna karar verir; yapan eden gücü ile de iyiyi pratiğe dökme faaliyetinde bulunur. Bu güçlerden birincisi soyut düşünceye, ikincisi ise bedene yönelik olan ameli alana aittir.[91]

---

[88] Turan Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 185–186.
[89] Platon, *Phadion*, (Çev: Hamdi Ragıp Atademir, Kemal Yetkin), Sosyal Yayınlar, İstanbul 2001, s. 20–53.
[90] Aristo, *Ruh Üzerine*, (Çev: Zeki Özcan), Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 38.
[91] Mehmet S.Aydın, *İslam Felsefesi Yazıları*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2000, s. 41–43.

Ruhun bedenden ayrıldıktan sonraki akıbeti bu süreç neticesinde şekillenir. O mutluluk veya mutsuzluk halinde ebedi olarak var olmaya devam eder. Ruh mutluluk ya da bedbahtlık hallerini yaşarken kopup ayrıldığı bedene de artık ihtiyacı yoktur, ondan bağımsızdır. Beden ise çürüyüp gidecek olan cesetten başka bir şey değildir.

Ruhun ölümsüzlüğü konusunda filozofları küfre düşmekle itham eden Gazali ise ruhun azap görmesi konusunda onlara katılırken bedeni mükâfat ve azabı kabul etmedikleri için karşı çıkmıştır.[92] Gazali'ye göre ölüm sonrası diriliş ruh ve bedenle birlikte gerçekleşecektir. Ruh diriliş esnasında yaratılacak herhangi bir bedene bürünecektir. Ayrıca ruhun ölümsüzlüğü konusunda salt aklın ya da felsefenin söyleyebileceği bir şey yoktur. Mead ile ilgili ifadeler aklın değil dinin konusudur.[93]

Ölüm ve ölüm sonrası konusu Hıristiyan ve Yahudi düşüncesinde ruhun ölümsüzlüğü, diriliş, ölümsüzlük gibi başlıklar altında tartışılmıştır. Hıristiyan dini geleneğinde ahiretin varlığına ilişkin herhangi bir tereddüt olmamakla beraber dirilişin ruhani, bedeni ya da hem ruhani hem bedeni olarak gerçekleşeceği hususunda tıpkı İslam geleneğinde olduğu gibi farklı yaklaşımlar olmuştur. Kutsal kitapta bütün görüşleri destekleyecek mahiyette referansların bulunması ortak bir görüşün hâkim olmasını engellemiştir. Yahudilikte ise ölümden sonra hayat konusunun netliği Hıristiyanlığa nazaran Kutsal kitap desteğinin eksikliğinden ötürü muallâkta kalmıştır.[94]

Ölümden sonra hayatın varlığını açıklayan yaklaşımlardan en çok tartışılan, özellikle ilahi dinlerde çokça bahsedilen, ruhun ölümsüzlüğü doktrinine değindik. Bunun dışında kişisel kimliğin korunması, ruh göçü, ölüm sonrası hayatın geçeceği mekân gibi ölümsüzlük teorileriyle tartışmaların devam ettiğini görüyoruz. Konumuz açısından bunların detayına inmek bağlam dışı kalacaktır. Çünkü Dursun'un herhangi bir eserinde ya da makalesinde ölümsüzlük teorilerine ilişkin görüşlerine rastlanmamaktadır. Dursun'a göre hayatın sona ermesiyle "yokluk" başlar. İnsanın ölmesi, tıpkı bir bitkinin ölmesi kadar basit doğal bir şeydir. Bu nedenle O, ölümden sonra hayatı öngören "ölümsüzlük" teorilerini gereksiz gördüğü gibi ölüm sonrası "yokluk" tartışmalarına da girmez. Dursun'un asıl hedefindeki konu "ölüm öncesi", "ölüm" tartışmalarıdır. O, dinlerin ölümle

---

[92] Gazali, *El-Munkız*, (Çev: Yahya Pakiş), Umran Yayınları, İstanbul 1996, s. 55–56.
[93] Gazali, *Tahafut El- Felasife*, (Çev: Bekir Sadak), Ahsen Yayınları, İstanbul 2002, s. 228–230.
[94] Muhsin Akbaş, "Yahudi ve Hristiyan Düşüncesinde Ölüm Sonrası Hayat ve Diriliş İnancının Dini ve Teolojik Temelleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, Sayı. XV-Kış-İlkbahar, s. 37–60.

alakalı söylemlerini psikolojik bir tahlilden geçirerek, ölümü dinlerin ve Tanrı'ların ayakta kalma zemini olarak görür. Ona göre ölüm çok basit bir hadiseyken dinler onu gizemli, korkulası bir durum haline getirmiştir.

Dursun'a göre, dinlerin yaratılmasında ve yaşatılmasında iki önemli faktör vardır. Bunlardan birincisi korku, diğeri ise umuttur.[95] Yani dinler korku ve ümit kavramları üzerine kurulmuştur. Dursun, bu görüşünü Russell'ın şu sözleriyle destekler:

> "Dinin her şeyden önce ve genellikle korku üstüne kurulmuş olduğunu sanıyorum. Bu, kısmen bilinmeyenin korkusudur. Başınıza gelebilecek güçlerde ve itişmelerinizde, yanı başınızda duracak (yardımcı) bir ağabeyinizin olmasını size isteten korkudur. Bütün dinlerin kökü korkudur. Bilinmeyenin, ölümün saldığı korku..."[96]

Bu nedenle ona göre korku, hiçbir inanç sisteminin vazgeçemeyeceği en önemli besin kaynağı, sömürü aracı olmuştur.

Dursun'a göre, bir sömürü aracı olarak korku, tek başına yeterli değildir. Bunun karşısına umut konulmalıdır. Nitekim dinler bu iki terimi birlikte kullanmış, korku-umut arasında bir denge kurulmasını öngörmüştür. Yani inanırlar korku ile ümit arasında olmalıdırlar. Dursun, bu durumu Kur'ân'dan örnekler vererek açıklar. Söz konusu ayetlerde korku ve umut şöyle işlendiğini söyler:

> "Ayetlerimizi yok sayanları ateşe atacağız. Derileri yandıkça o derileri başka derilerle değiştireceğiz. Azabı daha çok tatsınlar diye."(Nisa 56), "Yalnızca benden korkunuz."(Bakara 40), "Tanrı'nın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Çünkü kâfirlerden başkası Tanrı'nın rahmetinden umudunu kesmez."(Yusuf 87). Bu ayetler gösteriyor ki Tanrı insanları hem korkutuyor hem de umutlu olmaya çağırıyor."[97]

Ölümü korku-umut dengesinin sağlanmasında bir araç olarak gören Dursun, konuyu üç başlık altında ele alır: ölüm korkusu, ölüm acısı ve ölümü anmak.

2.4.1. Ölüm Korkusu

Dursun, dinlerde korku deyince akla gelen ilk şeyin ölüm korkusu olduğunu savunur. Ölüm korkusu, Dursun için hiçbir şey ifade etmemektedir. O'na göre Epikür'ün ifadesiyle

[95] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 15.
[96] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 16.
[97] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 60.

"bizim bulunduğumuz yerde ölüm yoktur; ölümün bulunduğu yerde ise biz yokuz." Ölümü korkulası bir olgu olarak yaratan ve insanın kalbine yerleştiren dinlerin Tanrı buyruklarıdır. Birer efsane ve masal ürünü olan, mucize, ahiret, cennet, cehennem gibi saçmalıklar ortadan kaldırılırsa ölüm korkusu (aldatmacası) da ortadan kalkmış olur.[98]

Dursun'a göre, ölüm korkusunu körükleyen kitapların başında Kur'ân gelir. Dursun'un verdiği örneklerle Kur'ân'da ölüm korkusu şöyle dile getirilir:

> "Can boğaza dayandığı zaman, o vakit siz bakar durursunuz… Eğer O, yalanlayıcı sapıklardan ise ona kaynar sudan bir ziyafet vardır."(Vakıa 83-96); "dikkat edin can boğaza gelip köprücük kemiklerine dayandığı zaman: "çare bulacak yok mudur?" denir. Kişi artık ayrılık vaktinin geldiğini anlamıştır. Bacaklar birbirine dolaşır. O gün sevk Rabbinin huzurunadır." (Kıyame 26–30)."[99]

Ayetler ölüm anı geldiği zaman kişide zuhur eden durumları anlatmaktadır. Dursun bu ayetleri şöyle yorumlar:

> "İlkel düşünceye göre can, ölecek kimsenin gövdesinin her yanında toplanıp boğazına dek gelir; sonra ağızdan bir soluk gibi ya da kalıbını terk eden bir cisimli varlık benzeri uçup gider. İşte ilkel düşüncelerle dolu Kur'ânımızda da ölüm olayı bu düşünceye uygun biçimde anlatılır."[100]

Dursun, dinlerin kutsal metinlerinde geçen pek çok ifadeyi, korku aracı olarak kullanılan ilkel düşünceler olarak görür. Ona göre, ölüm korkusu halk tabanına yayılır, böylece insanların gözünde korkulan büyük bir tabu haline gelir. Canın boğaza gelmesi, can çekişmesi gibi halk nazarındaki ifadelerin bilimle, akılla örtüşür bir yanı yoktur. Dursun'a göre, bütün peygamberler, fikirlerini kabul ettirmek için insanları ölümle korkutmuş, çaresiz ve güçsüz kalan insanlar da dine sarılmak zorunda kalmıştır.

2.4.2. Ölüm Acısı

Dursun, dinin kaynağı olan ve dindarların kullandığı ölüm korkusuna bir de ölüm acısı ekler. Dursun, ölüm acısı aşılanarak insanların korkutulmaya çalışıldığını söyler. Tüm dinlerde olduğu gibi İslam'ın kaynaklarında da ölüm acısına ilişkin pek çok bilgi vardır. Ona göre, İslam düşüncesinde bu konuyu en iyi işleyenlerden birisi Gazali'dir. Gazali'ye

[98] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 17–18.
[99] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 17–18.
[100] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 17–19.

göre ölüm acısı her bir organda mevcut olur. Acılara acı, sıkıntılara sıkıntı eklenerek can gelir, boğaza dayanır ve insan ölür. İslam'ın kaynaklarında buna benzer onlarca ayet ve hadis vardır.[101]

2.4.3. Ölümü Anmak

Dursun'a göre ölüm korkusuna zemin hazırlayan diğer bir unsur "ölümü anmak masalıdır." Marksist jargonu kullanarak ölümü anmanın ihtiyaç sahiplerini uyuşturmak için bir araç olduğu iddia edilmiştir:

> "Ölümü pek çok anmak dinsel bir görev olarak yüklenmiştir. Bu öğüde, yükümlülüğe uyan da yoksul kitleler. Ölmeden önce ölün demiş bu kitlelere. Zaten pek yaşıyor oldukları söylenemeyecek durumda olan bu kitleler, bir de bu tür öğütlerle uyuşturulmak istenmiştir."[102]

Ayrıca ölümü anmanın insanları hayatı yaşamaktan alıkoyduğu öne sürülmüştür: "Dünyada bir yabancı ya da gelip geçen bir yolcu gibi ol, ağız tatlarını bozan ölümü çokça anın, gibi Peygamber sözleri inanırların yaşam damarlarını kesecek noktaya getirilmiş."[103]

Dursun'a göre, ölüm korkusu, ölüm acısı, ölümü anma gibi mevzular, sadece İslam'da değil bütün dinlerde kullanılan önemli birer araçtır. Sadece din adamları değil, dine mensup şairler bile şiirlerinde ölüm konusunu işlemiş, inançlarına katkıda bulunmuştur. Ölüm korkusunun meşrulaştırılması, ölüm ve günah kavramlarıyla olmuştur. Hem Kur'ân'da hem de Tevrat'ta ölümün, yani faniliğin sebebi olarak günahlar gösterilmiştir. Dursun, ölüm-günah ilişkisine dair bu görüşünü ayetlerle şöyle dile getirir:

> "Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvinin 2. babının 16. ve 17. ayetlerinde şöyle denir: Ve Rab Allah, adama (Adem'e) emredip dedi: Bahçen her ağacından istediğin gibi ye. Fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin. Çünkü ondan yediğin zaman mutlaka ölürsün… Mülk Suresi'nin 2. ayetinde de O, Tanrı ki hanginizin daha iyi işler yaptığını denemek için ölümü ve yaşamı yarattı, biçiminde bir açıklama var. Tanrı'ya bakın siz. Hem güçlü hem de aciz. Ve de deneyim yapıyor!"[104]

Dursun'a göre, aslında insanlar ölümü çok doğal bir olay olarak karşılar, onun doğallığını düşünme eğilimi gösterir. Ancak ölümü bu doğallığından çıkarıp ona anlamlar

---

[101] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 20.
[102] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 22.
[103] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 24.
[104] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 26–27.

yükleyen, onu korkulu bir rüya haline getiren dinlerin saçmalıklarıdır. Dinler olmasaydı, insanlar ölümü tıpkı bir hayvanın ya da bitkinin ölümü gibi doğal bir olay olarak karşılayacaktı. Yani Dursun için ölüm, basit, doğal ve sıradan bir durumdur.

Dursun, dinlerin, ölüm korkusunu varlıklarının devamı için kullandıklarını söyler. Bu görüşünü Kur'ân'ın Casiye Suresi'nde geçen şu ayetlerle temellendirir:

> "Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zamana göre hüküm veriyorlar… Bu yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz yaptıklarınızı kaydediyorduk."[105]

Kur'ân bu ayetlerde dirilmeyi ve ahiret hayatını inkar eden materyalistlere seslenir. Onlar, ölümü sürekli zamana ve tabiata bağlamakta, doğaüstü güçleri, yani Tanrı'yı devre dışı bırakmaktadır. Materyalistlere göre ölümü meydana getiren unsur zamandır. Ruhun bedenden alınması da söz konusu değildir. Hemen hemen aynı kanaatte olan Dursun da söz konusu ayetleri şöyle yorumlar:

> "Görüyorsunuz: Burada insan aklına karşılık duyulara sesleniş var. Burada düşünce saptırma yöntemi var. Burada ya doğruysa biçimindeki kuşkuları kötüye kullanma, zarar-çıkar hesaplarından yararlanma var… Bu amaçla insanlar, ölüm ve yaşam konusunda gerçekler üzerine kafa yormaktan uzaklaştırılıyor, korkulara boş inançlara sürükleniyorlar."[106]

Dursun'un yorumlarına baktığımız zaman bunlardan iki sonuç çıkarabiliriz. Birincisi, Dursun ölüm korkusu denilen bir olguyu inkâr etmektedir. İfadelerinden onun ölümden korkmadığı, korkma gereği de duymadığı anlaşılmaktadır. İkincisi ise, o, insanda ölüm korkusu, ölüm acısı gibi şeylerin kaynağı olarak dini görmektedir. Yani din olmasaydı insanlar ölümden korkmayacaktı, ölüm kaygısı yaşamayacaktı. İnsanlar da tıpkı çiçeklerin böceklerin ölümü gibi basit bir şekilde dünyaya veda edecekti.

O halde aklımıza şu sorular gelebilir: Ateist ölümden korkar mı ya da korkmalı mıdır? Dini metinlerde geçen "ölüm korkusu", "ölüm acısı" "ölümü anmak" konuları olmasaydı, ölüm korkulası bir durum olmaktan çıkar mıydı?

---

[105] Casiye (45): 24–29.
[106] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 28-29.

Ölüm korkusunun altında yatan etkenleri ortaya koyduğumuz zaman aslında bu sorulara da cevap vermiş oluruz. Bu anlamda karşımıza iki yaklaşım çıkmaktadır:

> "Bazı psikologlar, ölüm korkusunu patolojik bir zihin meşguliyeti olarak ele alır ve bunun depresif rahatsızlıklarda, çeşitli psikosomatik hastalıklarda, psikopatolojide önemli bir rol oynadığına inanırlar. Bazıları da, ölüm korkusunun veya kaygısının evrensel bir reaksiyon olduğunu ve hiç kimsenin ondan kaçamayacağını iddia ederler. İbn Miskeveyh'in (öl. trh. 1030) konuyla ilgili görüşleri, bu yaklaşımlardan ikincisiyle örtüşmektedir. Ona göre, insanın en büyük korkusu, ölüm korkusudur ve bu korku herkesi içine almakla birlikte bütün korkulardan daha şiddetli ve etkilidir."[107]

Dinin asıl kaynağını ölüm korkusuna bağlayanlar, bunun "öte dünya" yani ölümsüzlük inancından kaynaklandığını söylerler. Freud ve onu takip edenler dinin objektif varlığını reddettikleri gibi dinlerden bağımsız bir ölüm kaygısının varlığını da kabul etmez. Onlara göre, kaygıları doğuran etken ölüm ötesiyle ilgili inançların psikolojik sarsıntılarıdır. Ancak ölümün anlamı ve kişilerde uyandırdığı tepkilere bakıldığında ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusunun bütün insanlarda var olan değişmez bir psikolojik gerçek olduğu ortadadır.[108]

Ölüm korkusuna neden olan pek çok etken vardır Bunların başında belirsizlik gelir. Ölüm ve öldükten sonra nelerin olacağı konusundaki belirsizlik, merak duygusu, kişilerde endişeye yol açar. Bu endişeye bir de bedeni kaybetme korkusu eklenir. Öldükten sonra bedenim ne olacak, nasıl bir hal alacak? Bütün bunlar kişinin zihninde bir korku oluşturmaktadır.

Bedenlerin çürüyüp yok olması, tüm canlılığını yitirip et kemik yığını haline gelmesi, ürkütücü bir şeydir. Bu kaygılardan ötürü olsa gerek insanlar, bedenlerini mumyalatma arzusu, mezarlarını betonlarla çevirtme isteği içindedir. Ölüm her zaman aniden geliveren bir şey değildir. Çoğu kez hastalıkların yaşlılık durumlarının neticesinde gelmektedir. Bu da insanların ölümü acı veren bir hadise olarak düşünmelerine neden olur. Böyle bir düşünce de hastalıklar arttıkça yaş ilerledikçe ölüm kaygısına dönüşür.[109]

İbni Sina ölüm kokusunun şu altı insanda daha çok etkili olduğunu düşünür:

---

[107] Murat Yıldız, "Ölüm ile İlgili Genel Tutumlar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:3, 1996, s. 178–188.
[108] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV, s. 97–98.
[109] Murat Yıldız, "Ölüm ile İlgili Genel Tutumlar" s. 178-188.

a) Ölümün gerçekte ne anlama geldiğini bilmeyenler,

b) Ruhun nereye ulaşacağını bilmeyenler,

c) Kendisinin ölüp yok olacağına, buna karşılık alemin kendisinden sonra var olacağını düşünenler,

d) Ölümden sonra kendisine ceza ve işkence edileceğine itikat edenler,

e) Öldükten sonra nereye gidileceğini bilmeyenler,

f) Maddi gücünün öldükten sonra yanında gelemeyeceğini ve dünyada kalacağını düşünenler.[110]

İbni Sina'ya göre bunlardan birinci grup ölümün ne ifade ettiğini bilmeyenlerdir. Onların ölümden herhangi bir beklentileri yoktur. Doğal olarak bilinmeyenden kaygı duymaktadırlar. Belki de bu korku çeşidi en çok ateistlerde görülebilir. Yine maddi gücün geride kalması ve kendisinden sonra âlemin var olmaya devam edeceği endişesi de bir ateist için kaygı verici bir durumdur. Diğer maddelere bakıldığı zaman hepsi ölüm sonrası hayata inanan bir bireyin endişeleri gibi gözükmektedir. Ruhun akıbeti, ceza ve işkence, ölümden sonra gidilecek yerin durumu, bütün bunlar ölümü yokluk olarak gören ateistler için sorun teşkil etmese gerektir.

Dursun'un ölüm korkusunun tek nedeni olarak gördüğü dini söylemler, gerçekten insanlarda ölüm endişesi uyandırmaktadır. Ancak buradaki söylemlere muhatap kitle inanan kimselerdir. Bir mümin, iman etmiş olduğu kitaptaki uyarılara elbette kayıtsız kalamaz, ister istemez onda korku uyandırır. Kur'ân, sadece inananlara ölüm korkusu vermekle kalmaz aynı zamanda inanmayanlara da ölümle meydan okur. Onların da ayetlerde verilen mesajlara dikkat kesilmesini ister. Ayrıca Kur'ân bahsettiği ölüm korkusu, ölüm acısı iyiler için değildir. Bu korku mesajları inkârcılara, sapkınlara, zalimlere, günahkârlara verilmektedir. Dursun'un örnek olarak verdiği ayetlerde de açıkça görülmektedir ki, korkunun muhatabı, Kur'ân'ın ifadesiyle, "yalanlayıcı sapıklar"dır. Sadece ölüm korkusu değil ölüm acısı da sapkınlar, zalimler, günahkârlar için vardır.

---

[110] M. Selim Saruhan, "İslam Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi", Sayı:1, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, s. 87–105.

Dursun’un son olarak değindiği “ölümü anmak” ilkesi ise, Kur’ân’ın bu dünyanın geçiciliğine, her şeyin fani olduğuna, asıl olanın ebedi hayatın varlığı inancına vurgu yapmasının ürünüdür. Hz. Muhammed’in “Dünyada gelip geçici bir yolcu gibi ol” sözleri de buna işaret etmektedir. Zaten Kur’an’ın “ölümü anın” tarzındaki çağrıları daha çok inananları ilgilendiren bir durumdur. Dursun gibi ölümü yokluk olarak gören bir kimse neden o acı hadiseyi ansın ya da anma gereği duysun?

Dursun’un dediği gibi ölüm korkusu salmak, ölüm acısından bahsetmek dinlerin bahsettiği konulardır. Bunlar görmezden gelinemez. Ancak Dursun, dinin ölümle bir çıkar elde ettiğini düşünürken Kur’ân’dan ürkütücü ayetleri örnek verirken, cennetin güzelliklerinden, bu dünyada yapılan her olumlu davranışın ahiretteki karşılıklarından hiç bahsetmemektedir. Dursun’un göz ardı ettiği en önemli hususlardan biri de, ölüm kokusunu sadece dinlere bağlamasıdır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu korkunun pek çok sebebi vardır. Dindarları ilgilendiren yönü olduğu gibi ateistleri kaygılandıran yönleri de vardır. Her ne kadar Dursun ölümden korkmadığını söylese, ölüme meydan okusa da yapılan araştırmalar göstermektedir ki her ateist yaş ilerledikçe ya da başına herhangi bir kaza, hastalık geldikçe ölümü düşünmeye başlamakta ondan korkmaktadır.[111] Hatta bir ömrü dinsizliğe adayıp daha sonra Tanrı’ya yönelenlerin durumlarında en büyük etkenlerden birisi ölümün ürkütücülüğüdür.

Dursun gibi pek çok ateist “ya varsa sorusunu” boş bir safsata olarak görse de, ömrün ilerleyen yıllarında ya da hayat boyu karşılaştığımız sıkıntılı ve korkulu bir durumda bu soru o insanların zihinlerinde büyük kaygılar uyandırmaktadır. Psikiyatrist Dr. Nihat Kaya bir söyleşisinde uçak fobisinin nedenlerinden bahsederken şöyle diyor:

> “Gerçekten ciddi bir düşme tehlikesi yaşayan herkesin Tanrı'ya sığınma eğilimi göstermesi son derece normaldir. Ölüm korkusu içine düşen ateistler bile düşme korkusu ile “ya Tanrı varsa?” diye çark edebilir.”[112]

Sonuç olarak ölüm korkusunun evrensel bir gerçeklik olduğunu, sebepleri farklı da olsa hemen hemen her bireyde kaygı uyandırdığını söyleyebiliriz.

---

[111] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 98–100.
[112] Esra Tüzün. http://arsiv.sabah.com.tr/2009/03/05/gny/haber, (08.12.2009).

2.5. DİN VE AHLÂK İLİŞKİSİ

Terim anlamıyla ahlâk, genel bir yaşam biçimini, davranış kurallarını ve bu kurallar üzerindeki tartışmaları ifade eder. Günlük dilde ise, toplum için geçerli olan genel geçer kurallar olarak kullanılır. Bu kurallar iyi-kötü, doğru-yanlış, erdemli-erdemsiz gibi kavramlarla kendini gösterir. Ahlâk felsefesi ise, ahlâk sahasında sistemli olarak düşünebilme, araştırma ve soruşturma yapma çabasıdır.[113] Bu çabanın bir ürünü olarak karşımıza çıkan pek çok sorundan bir tanesi de, ahlâkın temellendirilmesi (ahlâkın kaynağı) meselesidir. Düşünce tarihi boyunca ahlâkın temellendirilmesi, Tanrı merkezli, insan veya evrene bağlı olarak kozmolojik, sosyolojik, teolojik ve antropolojik merkezli yaklaşımlarla kendisini göstermiştir.[114]

Ahlâkın kaynağı nedir? Ahlâklı bir varlık olmayı Tanrıya mı borçluyuz? Bir şey tanrı istediği için mi iyidir yoksa iyi olduğu için mi tanrı onu istemiştir? Bu sorulara verilen cevaplar neticesinde üç temel görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar: Ahlâkı dine dayandıran görüşler, ahlâk ile dini farklı alanlar olarak gören görüşler, din ile ahlâk arasında bir sebep sonuç bağlantısı olmamakla beraber başka ilişkilerin olabileceğini savunan görüşler.[115]

Ahlâkın dine dayandırılması görüşlerine geçmeden önce böyle bir düşünceyi kesinlikle kabul etmeyen, din ile ahlâkı farklı alanlar olarak gören ateistlerin görüşlerini değerlendirelim. Din ile ahlâk ilişkisini temelden reddeden bu anlayışa göre, ahlâkın kaynağını din olarak görmek ilkel bir anlayışa sahip olmak demektir. Böyle bir anlayış ahlâk için son derece zararlı bir yaklaşımdır. “Onlara göre, dini ahlâka temel yapmak, emprik karakterde olan ve daima değişen bir alanı, değişmezliğine inanılan bir otoriteye bağlamak demektir.”[116] Günümüz ateist felsefecilerinden Le Poidevin’e göre, ahlâki özellikler, dogmaların öngörülerinden bağımsız, bizim kendi onaylama ya da yadırgama hislerimizin bir yansımasıdır. Bu duygular kısmen doğuştan gelebildiği gibi büyük bir çoğunluğu toplumsal kazanımlardır.[117]

Din ile ahlâk münasebetini en şiddetli eleştirenlerden birisi Bertrand Russell’dır. Russell, “Neden Hıristiyan Değilim” adlı eserinde, dinlerin ahlâk için ne derece kötü

[113] S. Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, Akçay Yayınları, Ankara 2004, s. 182.
[114] Özlem Doğan, *Etik-Ahlâk Felsefesi*, İnkılâp Kitapevi, Ankara 2004, s. 25–27.
[115] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 308–309.
[116] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 314
[117] R. Le Poidevin, *Ateizm*, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 129.

sonuçlar doğurduğundan bahsetmekte, Hıristiyanlık tarihinde cereyan eden kötü olaylardan hareketle dine dayalı ahlâkı reddetmektedir. O'na göre yeryüzünde iyiliklerin hâkim olabilmesi için dogmatik inancın tümden çökmesi gerekmektedir. Russell şöyle diyor:

> "Bugün Nazi ve Komünist doktrinlerin dogmalarının hayli kötü olduğunu biliyorum. Ama insanlık daha önceki yıllarda batıl inançları geliştirmeseydi bu doktrinler kendilerine serpilip gelişecekleri bir ortamı bulamayacaklardı. Mesela Stalin'inin konuşması eğitim gördüğü din okulunun etkisi altındadır. Dünyamız için gereken dogmalar değil, bilimsel araştırmaların ortaya çıkardığı davranış modelidir."[118]

Russell'ı bu düşünceye sevk eden şeyler, dinlerin ahlâk öğretileri adına yapılan, eşitsizlik zulüm ve haksızlıklarıdır. Din, ceza korkusunu ve ödüllendirme ümidini işlemekle insanları bencil düşünmeye ve ahlâkta tedbiri gözetmeye sevk eder. Bencillik ve tedbirli görüşün bu dünyayı değil de ölümden sonraki hayatı dikkate almış olması, sonuç üzerinde herhangi bir etki etmez. Ahlâki hayatta tedbirli görüşün temele alınması egoistik hedonizmin varlığını gerekli kılar. Zaten Hıristiyanlık daima tedbir ahlâkı olagelmiştir. Bu nedenle, dinlerden bağımsız yeni bir ahlâk sistemin kurulması gerekir. Bunu yaparken de temel de en iyiye saygı inancı dikkate alınmalıdır.[119]

Hıristiyanlık özelinde konuya yaklaşarak dinsel ahlâkı reddeden (Dursun'un da dini görüşlerinden çokça etkilendiği bir isim) ve din dışı bir ahlâk sisteminin varlığını savunan düşünürlerden biri de Nietzsche'dir. O, Hıristiyan ahlâkına mucizeler yoluyla yaklaşır. Ona göre Hıristiyanlıkta mucizeyle ilişkisi olmayan her şey anlamsızdır. Böyle bir düşünceye sahip olan inanırlar, kendilerini amaçlarının hep uzağında hisseder, erdemden ümidini keser ve kendisini bağışlayıcının kollarına bırakır. Yani mucizeler olmadan asla ahlâklı olunamayacağını düşünür.[120]

Hıristiyan inancında ahlâk öğretileri belirli aşamalardan geçmiştir. İlk olarak insanlar kendilerine ceza ve mükâfat veren bir Tanrı icat etmiştir. Ceza ve mükâfat ahiret inancını doğurmuştur. Daha sonra Tanrı insan vicdanına yerleştirilmiş, vicdanı rahipçe fikirler yönetir olmuştur. Bütün bu aşamalar koskoca bir ahlâk sisteminin ceza ve ödül idesi

---

[118] Bertrand Russell, *Neden Hıristiyan Değilim*, (Çev: Emre Özkan), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000, s. 10–11.
[119] Mehmet Aydın, *Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, TDV Yayınları, Ankara 1991, s. 191.
[120] Nietzsche, *Tan Kızıllığı*, (Çev: Özden Saatçi), Say Yayınları, İstanbul 2005, s. 70.

üzerine kurulmasına yol açmıştır.[121] Böyle bir ahlâk sistemi, iyilikleri anlamak için kötülüklerin varlığını anlamlı kılar. Dünyayı tanımadan reddetmeyi öğretir. İnsan kendisini Tanrı'dan ne kadar çok uzak tutarsa ahlâk o derece etkili olur. Tanrı'yı yok saydığı sürece de ahlâkın inancına daha sımsıkı sarılır.

Dursun'un ahlâk anlayışının da Russell ve Nietzsche'den pek farklı olmadığı görülür. Özellikle burada onların görüşlerine yer vermemizin sebebi de budur.

Dursun, dinlerde ahlâk kurallarının tanrıların yasakları tarafından belirlendiğini söyler. Sınırlarını tanrıların çizdiği bu ahlâk kuralları, eski zamanlardan kalma ilkel inançlara dayanır. İlkel dönemlerden kalma ahlâki yasalar, tanrıların korusunda yaşatılmış ve uymaları için insanlara dayatılmıştır.[122] Dursun, pek çok konuda olduğu gibi, ahlâk konusunda da "eskilerin masalları"nı referans almıştır. Ona göre kadının mülk sayılması, erkeklere ayrıcalık tanınması, mevcut aile yapısı, cinsel özgürlüklerin sınırlandırılması gibi birçok konu, dini ahlâk denen yasalardan kaynaklanmaktadır. Bu yasalar temsil edilen sınıfların, egemenlerin çıkarlarını korumak için vardır.[123]

Dursun, dinlerde ikiyüzlü bir ahlâk sisteminin olduğunu savunur. Bunlardan birincisi kötümserlik ahlâkı, ikincisi iyimserlik ahlâkıdır. Kötümserlik yönüyle din, özgürlükleri kısıtlar ve başkaldırılara tahammülü yoktur. Korku ve umut duygusu arasında insanlar evcilleştirilir. Dinin iyimser ahlâk yönü ise, Tanrı'nın sonsuz iyi ve sevgi olduğu, yaratanı ve yaratılanı sevmek gerektiği düşüncesidir.

Dursun, dinlerin ikiyüzlü ahlâk anlayışına sahip olduğu iddiasını Russell'in şu görüşleriyle destekler:

> "Bence İsa'nın ahlâksal kişiliği konusunda, pek ciddi bir kusur var, o da cehenneme inanması. Gerçekten tam anlamda insan olan kişinin, sonsuz cezaya uğrayacağına inanmayacağını sanıyorum. İsa İncil'de anlatıldığına göre sonsuz cezaya inanıyordu. Vaazlarına kulak vermeyenlere karşı, kinli bir öfke görülmektedir."[124]

Dinler insanları barışa iyiliğe davet eder. Yardımlaşmayı, paylaşmayı tavsiye eder. Toplumda sevgiyi hâkim kılmaya çalışır. Neticesinde insanları cennetle, sonsuz mutlu bir

---

[121] Nietzsche, *Güç İstenci*, (Çev: Sedat Umran), Birey Yayınları, İstanbul 2002, s. 92-93.
[122] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 183.
[123] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 184.
[124] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 188.

yaşamla müjdeler. Bunun yanında kötüyü, savaşı, nefreti benimseyenleri ve Tanrı buyruklarına karşı gelenleri cezalandıracağını söyler. Dursun böyle bir anlayışı, ikiyüzlü ahlâk olarak görürken, Russell cezanın, cehennemin olduğu yerde ahlâk düşüncesinin olamayacağını savunur. Dursun'un ahlâk anlayışı, anladığımız kadarıyla, herkes dilediğini yapsın, yaklaşımıdır. Çünkü Dursun, aile ahlâkının, cinsel arzulara sınırlama konulmasın dahi yanlış bir şey olduğu düşüncesindedir.

Başta İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik inanırları olmak üzere, Tanrı inancına sahip birçok düşünür, ahlâkın kaynağını Tanrı'da arar. Onlara göre ahlâki iyilikler Tanrı'nın iradesiyle ortaya çıkar. Tanrı iradesine dayalı ahlâk anlayışlarının iki şekilde temellendirildiği görülür. Bunlar, Tanrı iradesini ahlâk kanunlarının sebebi olarak savunan ve bu iradenin ahlâkı tamamlayan, ona şekil veren bir unsur olduğunu savunan anlayışlardır.

Din felsefesinde ahlâkın dinle ilişkilendirilmesi daha çok bu tartışmalar etrafında şekillenmiştir. Bizi konumuz itibariyle daha çok ilgilendiren mesele, "teolojik ahlâk" ya da "ahlâki teoloji"den ziyade dine dayalı bir ahlâk sisteminin reddi sorunudur. Gerçekten Russell, Nietzsche ve onların görüşlerini benimseyen Dursun'un iddia ettiği gibi, dinle ahlâk bir arada düşünülemez mi? Din, ahlâk için kaynak olmaktan çok ona zarar verip yıkan bir şey midir? Dinlerin ahlâk üzerinde yapıcı hiçbir rolü olamaz mı?

Tanrı, insana akıl ve düşünme yetileri vermiştir. İnsan bu yetileriyle tecrübelerini bir araya getirdiği zaman bazı ahlâki değerleri kavrayıp benimseyebilecek durumdadır. Böyle olmasaydı, Tanrı'nın vahyinin ulaşmadığı toplumlarda ahlâktan söz edemezdik. Öyleyse din olmadan da ahlâki değerler kurulabilir, yaşatılabilir. Ancak böyle bir yaklaşım farklı, dini ahlâk için tamamen zararlı gören bir yaklaşım farklıdır. Tanrı inancına sahip insanlar, ahlâklılıkla dindarlığı bir arada değerlendirmiş, Tanrı inancından uzak insanların ahlâki değerlerden sapabileceğini düşünmüşlerdir. Yani din olmadan da ahlâklı olunabilir ama bu o davranışın korunması ve geliştirilmesi için yeterli değildir.

Tanrı'ya inanmak, ahlâki ödevlerin yerine getirilmesini kolaylaştıran bir çerçevedir. Eğer bir insan Tanrı'nın varlığına inanıyorsa, onun inancıyla ahlâki görüşleri içi içedir. İnanan bir kimse karşılaştığı bir durumu sadece iyi veya kötü olarak değerlendirmez. Buna

bir de inandığı dinin günah-sevap ilkesini ekler. Çünkü inanan biri için yalan söylemek sadece kötü bir davranış değil aynı zamanda günahtır. Tanrı katında bir suç işlemiştir.[125]

Russell gibi inancı ahlâk için zararlı gören düşünürler, Kant'ın ifadesiyle, "dogmatik bir inançsızlık" içindedirler. Kötülükler Tanrı adına işlenebildiği gibi tanrısızlık ya da başka ideolojiler adına da işlenmektedir. Mesela bilimsel gelişmelerle ortaya çıkan bir nükleer patlama, yüz binlerce insanın yaşamına son verebilir. Dolayısıyla bilimle bilimin vardığı sonuçların kullanılması arasında nasıl bir ayrım söz konusu ise, dinle dinin uygulanması arasında da bir ayrım söz konusudur. İnancın her çeşidi zararlıdır demek haksız bir genelleme yapmaktır.[126]

Nitekim Dursun'un ahlâk anlayışında da aynı düşüncenin hâkim olduğunu görmekteyiz. O, çocukluk yaşantısından ömrünün sonuna kadar, inananların yapmış olduğu her hatayı, her olumsuz tecrübeyi, "zayıf ve uydurma rivayetleri" kullanarak dinin bütününe yaymıştır. Doğu'da şahit olduğu, küçük yaşta kızların güç ve şan sahibi yaşlılarla evlendirilmesi ve bunun neticesinde ortaya çıkan olumsuz çok evlilik gibi durumları, dinin kendisine mal ederek İslam peygamberinin çok evliliğini ön plana çıkarmış, onu insanlara cinsel ihtiraslara sahip bir peygamber olarak lanse etmesine sebep olmuştur.

Materyalist düşünürler, ahlâki eylemleri toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak kabul eder. Dinden tamamen bağımsız olan bu anlayış kişiyi ve toplumları manevi bunalımlara sürüklemektedir. Onlar bütün sorunların üstesinden maddi tatminlerin gelebileceğini düşünürken bu gün toplumlarda yaşanan cinayetlerin hırsızlıkların kin ve düşmanlıkların varlığını görmezden gelirler. Onların anlayışlarına göre geçmişte toplumlar nasıl ahlâk sistemlerini inşa ettilerse bu günkü modern toplumlar da kendine yakışan bir ahlâk düzeni oluşturacaktır. Elbette toplumların olumlu değer yargılar kurması inkâr edilemez. Ancak unutulmamalıdır ki toplum sefalet, rezalet ve cinayet gibi durumları da barındırmaktadır. Eğer ahlâkın kaynağını dinde değil de sadece toplumsal ilişkilerde arayacak olursak, ahlâk yerine insani zaaflarla, ihtiraslarla karşılaşmak kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.[127]

Din, ahlâk konusunda sadece insanları değil bütün canlıları gözetmiştir. Örneğin bir karıncaya dahi zarar verilmemesini öğütlemiş, gelen gidenlerin ayağına batmaması için

---

[125] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi,* s. 318–319.
[126] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi,* s. 318–319.
[127] Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik,* 7. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2003, s. 260–261.

yoldan zararlı bir şeyi kaldırmayı fazilet saymıştır. Susuzluktan ölmek üzere olan bir canlıya su vermeyi cennete girme gerekçesi görmüş, sürekli anne babaya saygıyı çocuklara sevgiyi aşılamıştır. Dolayısıyla Tanrı inancının ahlâk üzerinde önemli bir faktör olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Dine dayalı ahlâkı eleştirmek gayesiyle, inanan insanları anlamsız boş kavramlarla itham etmek ne ahlâka ne de bilimselliğe sığar. Geleneği ve geleneksel değerleri yıkmak adına toplumlar büyük tahribatlara uğratılmış, geçmiş kötülenmiş, birtakım içi boşaltılmış kuru sözcüklerle bireyler sahip olduğu kültür çevre ve aile değerlerinden uzaklaştırılmıştır.[128] Bütün bunların neticesinde yeni nesiller, yiyip içen, gezip dolaşan sorumsuz, gayesiz bireyler olarak hayatlarını devam ettirir olmuş, pek çok sapkınlık ve kötü alışkanlıkların pençesine sürüklenmiştir.

Seküler ahlâk öğretisinin dayanak noktası kuvvettir. Dinin arka plana atıldığı bir ahlâk anlayışında sorunlar, güç para ve sosyal mevkiler kullanılarak çözülmeye çalışılır. Semavi dinlerin ahlâk öğretisinde dayanak noktası adalettir. Sorunlar güçlü olanın değil, haklı olanın lehine çözülür. Din dışı ahlâk öğretilerinin yaşam prensibi mücadeledir. Başarı için her yol mubahtır. Başkası açlıktan ölse bana ne düşüncesi hâkimdir. Semavi ahlâk öğretisinin gayesi ise, mücadele yerine yardımlaşmadır. Kendisinden önce başkasını düşünen övünülür. Seküler ahlâk, hep ırkçılığı ve bölgeciliği teşvik eder. Üstün ırk, üstün insan öngörülür. Bunun sonucu kavgalar savaşlar olarak hayatımıza yansır. Kullanılan yöntem daima benmerkezci yöntemdir. Rekabet ve yarış çok önemlidir. Semavi ahlâkta insan özgürdür fakat Tanrı'nın kuludur. Vicdanında bir yasakçı olmalıdır, polis korkusundan önce zihindeki bekçiyi yani Tanrı'yı düşünmek gerekir. Kişi sadece kendisi için yaşamaz ailesi için toplumu için yaşar.[129]

İslam düşünürlerinden Ömer Nasuhi Bilmen, "Yüksek İslam Ahlâkı" isimli eserinde, dine dayalı ahlâk anlayışlarına getirilen eleştirileri sıralayarak onlara şöyle cevap verir:

Yeryüzünde birden fazla din ve inanış vardır. Her din kendi ahlâk sistemini diğer sistemlerden üstün tutar, geçerli olan anlayışın kendilerininki olduğunu ileri sürer. Neticede birden çok ahlâk anlayışı doğar. Bu da insanlar arasında barış huzur değil nifak tohumları meydana getirir. Dine dayalı ahlâk anlayışı kendi inanırlarını ilgilendirir. Hâlbuki herhangi bir inanca sahip olmayanların da ahlâka ihtiyacı vardır. Ahlâk yasaları

[128] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 72–78.
[129] Nevzat Tarhan, "Barış Ahlâkı", *Köprü Dergisi*, Sayı: 82, 2003, s. 41–45.

inanan inanmayan herkesi kapsamalıdır. Din ile temellendirilen ahlâk her zaman yeterli değildir. İnsanları kemale ulaştırmada eksik kalır. Dine dayalı ahlâk sisteminde inanırlar ahlâklı olmak için çaba sarf etmez. Onlar ceza ya da mükâfatı göz önünde bulundurarak çıkarcı bir hissiyat sergilerler. Böylesine faydacı bir yaklaşım ahlâkiliğin gerçek gizemini alçaltır, onu basite indirger.[130]

Dinler çeşitli ahlâk sistemleri sunduklarını söylese de temel de aynı yerde buluşur. Farklılıklar, dinlerin tahrif edilmesiyle oluşmuştur. Kaldı ki ahlâka kaynak olacak hak din bir tanedir. İki üç insanın bile aynı fikirde buluşmaları zorken bütün dinlerin tek ahlâk sisteminde buluşmaları da imkânsızdır. Farklılıklar mutlaka olacaktır. Dinsel ahlâkın inananların yanında inanmayanları kucaklamaması gibi bir ayrım söz konu olamaz. Din, inanmayanları da inanca davet etmekte ve ilahi ahlâk kaidelerine muhatap kılmaktadır. Ayrıca inançsızlar dinsel ahlâkın varlığı ile ahlâktan mahrum kalacaksa bunun tersi de düşünülebilir. Onların inançsızlığı yüzünden inanırlar tanrısal ahlâktan yoksun bırakılamaz. Dini ahlâkın yetersiz kaldığı, insanı kemale erdiremediği iddiası da asılsızdır. İlahi bir dinin hükümlerini tam anlamıyla uygulayan kişi, ahlâki değerlerin bütünden yoksun değildir. Vahye kulak verip dinin gereklerini yerine getiren, İslam ahlâkına bürünmüş nice büyüklerin başarılarına tarih şahittir. Son olarak, inanırlar ahlâk kaidelerine ceza ya da mükâfat menfaati güderek uymaz. Gerçek inanır, sevap kazanmak veya cezadan kurtulmak için değil Tanrı öyle istediği için, öyle emrettiği için yasalara uyar.[131]

Özetle belirtelim ki İslam'ın ahlâk öğretisi, diğer dinlerle aynı kefeye konulamaz. Hıristiyanlık, Yahudilik ya da diğer dinler adına yapılan yanlış şeyler, tüm dinlere, dolayısıyla dine dayalı ahlâk anlayışına mal edilemez. Her dinin uygulamaları kendi içinde değerlendirilmelidir. Kur'ân ahlâkı sevgi merhamet barış esası üzerine kuruludur. İslam küfrü isyanı, bozgunculuğu, kan dökmeyi, öldürmeyi yasaklamıştır. İslam hoş görünün, barışın modeli olarak yeryüzünde var olan bir dindir. Kur'ân, ahlâkı, insanların düşünce, fikir ve yaşam özgürlüğünü de güvence altına alan bir kitaptır. İslam, insanlar arasında gerginliği anlaşmazlığı her türlü olumsuz düşünceyi engelleyen emirler getirmiştir. Böyle bir ahlâk sistemi öngören dinin ilkeleri, ateistlerin düşündüğü gibi ahlâk için zararlı bir unsur değil, bilakis ahlâkın asıl kaynağıdır.

---

[130] Ö. Nasuhi Bilmen, *Yüksek İslam Ahlâkı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1964, s. 55–65.
[131] Ö. Nasuhi Bilmen, *Yüksek İslam Ahlâkı*, s. 55–65.

2.6. DİN VE BİLİM İLİŞKİSİ

Din-bilim ilişkisi, düşünce tarihinin önemli tartışma alanlarından biridir. Felsefeden dini düşünceye kadar çeşitli disiplinler tarafından bu konu, din-bilim ilişkisinde çatışma, uzlaşma, bütünleşme gibi farklı yönleriyle ele alınmıştır, alınmaktadır. Tez konumuz itibariyle bizi ilgilendiren daha çok çatışma boyutudur. Din ile bilim arasında çatışma olduğu iddiasına göre, din ile bilim birbirinin zıddı iki alandır. Din, her türlü ilerleme ve gelişmenin önünde engeldir. Bilim ilerledikçe insanlık mutluluk ve refaha ulaşacak, din dogması gerilemeye mahkûm kalacaktır. Bilim gerçek bilgiyi elde etmede tek güvenilir yoldur. Din bize dünya veya insanla ilgili gerçek değerler hakkında bilgi veremez. Dursun da konuya ilişkin görüşlerini genel hatlarıyla bu çerçevede ortaya koymaktadır.

Din ile bilim arasındaki münasebet yoğun olarak Hıristiyan Batı dünyasında tartışılmıştır. Marx, Lenin, Engels, Russell, Nietzsche, Sartre gibi düşünürlerin düşünce sistemlerinde söz konusu tartışmaları sıklıkla görmekteyiz. Bilindiği gibi Hıristiyanlık mucizeleriyle ön plana çıkan bir dindir. Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi, çarmıh olayı, gökyüzüne yükselişi bütün bunlar önemli birer inancın özü ile ilgili temel mucizelerdir. Durum böyle olunca Hıristiyanlıkta bilim-din çatışması mucizeler ekseninde olmuştur. Yine Hıristiyanlığın, Yahudiliğin kutsal metinlerini kendi bünyesine katması, bunun sonucunda da arkeoloji, biyoloji, antropoloji gibi bilim dallarının verileri, yeni sorunları beraberinde getirmiştir.[132]

Zamanla bu kapsam genişlemiş, tüm dinleri içine alan bir zemin oluşmuştur. İslam dünyasında da Dursun gibi kimi pozitivist vari düşünürler, bu çatışmacı anlayışı İslam bilim ilişkisine yansıtmıştır. İslamiyet, çağdaş ve uygar bir medeniyet olma yolunda bilimin önünde en büyük engel olarak algılanmış, Kur'ânda söz konusu edilen birçok mesele, akıl ve bilim dışı şeyler olarak yorumlanmıştır.

Turan Dursun, din-bilim ilişkisini, "akıl ve bilim dışılıklar" başlığı altında iki kategoride ele almıştır. Bunlar: Mucizeler ve yaratılış bağlamında din-bilim ilişkisidir. Dursun, kutsal kitaplarda anlatılan mucizeler ve yaratılış hikâyelerinden örnekler vererek konun ayrıntısına girmeden iddiaya göre akıl-mantık çizgisinde eleştiriler getirmiştir. Bunlardan bazılarına yer verecek olursak:

---

[132] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 274–276.

> "Yahut altı üstüne gelmiş bir kasabaya uğrayan kimse gibisini görmedin mi? Allah bunu ölümünden sonra nasıl diriltecek? Dedi. Bunun üzerine Allah, onu yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti. (Allah) Ne kadar kaldın? Dedi. (Dirilen Adam) Bir gün veya bir günden az kaldım dedi. Hayır! Yüzyıl kaldın! Yiyeceğine içeceğine bak, bozulmamış, eşeğine bak ve hem seni insanlara bir ibret kılacağız, kemiklere bak! Onları nasıl birleştirip sonra onlara et giydiriyoruz. Dedi. Bu ona apaçık belli olunca! Artık Allah'ın her şeye kadir olduğuna inanmış bulunuyorum dedi." [133]

Anlatılan öykü, Dursun'un iddiasına göre, Yahudi kaynaklarından İslam'a geçmiştir. Söz konusu kasaba Kudüs, kişi ise Üzeyir Peygamberdir. Yüzyıl boyunca yiyeceklerin bozulmaması, orada yüzyıl boyunca Üzeyir'i kimsenin görmemiş olması, eşeğin kemiklerinin, gözü önünde birleşip ete bürünmesi hangi akla, bilime mantığa uymaktadır. Bunu İslam'ın, İslamcıların aklı açıklayamaz. Kur'ân'da geçen aklın, düşüncenin tek bir görevi vardır, o da Allah'ı bulmak, cennete, cehenneme, kadere, meleklere, peygamberlere inanmaktır. Yani Kur'ân'ın öğretilerine inanan akıllıdır, inanmayan akılsızdır. Heva ve heveslerine uyan, düşünmeyen beyinsizdir.[134]

> "İbrahim: Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster dediğinde: Tanrı: İnanmıyor musun, deyince, hayır fakat öyle değil kalbim iyice kansın demişti. (Tanrı) Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır, sonra onlardan her dağın üzerine bir parça koy, ve sonra kendine çağır, sana gelirler. O halde Allah'ın güçlü ve hâkim olduğunu bil: Demiştir."[135]

Dursun, kesilip her bir parçası bir dağa konmuş olan kuşların çağrılınca dirilip gelmesini ancak imana zincirlenmiş akılların benimseyeceğini, gerçek akıl ve bilimin böyle şeyleri asla kabul edemeyeceğini söyler.[136]

Dursun, Kur'ân ve Tevrat'ta yer alan daha pek çok mucizeyi "akıl ve bilim dışılıklar" başlığı altında eleştirmiştir.[137] Bunlar arasında, Hz. Musa'nın asasının yılan olması, asa ile suya vurunca koca nehrin suyunu kana dönüştürmesi, hayvanlarda ölüm salgını, çekirge sürüsü gönderip ülkeyi fakirleştirme, evlerin at sineklerinin saldırısına uğraması, Hz. İsa'nın kuş yapıp ona can vermesi… gibi mucizeler yer alır. Bir insan nasıl olur da bir cansızı canlı yapabilir, ölü bir insanı diriltebilir, diye sorar Dursun. Ona göre,

---

[133] Bakara (2): 259.
[134] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 191.
[135] Bakara (2): 260.
[136] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 195.
[137] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 190–231.

diğer pek çok şey gibi mucizeler de Kur'ân'a Tevrat'tan geçmiştir; Tevrat yazarları ise destanlardan, eski söylencelerden almıştır.

Dursun, "Bir insanın alev alev yanan bir ateşe atılması ve onun da yanmaması, ateşin serin oluvermesi olabilir mi?" diye sorar.[138] Nemrut İbrahim'i ateşe atmış, ateş onu yakmamıştır. Ayrıca Dursun, tarihsel bir itirazda da bulunarak Nemrut'un İbrahim'le aynı dönemde yaşamadığını, aralarında birkaç yüzyıllık zaman olduğunu da iddia eder.

Kur'ân'da birçok ayette gökler ve yer kelimeleri geçer. Dursun Kur'ân'ın Tanrı'sının bu ifadeleri eski Yunanlılardan aldığını, Volteire'in *Felsefe Sözlüğü*'nde yer alan eski Yunanlıların gök anlayışları ve Tanrı'ları bölümünü referans alarak gösterir. Buna göre, atmosferimizin mavi kubbesine bağlı gibi görünen yıldızlarla gezegenler sonradan Tanrı'ların evi olmuştur. İçlerinden yedisinin kendisine özgü bir gezegeni vardı. Ötekiler de nerede yer bulabildilerse orada oturdular.[139] Kur'ân'da geçen yer dünyamızdır. Dünyada, insanlar, cinler ve şeytanlar yaşar. Göklerde ise melekler yaşar. En üstte, arşta ise Tanrı kendisi kalır. Çağdaş bilim ve akıl buna bir anlam veremez. Bunu ancak imalı akıllar böyle görür.

Dursun, bir eleştiri de Kur'ân'da ve Tevrat'ta geçen dünyanın altı günde yaratıldığı ifadelerine getirir. Ona göre, dünyanın altı günde yaratılışı, modern bilime tamamen aykırıdır. Böyle bir şey olması mümkün değildir. Kur'ân bilimciler ayetlerde kastedilen gün ile Tanrı katındaki gün algısı farklıdır, Tanrı katında bir gün insanların elli bin yılına bedeldir[140], yirmi dört saatten oluşan gün ile Kur'ân'da geçen gün aynı değildir şeklinde yorumlar getirir. Ancak Dursun, Kur'ân'da kastedilen altı günün, bildiğimiz günler gibi olduğunu, çeşitli hadis rivayetlerine başvurarak, söyler:

> "Tanrı yeryüzünü Cumartesi yarattı. Toprağın üzerinde dağları da Pazar günü yaptı. Ağaçları Pazartesi var etti. Mekruhu da Salı günü yaratmıştır. Nuru da Çarşamba günü… Hayvanları da Perşembe günü yaratıp yaydı. Adem'i yaratması da Cuma günü ikindiden sonra, ikindi ile gece arasında, Cuma günü saatlerinde, en son saatte oldu.(Müslim, Es-Sahih Kitabu Sıfatıl Münafıkın 127 hadis no: 2789 Müsned 2/227)."[141]

[138] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 213.
[139] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 199.
[140] Mearic (70): 4.
[141] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 203.

> "Deki: Siz yeri iki günde yaratanı yok sayıp da O'na eşler koşuyorsunuz? O âlemlerin Rabbi'dir" "O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı. Ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdim etti."[142]

> "Sonra duman halinde olan göğe yöneldi. Ona ve yer küreye isteyerek veya istemeyerek gelin dedi. İkisi de isteyerek geldik dediler. Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevli vahyetti. Ve biz yakın semayı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu aziz, alim, Allah'ın takdiridir."[143]

Dursun, yaratılışla ilgili bu ayetleri ve dünyanın altı günde yaratıldığı ayetini birlikte değerlendirdiğinde şöyle bir sonuca varır:

> "Tüm evren içinde yerin yani dünyanın önemi nedir ki? Öyleyken yerin yaratılmasını dört, kalan tüm evrenin yaratılmasına da iki günün harcandığı anlatılıyor. Buna şaşılabilir ama unutulmamalıdır ki dünyadan çıplak gözle bakan kimse, bilimden, özellikle de gök biliminden habersizse dünyamızın, evrenin öteki kesimlerinden daha büyük olduğunu görebilir."[144]

Dursun, ayıyla, güneşiyle yıldızlarıyla birlikte gökyüzünün; içinde dağları, ağaçları, bitkileri, hayvanlarıyla yeryüzünden önce yaratılışını çelişki olarak görür. Işık olmadan güneş, bulut olmadan; ağaçların bitki ve hayvanların olmayacağını, bunun modern bilime aykırı olduğunu ileri sürer.

Dursun'un diğer bir eleştirisi de Nuh Tufanı ve Hz. Nuh'un ömrü üzerinedir. Hem Kur'ân'da hem Tevrat'ta bu konuya dair geniş bilgi vardır: "And olsun ki, Nuh'u toplumuna gönderdik. O onların arasında elli yıl eksiği ile bin yıl kaldı, yaşadı. Sonunda onlar kendilerine yazık etmekteyken tufan kendilerini yakaladı."[145]

Ayetteki ifadeye göre Dursun'un yorumuyla Hz. Nuh, 950 yıl yaşamıştır. Ona göre kimileri bunu tufan öncesi olarak yorumlayıp onun yaşını 1300–1400 kadar olduğunu da söylemektedir. Tevrat'ta da buna benzer ifadeler yer almaktadır.

> "İyi ama insan bu kadar yaşayabilir mi? Yani hangi dönemde olursa olsun insanın bu kadar yıl yaşamış olduğu düşünebilir mi?... Kur'ân yorumları da buna "Tıp dünyasının" evet demeyeceğini kabul

142 Fussilet (41): 9, 10.
143 Fussilet (41): 11, 12.
144 Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 203.
145 Ankebut (29): 14.

> ediyorlardı. Ne var ki yine de bunun olabileceğini tıbbın kabul etmediği şeyi “aklın kabul edebileceğini” savunuyorlar. Ve ayrıca şu da bilinmelidir ki, en çok 120 yıl olabileceği söylenen ömür tabii ömürdür; buradaki ömür (Nuh’unki) ise ilahi (Tanrı vergisi) bir ömürdür, diyorlar… Yani gerçekte insan aklının ve bilimin hiçbir biçimde olur olabilir demediği şey için Kur’ân yorumcuları olabilir olmuştur diyorlar.”[146]

Dursun, Kur’ân ve Tevrat’ta geçen Nuh Tufanı hikâyesini de eski söylencelere, mitolojik hikâyelere bağlar. Dursun’a göre bütün bunlar efsanedir, kurmacadır, eskilerin uydurduğu söylencelerdir. Aynı hikâye Sümer Tufan hikâyesinde de geçmektedir. Tevrat’tan yüzlerce yıl öncesine dayanan Gılgamış Destanı’nda da yer almaktadır.[147]

Dursun’a göre, Kur’ân’daki “akıl ve bilim dışılık”lardan bir tanesi de Adem’in yaratılışıdır. Kur’ân Adem’in çamurdan yaratıldığını, ona ruh üfürüldüğünü ve Adem’in canlanıp insan oluverdiğini yazar. (Sad 71–72) Çamurun ruhla birleştirilip bir canlı haline getirilmesi tamamıyla akıl dışı bir şeydir. Bilimin verilerine bütünüyle terstir. Madem ki “tüm insanlar Adem’den gelmeyse, insanların derilerinin rengi niye değişik?”[148] Dursun, bu soruya da mantıksal, bilimsel bir cevap verilemeyeceğini söyler. Yine Havva’nın, Adem’in kaburga kemiğinden yaratılışını da bir efsane olarak görür. Bunun yanında Meryem’in hamile kalışını Hz. İsa’nın babasız olarak dünyaya gelişini de efsanelere dayandırır. Ve şu bilgileri verir:

> “Araştırmalar bunun kökeninin (Meryem’in hamile kalışı) de mitolojiler (efsaneler) olduğunu ortaya koyar. Cahit Begenç “koca-ana” da denen “ay-ana”ların mitolojilerde hep bereket simgesi olduklarını, bakire iken çocuk doğurduklarını yazar ve örnekler verir. “Anadolu’da Cyble Ana bakiredir, babasız oğlu hem de aşığı Attist’tir. Babil ülkesinin koca anası: İştar Ana, bakiredir. Babasız doğan oğlunun adı, Temmuzdur… Hz. Meryem de koca anadır, bakiredir, oğlu İsa babasızdır.”[149]

Dursun, verdiği yaratılış ve mucize örneklerini akıl ve bilimden uzak efsaneler olarak nitelerken din-bilim ilişkisini etraflıca irdelememiştir. Bahsettiği her mucizenin bilime aykırılığını bir iki cümleyle ifade etmekle yetinmiştir. Yaratılış konusunda da aynı tavrı sergilediği görülmektedir. Peki gerçekten mucizeler bilime, akla aykırı hadiseler midir? Bilimsel verilerle mucizeler açıklanabilir mi? Bilim mucizelerin gerçek ya da

---

[146] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 209.
[147] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 210.
[148] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 214.
[149] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 215–216.

gerçek dışı olaylar olmasının kanıtında ölçüt sayılabilir mi? Mucizelerin varlığı ile bilimsel gerçeklik ikisi bir arada kabul edilemez mi?

Sorulan bu sorulara verilen cevaplar bakımından mucize konusunda bilim adamları farklı gruplara ayrılır. Bunlar; hangi durumda olursa olsun mucizelerin varlığını inkâr edenler, bilim adamı olarak değil de bir inanan olarak mucizelerin varlığını kabul edenler, mucizelere inanmakla beraber onun imkânını bilimsel araştırma konusu yapmayanlar, mucizelerin varlığına inanıp bilimsel olarak mucizeyi inceleme konusu yapanlar.[150]

Mucizelerin varlığını, hangi durumda olursa olsun reddedenlere göre doğa kanunları dışarıdan gelebilecek müdahalelere karşı kapalı bir sistemdir. Doğa kanunlarının çiğnenmesi esrarengiz güçlerin ellerinde şekillenmesi imkânsız bir şeydir. Mucize denilen olaylar da böyle bir müdahaleyi gerektirir. O halde bilimin olduğu yerde mucizeden söz edilemez. Mucizelerin gerçekliğine inanıyorsak bilimi ve doğa kanunlarını inkâr etmemiz gerekir.

Dursun, Tanrı, vahiy, peygamber, mucize gibi kavramların gözlem ve deneyden uzak olduğunu, dolayısıyla bilimin bunları ispat edemeyeceğini ifade eder. Ona göre bilim ile din tamamen farklı ölçülere sahiptir. Bilimin kriterleri ile dinin kriterleri birbirine zıt şeylerdir. Dinlerin inanç esaslarından hiçbirisi akıl ve bilim ölçüleriyle bağdaşmaz.[151]

Zaten Kur'ân'da geçen akıl kelimesinin kökenine indiğimizde onun hapsetmek bağlamak anlamlarında kullanıldığını görürüz. Kur'ân'ın bahsettiği akıl tanrısal konuları düşünmek anlamında kullanılan akıldır. Kur'ân'ın bahsettiği aklın tek hedefi vardır, o da insanı Tanrı'ya ulaştırmaktır.[152] Dolayısıyla tanrıların vazgeçilmez başvuru kaynağı olan mucizeleri bilimin ön gördüğü gözlem ve deneyci akılla anlamak mümkün değildir. Mucizeler cahilleri kandırmak dinlere inandırmak için ortaya atılmıştır. Bir şeyler ne kadar anlaşılmaz esrarengiz olursa etkisi o kadar büyük olur.

Mucize konusuna akıl mantık çizgisinde yaklaşarak onu reddedenlerin yanı sıra mucizelere inandığı halde onun bilimle açıklanamayacağını düşünenler de vardır. Onlara göre tanrı zaman ve mekânın dışında bir varlıktır. Tanrının meydana getirdiği mucizelere

---

[150] Aydın Işık, "Din Bilim İlişkisine Mucizeler Üzerinden Genel Bir Bakış", *Kelam Araştırmaları,* Cilt: 5, Sayı: 1, 2007, s. 87–102.
[151] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-II,* s. 19.
[152] Turan Dursun, *Din Bu-I,* s. 173.

böyle yaklaşmak gerekir. Mucizeler bilimin verileriyle açıklanabilecek kavranabilecek durumlar değildir. Tamamen bilimin alanında olmayan bir konudur. Onun gerçekleşip gerçekleşmediği bilimi aşmaktadır. Mucizelerin varlığını kabul etmek demek tanrının varlığını kabul etmek demektir. Tanrı tarafından yapılan fiilleri anlamak ispatlamaya çalışmak bilimsellik açısından herhangi bir sonuç doğurmaz. Dolayısıyla mucizeler bir sır olarak kalmaya devam edecektir.[153]

Ateistler mucizeleri doğa kanunlarına bir müdahale olarak görürken Newton ve Einstein gibi bilim adamları âlemin bizatihi anlaşılırlığından mucizevî bir karakter olarak bahseder. Newton'a göre Tanrı daima âleme müdahale ederek oradaki nizamı sağlar. En büyük mucize âlemde var olan düzen ve ihtişamın kendisidir. Pozitivistler ve ateistler âlemi her türlü Tanrı anlayışlarından uzak tutarlar. Oysa onların en zayıf kaldığı nokta budur.[154]

> "Lewis S. Feuer şöyle der: Günlük dilde "mucize", "tabiat kanunlarından ayrılma" veya "düzenden ayrılma" anlamına gelir. Oysa Einstein'in düşüncesinde bu kelime bizzat bu kanunların varlığını anlatmak için kullanılır."[155]

Aydın, Einstein'in mucize kelimesini bu anlamda kullanmasını Kur'ân'ın "esprisine" son derece uygun olarak bulur. Çünkü ona göre Kur'ân'ın özel cümlelerine, insanı inanca götüren işaretlerine "ayet" adı verilmektedir.

Din ve bilim arasında çatışma ya da uyumsuzluk din ile bilimin amaçları yöntemleri yeterince ayırt edilemediği için doğmaktadır. Disiplinsel sınırlarda bir bulanıklık hâkim olduğu zaman bir tarafta bilimin işlerine burnunu sokan onun sonuçlarını bilimsel nedenlerden çok teolojik nedenlerle alt üst etmek isteyen teologlar, öte yandan da bilimin sonuçlarını dinin tümüyle reddi için kullanan bilim adamları vardır. Bu durumda belki de ihtiyaç duyulan en önemli şey dinin ve bilimin yapısına ilişkin daha gerçekçi anlayışlar sergilemektir.[156] Bunun yanında varlığımızın ölçüsüz tartısız yanları vardır. Bilimle din

---

[153] Aydın Işık, "Din Bilim İlişkisine…", s. 87–102.
[154] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 283.
[155] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 284.
[156] Cafer Sadık Yaran, *Bilgelik Peşinde*, Araştırma Yayınları, Ankara 2002, s. 100.

kendi alanlarının sınırlarını belirlemedikçe aralarında uyumlu bir anlaşmaya varılmadıkça çatışmalar devam edecektir.[157]

Din ile bilim, duygusal değerler ile gerçek değerler arasındaki kesin farklılıkların ayrımına varılmadıkça gerçek anlamda bir ilerlemeden bahsedemeyiz. Dini inançlar dizisinden çok bir duyuş biçimi olarak algılandığı sürece bilim ona dokunmaz. Bilim adamları güneşte lekelerin varlığından bahsedince bunlar tanrıbilimcilerce tanrının bir kusuru olarak yorumlandı. Güneş lekelerinden söz etmek yasaklandı. Geometrinin şeytan işi olduğu matematikçilerin dinsizler gibi sürgüne gönderilmesi gerektiği fikirleri doğdu. Papanın buyruğu üzerine yerin döndüğünden bahseden kitaplar toplatıldı yasaklandı.[158]

Hıristiyan Batı dünyasında gerçekleşen pek çok hadise din-bilim ilişkisindeki kavganın asıl nereden kaynaklandığını göstermektedir. Batılı filozofların Hıristiyanlık inancında gördüğü bilim dışı gelişmeler üzerindeki haklı eleştirileri diğer dinlerin karşıtları tarafından da kullanılır hale gelmiştir. Nitekim Dursun ve onun gibi pek çok din karşıtı şahısların bilim din tartışmalarında Batılı düşünürlerin fikirlerini kullandıklarını görmekteyiz. Yani Batıdaki din algısından İslamiyet de nasibini almıştır.

Tanrı, mucize, vahiy gibi dini inançlar tamamıyla maddi olmayan âlemlere ait metafiziki şeylerdir. Bilim adına bunlar hakkında hüküm vermek, hakikatleri inkâra yönelmek bilimi kötü emellere alet etmek, bilime iftira atmak demektir. Bilim dini inançlar hakkında olumlu veya olumsuz bir yargıda bulunmaz. Çünkü dini meseleler deney ve gözlem yoluyla kavranılabilecek somut olgular değildir. İnançlar laboratuarlarda test edilebilecek şeyler değildir. Bunlar ancak yaşadıkça tecrübeler ile anlaşılabilecek meselelerdir.[159] Bilimin kendi alanındaki başarıları da asla inkâr edilemez. Bilim bedenler üzerindeki nüfuzunu ruhlar üzerinde de hâkim kılabilecek gelişmelere yeltenmektedir.[160] Dolayısıyla her iki alanı birbirlerinin yıkımı olarak değil de kendi kulvarlarında değerlendirmek gerekmektedir.

Din evrendeki her şeyin Tanrı'nın eseri olduğunu, orada belirli yasaların işlediğini, evrenin mevcut haliyle bir düzen içinde olduğunu ifade eder. Bilim de evrendeki düzen ve

---

[157] Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s. 464.
[158] Bertrand Russell, *Din ile Bilim*, (Çev: Akşit Göktürk), Sayısal Yayınları, İstanbul 1983, s. 2–33.
[159] Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik*, 7.Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2003, s. 58.
[160] Emile Boutrous, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, (Çev: Hasan Katipoğlu), MEB, İstanbul 1998, s. 211–212.

yasaların nasıl işlediğini ortaya koyacağı için yani dinin bahsettiği düzeni keşfedeceği için dinin bilimin sonuçlarından rahatsız olması beklenemez. Dini doğal yapısı dışında değerlendirip bir dogma yığını haline getiren ve insanların yaşamlarını zorlaştıran kilise, Orta Çağ'da bilim düşmanlığının öncülüğünü yapmıştır. Bu süreçte pek çok bilim adamı mağdur bırakılmıştır. Durumdan vazife çıkaran ateistler ise bilimin henüz netleşmemiş sonuçlarından istifade ederek bilimi Tanrı ile savaşmak için araç olarak kullanmıştır. Aslında ateistler bilimin elde ettiği nispi gelişmelerle kısa sürelik gururlansalar da, bilimsel çalışmaların yaşadığımız gezegenin dışına taşmasıyla acziyetlerini ve ne kadar yanıldıklarını anlamışlardır.[161]

İslam düşünce tarihinde kayda değer bir din-bilim çatışması yoktur. Kur'ân'ın ilim karşısındaki tutumu son derece müspet olmuştur. Bu nedenle Kur'ân, diğer dini metinlere göre çok farklıdır. "Mademki âlem yaratılmıştır; o halde o zorunlu(vacip) değil, mümkündür. Mümkünlerin bilinmesinde tutulacak yol ise a priori bir faaliyet değil, emprik bir faaliyettir… Oradaki hiçbir şey boş ve manasız değildir. Tabiat incelenmek araştırılmak ve yararlanılmak için oradadır; tapınma konusu için değil."[162] Zaten âlem incelendikçe yeni buluşlar gerçekleştikçe, daha genel anlamıyla bilim ilerledikçe, kâinatın sırları ortaya çıkacak, din önemini daha artıracaktır.

Buna rağmen İslam, din-bilim ilişkisinde her ne kadar Hıristiyanlık kadar eleştiriye tabi tutulmasa da günümüzde yeni yeni "keşfedildiği" söylenen, "aydın insan", "aydınlanma savaşçısı" olarak nitelenen Turan Dursun, İlhan Arsel, Arif Tekin, Erdoğan Aydın gibi marjinal din karşıtlarının çabalarıyla din-bilim çatışmasının içine itilmiştir. İslamiyet söz konusu olduğu zaman hemen bilimsellik devreye sokulmuş, böylece insanların zihinleri bulandırılmıştır. Özellikle Dursun'un eserlerinde bu metoda sıkça rastlamaktayız. O, ele aldığı her meseleyi, tarihsel arka planına inmeden, anlamak istediği kadarını alıp uydurma rivayetlerle göz boyayarak, Kur'ân'ın asıl muhtevasını görmezden gelerek, onun derin düşünce iklimi ve orijinal ilkelerini sıradanlaştırmış, mitolojik hikâyelere indirgemiştir. Bütün bunları yaparken de o, son derece alaycı, seviyesiz bir üslup kullanmıştır.

---

[161] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 53–54.
[162] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 291–292.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURAN DURSUN'UN ATEİZMİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

3.1. KÖTÜLÜK PROBLEMİ

Kötülük amaca uygun olmayan, kusurlu ve eksik yönleri bulunan, insana korku ve endişe veren, ahlâki anlamda iyinin karşısında yer alan şey demektir.[1] Din felsefesinde kötülük, genel olarak iki sınıfta ele alınmaktadır. Bunlar, ahlâki kötülükler ve fiziksel (doğal) kötülüklerdir.

Ahlâki kötülükler, insan iradesinden kaynaklanan eylemler olarak ifade edilmektedir. Bencillik, yalan söylemek, kıskançlık, öldürmek, zulmetmek birer ahlâki kötülük olarak nitelendirilebilir. Ahlâki kötülük özgürlüğün kötüye kullanılmasından ötürü ortaya çıkan tüm kötülüklerdir. Eylemin başlangıcındaki niyet ve onun pratiğe dökülmesi ahlâki kötülük olarak karşımıza çıkar.[2] Fiziksel kötülük deyince akla, depremler, hastalıklar, doğal afetler gibi insan iradesi dışında gerçekleşen olaylar gelmektedir. Fiziksel kötülük kaynaklarda doğal kötülük veya metafiziksel kötülük olarak da geçmektedir.

Richard Swinburne de kötülüğü ahlâki ve doğal kötülük olarak ikiye ayırdıktan sonra doğal kötülüğü şöyle tanımlar:

> "Doğal kötülükten anladığım, insanlar tarafından bile bile meydana getirilmeyen ve insanların kendi ihmallerinin bir sonucu olarak meydana gelmesine izin verilmeyen bütün kötülüklerdir. Doğal kötülük, insanlar kadar hayvanlara da ait olan, hem fiziksel acıyı hem zihinsel acıyı içerir; hastalıkların, doğal afetlerin ve insanlar tarafından tahmin edilemeyen kazaların peşinden sürükledikleri bütün acı izleri bu türdendir."[3]

Felsefe literatüründe çokça tartışılan bir konu olmasına rağmen metafiziki kötülük ifadesi ilk olarak Leibniz tarafından kullanılan bir ifadedir. Metafizik kötülük, her bir şey

---

[1] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 628.
[2] Cafer SadıkYaran, *Kötülük ve Teodise*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 25.
[3] Richard Swinburne, *Tanrı Var mı*, (Çev: Muhsin Akbaş) Arasta Yayınları, Bursa 2001, s. 87.

için var olan mükemmelliğin sınırlandırılması, eksiltilmesidir. Bu tabiatları gereği yaratıkların sonlu olmalarından kaynaklanmaktadır. Sonsuz olan sadece tanrıdır. Fiziksel ve ahlâki kötülükler de mükemmelliklerin azalmasından ötürü ortaya çıkmıştır. Manevi kötülük olarak görülen günahlar, noksanlıklardan, noksanlıklar ise günahlardan dolayı vardır.[4]

Kötülük problemi, felsefe ve din sahasında insan zihnini meşgul eden, çokça tartışıla gelen bir problemdir. Yaşadığımız dünyada pek çok olumsuz durumlarla karşı karşıya kalmaktayız. Buna göre, mutlak iyilik sahibi olan güçlü bir Tanrı ile mevcut kötülükler birlikte düşünüldüğünde ortaya çelişkili bir durum çıkmaktadır. Depremler salgın hastalıklar savaşlar gibi kötülüklerle mutlak iyilik sahibi olan bir Tanrıyı nasıl bağdaştıracağız? Böyle bir sorunla karşı karşıya kalan hem teistler hem de ateistler çeşitli argümanlar geliştirmiştir. Teolojik kanıtlamalarda sonsuz-sınırsız kudret, irade sahibi bir Tanrı ile karşılaşıyorduk. Varlıklar âleminde ki her şey Tanrı'nın kemal sıfatının ürünüydü. Yani iyi, kötü, hayır, şer kısacası âlemde var olan her şey O'nun ürünüydü. Evrende gördüğümüz iyiliklerin, güzelliklerin, nizamın kemal sahibi bir Tanrı'nın eseri olduğunu anlamak mümkündür. Ancak orada çeşitli şekillerde tezahür eden ve şahit olduğumuz kötülüklerin yeri ve anlamı nedir?

David Hume *Din Üstüne* adlı eserinde, Mutlak güç ve iyi olan bir Tanrı ile kötülükler arasındaki çelişkiyi şöyle dile getirmiştir: Tanrı mevcut kötülükleri önlemek istiyor da buna gücü mü yetmiyor. O halde o güçsüzdür. Yoksa gücü yetiyor da önlemek mi istemiyor. O halde O kötü niyetlidir. Eğer Tanrı hem güçlü hem de iyi niyetli ise ve kötülükleri ortadan kaldırmak istiyorsa, bunca kötülük neden var.[5] Hume ortaya koyduğu bu çıkarımla problemi açıkça ortaya koymuştur.

Kimileri kötülüğü gerçek anlamda var saymayarak, kimileri de onu maddeye bağlayarak; bazıları sınırlı bir ulûhiyet anlayışı ortaya atarak, bazıları da birden fazla ilah kabul ederek meselenin üstesinden gelmeye çalışmışlardır.[6] Yaygın olan bir başka yaklaşımda ise şeylerin zıtları ile bilinebileceğini, kötülüğün iyiliğin zorunlu tamamlayıcısı olduğunu, dolayısıyla mantık bakımından kötülüğün olmak zorunda olduğu savunulmuştur.

---

[4] H. Ömer Özden, "İbn-i Sina ve Leibniz'de Kötülük Problemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 13, 1997, s. 282.
[5] David Hume, *Din Üstüne*, (Çev: Mete Tunçay), İmge Yayınları, İstanbul 1995, s. 209.
[6] Mehmet Aydın, "Risale-i Nur'da Kötülük Problemi", *Köprü Dergisi*, Sayı: 59–60, 1997, s. 94–100.

Fakat buna rağmen ateistlerce çok ciddi eleştiriler ileri sürülmüş, ontolojik ve teolojik Tanrı kanıtlamaları için gösterilen çabaların önünde mantıksal yönü ağır basan tehditler oluşmuştur.[7] Kötülüklerin varlığı meselesi sadece düşünür bazında değil, sıradan insanların zihinlerinde de içinden çıkılamayan bir durum olarak yer almıştır.

Kötülük problemi, düşünürlerce varoluşsal kötülük problemi, mantıksal kötülük problemi ve delilsel kötülük problemi gibi birkaç şekilde ele alınmıştır. Bunlardan var oluşsal kötülük problemi, kötülükler karşısında tepki ve duygusallığa yer vererek Tanrı'ya karşı duyulan bir başkaldırıdır. Örneğin şu sorular bu durumun birer göstergesidir:

> "Hastalıklar, zulüm ve baskılar, savaşlar, depremler bütün bunlar neden var? Dahası, insan neden önce yaratılır, derken dünyaya getirilir, sonra hayatın tadına varır ve ölümsüzlük dileğindeyken acılar içinde birden ölüme gönderilir? Hayat böyle son bulacaksa hiç var olmamak, var olmaktan daha iyi değil midir? Çünkü var olmayanın hiç değilse ölüm gibi bir endişesi de olmazdı. Oysa şimdi var olmakta, sonra da dileklerimizi elde edemeden göçüp gitmekteyiz. Şu halde var oluşun ne amacı olabilir ki? Varoluşun bir amacı, dünyada bir düzen olsaydı yararlı olan her şey var olur; zararlı olan hiçbir şey de var olmazdı."[8]

Mantıksal kötülük problemine gelince; evrende var olan kötülüklere dayalı olarak iyilik sahibi güçlü bir tanrının varlığı imkânsızdır. Ona var diyebilmek aklen de mükün değildir. Rick Rood'un *Tanrı ve Kötülük* başlıklı makalesindeki ifadeyle Problemin bu türü genellikle şöyle bir akıl yürütmeyle ortaya konur:

1. İyi bir Tanrı kötülüğe engel olmak ister.

2. Her şeye gücü yeten bir Tanrı kötülüğe engel olabilir.

3. Ama var olan kötülükler ortadan kalkmıyor.

4. O halde iyi ve kudret sahibi bir tanrıdan söz etmek mümkün değildir.[9]

Bu önermelerin hepsini birlikte kabul etmek ve savunmak bir tutarsızlık ortaya çıkarmaktadır. Hem kötülüklerin varlığını kabul etmek hem de iyi ve güç sahibi bir

[7] Necip Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, s. 144.
[8] Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*, Elis Yayınları, Ankara 2003, s. 20.
[9] Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*, s. 98.

Tanrı'dan bahsetmek mantıken kabul edilemez bir şeydir. David Hume da ortaya koyduğu önermelerle buna dikkat çekmişti.

Delilsel kötülük problemi ise, mutlak iyi ve güçlü bir Tanrı'nın varlığı aleyhinde temellendirilir. İyi, her şeye gücü yeten bir Tanrı ancak daha yüksek iyilikler için kötülüklere müsaade edebilir. Fakat iyiliklerin doğmasına hizmet etmeyen bir sürü kötülük vardır. Bu nedenle iyiliği isteyen güçlü bir Tanrı'nın var olduğu konusunda ısrarcı olmamak gerekir. Delilsel kötülük sorunu ateistleri böyle bir yargıya götürürken Aydın'a göre kötülük sorunu teistik bir Tanrı'nın olmadığını ortaya koyacak güçte bir kanıta temel olamamıştır.[10]

Kötülük problemine ilişkin bu ön bilgiden sonra Dursun'un konuyla ilgili görüşlerini inceleyerek hem teizm hem de ateizm bağlamında konuyu değerlendirmek yerinde olacaktır. Dursun, kötülük probleminin mahiyetine ilişkin herhangi bir söz sarf etmemiştir. Felsefe literatüründe yer alan problemlere değinmemiştir. Dursun daha çok kötülüklerin reel varlığıyla ilgilenmiş ve kötülükler etrafında ahlâki-duygusal bağlamda Tanrı'ya, dinlere baş kaldırmıştır. Eserlerinde konuyla alakalı ateist olsun, teist olsun herhangi bir düşünürün görüşüne yer vermemiş, metodolojik anlamda konunun dışında yer almıştır. O daha çok kötülüklerin kaynağından bahsetmiş, dini metinlerden bolca örnekler vermiştir. Bunun yanında sıradan bir insan gibi yaşamında gözlemlediği hadiseleri, kötülükleri sorgulayarak, inançsızlığına bir temel oluşturma gayretine girmiştir. Şimdi Dursun'un görüşlerini aktararak teoloji ve felsefe sahasında sarf edilen tartışmalarla, konuyu değerlendirelim.

Dursun kötülük sorununu, semavi dinler üzerinden işleyerek ele almıştır. Ancak İslami bir gelenekten geldiği için İslamiyet ve Kur'ân üzerine yoğunlaşmıştır. Dursun için İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik başta olmak üzere bütün dinler, insanların kalbine acı çekme korkusu yerleştirmek için ortaya çıkmıştır. Acı çekme-çektirme söyleminin temel gayesi ise, insanları Tanrı'ya kul köle yapma arzusudur. Tanrı'ların acı çektirme arzusu olmasa, kötülüklerle insanların kalbine korku salmasa, O'nun tanrılığı kullar arasında hissedilmeyecektir. Her türlü özgürlüğe sahip mutlu, mesut bir insan, Tanrı'ya boyun eğme ihtiyacı duymayacaktır. Kul, köle durumu sona erecektir. Acılar, kötülükler olmasa bir nevi köleler (inanırlar), azat edilmiş olacaktır. Yani Dursun, bütün iplerin Tanrı'nın elinde

---

[10] Mehmet Aydın, *Tanrı-Ahlâk İliksisi*, s. 175.

olduğunu savunur ve şöyle der: "Cüzi irade yok mu insanlarda? Kutsal kitapların anlatımları ortada ve açıktır. İnsanı doğru yola koyan da saptıran da o olduktan sonra insanda var gösterilen cüzi irade işin kandırmacasıdır"[11]

Yani Dursun'a göre Tanrı hem günah işletiyor, hem de faturasını acı çektirme cezası olarak insanlara kesiyor. Çünkü semavi dinlerin Tanrısı acımasızdır, öç alıcıdır, tuzakçıdır.

> "İslam'a göre olduğu gibi, Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa göre de her şeyi yaratan Tanrı'dır. Ancak, İslam'da olduğu gibi bu dinlerde de kimilerinin elverişli yorumlarla durumu kurtarma çabalarına rastlanır. Örneğin Yahudi ulularından Musa İbni Meymun (1135-1204), Tanrı kötülüğün de yaratıcısıdır, denilebileceği, ancak Tanrı kötülüğün failidir denemeyeceğini yazar. Buna da Tevrat'ın İşaya bölümünün 45. babının 7. ayetini kanıt gösterir. Bu ayet şöyle der: 'ışığı karanlığı yaratan barışı yayan kötülüğü de yapan benim."[12]

Başka bir yerde Dursun kötülük Tanrı ilişkisini bazı Kur'an ayetlerinden hareketle şöyle açıklar:

> "Din, iman üstüne kuruludur her şeyden önce, insana da imanlı olması ölçüsünde değer verir. Bu koşul olmadığında, değer vermek şöyle dursun, düşman gözüyle bakar. Düşmanlık derecesi de imansızlık derecesiyle ölçülür. Öyle olur ki hiçbir acıma gösterilmeyebilir. Kutsal kitabındaki Tanrı'da da vardır bu. Tanrı, kâfire acımasızdır. İşte cehennem örneği… Ve işte Kur'ân'daki cehennem: Tanrı'larına karşı kâfir olanlar için cehennem işkencesi(azabı) var. Ne kötü varılacak yerdir orası. Oraya atıldıklarında, kaynarken uğultusunu işitirler oranın. Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak olur.(Mülk 6-9)"[13]

Dursun, öteki dinlerden olanlara karşı düşmanlık derece derecedir, der. Ona göre kitaplı olanlara karşı başka, kitapsız olanlara karşı başka dereceler söz konusudur. Her dinin kendine özgü öncelikli kuralı vardır. Kendi iman esasları her şeyden önce gelir. Nitekim Kur'ân'da da Tanrı katında din olarak yalnızca İslam'ın kabul edildiği açıklanır.[14] Dursun yukarıdaki ayetleri göz önünde buldurarak dinlerde geçerli olanın insan hakları değil, müminlerin yani inanırların hakları olduğunu savunur. Her şey imana bağlıdır,

---

[11] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 33.
[12] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I,* s. 32.
[13] Turan Dursun, *Din Bu-IV*, 6. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1991, s. 192.
[14] Turan Dursun, *Din Bu-IV,* s. 193.

imanın olmadığı yerde haktan söz edilemez, imansıza karşı her zaman savaş mubahtır, yargılarına ulaşır.[15]

Dursun, sadece İslam'ın değil bütün dinlerin, insan haklarına aykırı ilkeler sunduğunu, hepsinin amacının insanlar arasında kin ve nefret tohumları ekmek olduğunu söyler. Görüşlerine dayanak olarak İncil'den şu örnekleri verir:

> "Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben oğulla babasının, kızla annesinin, gelinle kaynanasının arasına ayrılık sokmaya geldim. İnsanın düşmanları, kendi ev halkı olacaktır. Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven, bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven, bana layık değildir. Çarmıhını yüklenip ardımdan gelmeyen, bana layık değildir. Canını kurtaran, onu yitirecek. Benim uğruma canını yitiren ise onu kurtaracaktır"[16]

Dursun'a göre Yahudilikteki acımasızlık da Tevrat'taki Tanrı'nın, Yehova'nın, acımasızlığından kaynaklanır. Siyonizm'in inanırlarını, bağlılarını, nasıl tüyler ürpertici zalimliklere, öldürmelere, soykırımlara sürükleyebildiği gözler önünde. Gözü dönmüş bir Siyonist'e insan ve insan hakları anlatılabilir mi?[17] Dursun bu düşünceleriyle, özelde Yahudiliği genelde tüm dinleri kan dökmekle, kötülüklere sebep olmakla suçlamaktadır. Ona göre dinler, sadece kendi inanırlarının haklarından söz edebilir. Ancak bu da bir yere kadardır. Her inanan, Tanrı katında aynı değildir. Kişi günahından ötürü derecelere tabi tutulur. İnandığı ve inancını pratiğe döktüğü ölçüde değer kazanır. İnanmayanlara gelince, onlar insan bile sayılmazlar. Ne zaman ki imanlı olurlar, o zaman kıymet kazanırlar.

Dursun, tarihte meydana gelen bütün katliamların, facialarin din yüzünden olduğunu iddia eder. Dinler arasında, dinlerin kendi içlerinde mezhepler arasında savaş hiç eksik olmamıştır. Din bir savaşta doğrudan etkili olmamışsa bile dolaylı olarak mutlaka kullanılmış, savaş aracı olarak sunulmuştur. Yahudiler ilk Hıristiyanlara göz açtırmamış, inanılmaz işkenceler yapmıştır. Ateş havuzlarında insanlar vahşice yakılmıştır. İlk Hıristiyanlara yapılan bu uygulamaların aynısı, bu gün Filistin'de Müslümanlara karşı yapılmaktadır. Sürekli, vurun, yakın, kırın diyen bir kitabın inanırlarından başka bir şey

---

[15] Turan Dursun, *Din Bu-IV*, s. 193.
[16] Matta (10): 34, 37, Ayrıca bkz. Luka (12): 49, 53.
[17] Turan Dursun, *Din Bu-IV*, s. 194.

beklenemez. Tanrı Yehova, ulusal Tanrı'dır ve eli silahlı, daima kanlıdır. Bütün bu olup bitenler, dinlerin insanlık için ne derece tehlikeli olduğunu gösteren bulgulardır.[18]

Hıristiyanlar da güç sahibi olduklarında tıpkı diğer dinler gibi savaşın, katliamın, işkencenin öncüsü olmuşlardır. Dünyaya, bütün insanlığa kötülük yağdırmışlardır. Dinlerinden dönenler, kilise tarafından dışlanmış, boykot edilmiştir. Engizisyon mahkemelerinin katliamları ciltler dolusu kitaplarda anlatılmaktadır. Dursun'a göre, Yahudilik ve Hıristiyanlık için durum bu iken İslam da bundan farklı değildir. O bu konuda, Halife Ebu Bekir döneminde İslam'dan dönen insanların, "nerde bulursanız öldürün" denilerek kılıçtan geçirildiğini, işkencelere maruz bırakıldığını ileri sürer.[19]

Dursun, din ve kötülük ilişkisine İslam mensupları arasında çıkan iç çatışmaları da örnek gösterir. Müslümanlar, sadece dinden dönenleri değil kendi inanırlarını bile yok etmiştir. Cemel Olayı bunun en büyük kanıtıdır. İki tarafta da akrabalar, aynı aile mensupları vardır. Baba-oğul birbirlerini kılıçtan geçirmişlerdir. Bir tarafta peygamberin eşi, diğer tarafta sevgili damadı vardı. Din adına, Tanrı aşkına İslam'ın önde gelen bu şahsiyetleri on binlerce insanın katili olmuşlardır. Bütün bunlar gösteriyor ki kendi inanırlarına bile faydası olmayan, kan, gözyaşı getiren dinler, insanlığa hiçbir şey getiremez. Din varsa savaş vardır, kan vardır, zulüm vardır. Dursun bu savını şu kelimelerle dile getirir:

> "Kâfirler nerede bulunsa yakalanmalı, öldürülmeliydi. Bozguncular ya boyunlarından vurularak öldürülmeli ya asılmalı ya da sürülmeliydiler. Yahudiler ve Hıristiyanlarla dost olunmamalıydı. Şeyhülislam fetvalarına göre Alevi'lerin kanları helaldi. Müslümanların dört halifesinden üçü Müslümanların bıçaklarıyla can vermişti. Şeriatın insanlığa vaat etiği barış buydu."[20]

Dursun, dinsel eğitimi de insanlar arasında şiddet kültürünü ortaya çıkaran bir unsur olarak görür. Korkutmalar, cennet, cehennem azapları, yanmalar, ateşe atmalar, hepsi İslam'ın şiddeti öven emirlerinin ürünüdür. İnsanlar yüzyıllarca hocalardan, hacılardan, anne ve babalardan bunları öğrenmiştir. İnsan davranışları üzerinde etkili olan bu tutumlar şiddet kültürünü yaratmıştır. Dursun bu noktada, Erzincanlı Müslüm Koca'nın 52 günlük oğlu Mirzap'ı Allah'a kurban etmesini örnek verir. Kendisine bir iftira atılan Müslüm

[18] Turan Dursun, *Din Bu-IV*, s. 257.
[19] Turan Dursun, *Din Bu-IV*, s. 257.
[20] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 48.

Koca, bundan aklanınca ilk doğacak oğlunu Allah'a kurban etmeyi adamıştı. Sonuçta bu "adağını" yerine getirir. Dursun sorar: "Müslüm Koca, ilhamını acaba hangi kültürden almaktaydı."[21] Ayrıca İslam tarihinin önemli olayları olan İslam'ın üç halifesinin ve Hz. Peygamberin torunlarının bile Müslümanlar tarafından öldürülmesinden hareketle Dursun, İslam inancının insanlığa barış, mutluluk, huzur getirme idealini gerçekçi bulmaz.

Dursun, İslam şeriatını dünyaya savaş getiren, inananlarla inanmayanları çarpıştıran bir araç olarak görmektedir. Ona göre şeriat, insanlardan iki şey ister. Bunlardan ilki İslam'a inanmalarıdır. Eğer bu olmazsa ikincisi devreye girer, o da savaş, yani ölümdür. İslam hiçbir dini tanımaz ve bütün dinlere meydan okur. İslam şeriatı bir dönem ya da bir topluma hâkim olana kadar, sizin dininiz size, benim dinim bana der, hoşgörü politikası uygular. Ancak hâkimiyet ellerine geçince bu böyle değildir. "Onları nerede bulursanız öldürün" (Bakara 191) ifadesi devreye girer. Savaş, kan, işkence her yeri sarar. Kısacası kötülük adına, düşmanlık adına her şeyini ortaya koyar.[22]

> "İran'da mollalar Şah'a karşı sol kesimle mümaşat yapmıştır (barış içinde birlikte yürümüştür, Şaha karşı birlikte savaşmıştır). Ama ne zaman ki güçlenmişlerdir; daha önce ittifak kurduklarına ne yaptıklarını herkes bilir. Mollalar, İslam şeriatındaki hile yöntemini kullanmışlardır."[23]

Dursun, İslam şeriatını kötülüklerin, savaşların kaynağı olarak gördüğü gibi, Müslümanı da intikamcı, öç alan, kinci bir birey olarak tanımlar. Kur'ân'ın özü intikam olduğu için ona tabi olan birey de özde intikamcı, kinci olur. Ona göre, İslam bu özelliğini Tevrat'tan almıştır. Kinci, öç alan Tanrı da Tevrat'a ilkel inançlardan geçmiştir. Tanrı böyle olunca, doğal olarak inanırları da ona benzemektedir.[24] Dursun, Müslüman portresini şöyle çizer:

> "Müslüman kişi, İslam şeriatınca tanınmayan, benimsenmeyen bir şey mi gördü; hemen elini yani yumruğunu kullanacak. Diyelim ki yumruğu yeterli olamadı, bununla karşı çıkamadı; diliyle karşısına çıkacak. Kötüleyecek, kınayacak, aleyhinde propaganda yapacak. Diyelim ki

---

[21] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 59.
[22] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 233.
[23] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 234.
[24] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 246.

> ortam buna da elverişli değil. O zaman da kalbiyle yönelip kin besleyecek."[25]

Dursun, İslam'ın Tanrı'sı işkenceyi çok sevdiğin, insanlığa sel, deprem, hastalık gibi afetlerle ceza verdiği gibi insanlar aracılığıyla da cezalar verdiğini iddia eder. Bu ceza, ona göre, apaçık bir işkencedir. Dursun bu görüşünü desteklemek üzere Maide Suresi'nde, yeryüzünde bozgunculuk çıkaranın, Tanrı ve peygamberleriyle savaşanların öldürülmesi, asılmaları ya da elleri ile kolların çapraz kesilmesini emrini gösterir. Bunun gibi daha pek çok ayeti, İslam ve işkence ikilisinin en büyük dayanağı olarak algılar.[26] Kendi ifadesiyle:

> "İslam'ın Tanrı'sı, Yahudilikteki Tanrı gibi gerektiğinde işkence eder. Bu dünyada da öbür dünyada da… Bu dünyadaki göksel felaketler olmadığı zaman, insanlar aracılığıyla yaptırdığını bildirir. Öbür dünyadaysa melekler, zebaniler aracılığıyla. Cehennemde…"[27]

Buna göre, İslam'ın Tanrı'sı intakımı kimi zaman bu dünyada kimi zaman da ahirette alacağını bildirir. Her ikisinde de durum korkunç bir dille anlatılır. Ahirette ölüm yok, sürekli işkence var. En sadist insanın kabul edemeyeceği türden bir işkence var. Bu nedenle din insanlığa çok şey yitirtmiştir. Dinsizlik insanlara önce bu yitirilen şeyleri kazandırır. Her şeyden önce gözyaşı, savaşlar, ölümler ortadan kalkar.[28]

Dursun, dini eğitimi esnasında İslam akaidinin kaidelerini şiirsel metotlarla ezberlemiştir. "*Müridül hayri ve şerril kabihi.*"[29] Yani iyi, kötü, güzel, çirkin ne varsa hepsini Tanrı diler. Ama kullarının kötü, çirkin eylemler yapmasına, kâfir olmasına razı olmaz. Anlaşılan o ki, Dursun bir taraftan bu dizeleri ezberlerken diğer taraftan aklında hep kuşkular oluşmaktadır. Tanrı kötüyü diliyor, bunu anlamak kolay. Ama Tanrı neden hep iyiyi dilemez, kâinata insanlığa neden hep iyiliği güzelliği hâkim kılmaz? Kötüyü neden diliyor, hem kötüyü yaratıyor hem de cezalar yağdırıyor. Tanrı kötüye izin vermese, hiçbir

---

[25] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 247.
[26] Turan Dursun, *Din Bu-IV*, s. 171.
[27] Turan Dursun, *Din Bu-IV*, s. 172.
[28] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 291.
[29] Dursun'un bahsettiği ve şiirsel metodla akaid kaidelerinden bahseden eser, El-Uşi'nin yazdığı Emali Kasidesi'dir. Emali Kasidesi 68 beyitten oluşmaktadır. Eserde, beyitlerin dışında, itikadi mezhepler ve dini metodları anlatan daha pek çok konu yer almaktadır. Eser İslam dünyasında en yaygın kullanılan akaid kitaplarındandır. Konular daha kolay kavransın ve zihinde yer etsin diye beyitlerle ifade edilmiştir. Dursun'un örnek verdiği beyitler 4. ve 22. beyitlerdir. 4. beyitte "Allah hayrı ve çirkin olan şerri irade eder. Fakat kötü işlerden razı değildir", 22.beyitte ise " Uygun olan hiçbir fiili yaratmak, hidayet edici, pak olan Yüce Allah'a vacip değildir" mealindeki ifadeler yer almaktadır. Eser Şahver Çelikoğlu'nun tercüme ve şerhiyle "Maturidi Akaidi -İslamda İnanç Eserleri" başlığı altında Marifet Yayınları tarafından 3 cilt olarak neşredilmiştir.

cezayı vermeye maruz da kalmazdı. Tanrı'nın kulların kötü şeyler yapmasına razı olmadığı söyleniyor, mademki razı değil, gönlü bu konu da rahat değil, o zaman razı olmadığı şeyi neden yaratıyor? Razı olmadığı şeyi dilememeye gücü yetmiyor mu yoksa?[30]

Dursun'un ezberlediği, aklına takılan dizelerden birisi de yukarıda bahsettiğimiz "*vemâ-in feale aslahu*" yani " yol gösterici, kutsal ve yüce olan Tanrı'ya, insanlara en uygun olanı yapmak gerekli değildir."[31]beyitidir. Nasıl olur da Tanrı insanoğlunun yararına olan şeyi dilerse yapar dilemezse yapmazdı. Tanrı, yapmakta yapmamakta özgür olmalıydı, yoksa bu onun için bir eksiklik olurdu. Mu'tezile böyle düşünmezdi. Mu'tezile'ye göre, insanların yararına olan her şeyi hem bu dünya için hem de ahiret için Tanrı'nın yapması zorunluydu. Bu nasıl Tanrı'dır ki, insanlık için yararlı olan şeyleri yapma ya da yapmama konusunda kafasına göre takılabiliyor.[32] Dursun bu soruları yöneltirken, bir yandan da etrafına bakar… Yanında türlü türlü böcekler görür, yük taşıyan bin bir zorluk içindeki öküzleri, habire yuvasına bir şeyler taşıyan karıncaları, gübre böceklerini, daha pek çok irili ufaklı canlıyı görür. Daha sonra kendi kendine Tanrı'nın ne kadar da anlamsız ve boş şeyler yarattığını, ne kadar boş işle uğraştığını düşünür.

Dursun'un kötülük problemine ilişkin en çarpıcı örneği *Kulleteyn* romanında geçen, gerçek bir karakter olan, belinden aşağısı tutmayan kötürüm bir kızdır. Bu kız, henüz 5–6 yaşlarında, gözleri pırıl pırıl, hayata gülümseyen bir karakterdir. Ancak ayakları tutmadığı için yürüyemez. Evin bahçesindeki tavuklar etrafını sarmış, elindeki ekmeği kapmaya çalışmaktadır. Kız bir eliyle ekmeğini yemeye çalışırken, diğer elindeki çubukla tavukları kovalamaya çalışmaktadır. Kız daha fazla direnemez, ekmeğini kaptırır ve başlar ağlamaya. Bu durum Dursun'u çok etkiler. Önce kendi ayakları sağlam olduğu için şükreder, sonra başlar kafasındaki çelişkiler, düşünceler, sorular… Kim yapmıştı bunu? Bunu yapan, eden Tanrı'ysa neden yapmıştı? Küçücük masum kızdan ne istiyordu? O zaman bundan ötürü Tanrı'ya içerler ve eğer kendisi Tanrı olsaydı böyle bir şey yapmayacağını düşünür.[33] Hatta "Kavga bile edebilirdi Tanrı'yı görse."[34]

Dursun küçüklüğünde başından geçen bir olayı anlatır. Bir gün köye giderken yolda boğazı kesilmiş bir insan cesediyle karşılaşır. Bu olay Dursun'u derinden etkiler. Daha

---

[30] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 50.
[31] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 71.
[32] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 71.
[33] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 71.
[34] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 73.

önce de bir kurbağa ile yılanın mücadelesine şahit olmuştur. Yılan kurbağayı yutmaya çalışmakta, kurbağa da çırpınıp durmaktadır. Başı gövdesinden ayrılmış insanı görünce bu olay aklına gelir. Ama burada bir insan söz konusu, o bir kurbağa da değil hayvan da değil insandır. Dursun kendi kendine şu soruları sorar:

> "Nasıl yapabilmişler? Kesilen insan yalvarmamış mı? Kuşkusuz yalvarmıştır. Peki, kesenler onun yalvarmasına nasıl aldırmazlık etmişler, nasıl kulak tıkamışlar? Adam gözünün önünde kesilir gibi oluyordu… Yılanın ağzından kurbağayı kurtarmıştı. Ama kesilen adamı kurtaramıyordu… Ne kötü! Bu kez daha çok, öncekiyle ölçülemeyecek kadar allak bullak olmuştu. Aklı yine Tanrı'ya kaydı: 'Tanrım, sen ulular ulusu değil misin? Sen olaya tanık olmadın mı? Niye izin verdin, niye engel olmadın? Kafası kesilen adam çok mu günah işlemişti? Öyle bile olsa nasıl böyle bir duruma izin verebilirsin?"[35]

Dursun Tanrı'dan başka daha büyük acımasız zalim işkenceci bir varlık olmadığını düşünür. Dursun'a göre Tanrı "sadist" bir varlıktır.[36] O, Tanrı'nın neden böyle bir varlık olduğunu Kur'ân ve Tevrat'ın çeşitli ayetlerini örnek vererek açıklar. Bu ayetlerde, Tanrı'nın kötüleri fırın ateşine atacağı (Matta 13: 49–53), kaynayan cehennem ateşine insanların atılacağı ve oradan uğultularının geleceği (Mülk 6–8), insanlara ateşten giysiler giydirileceği (Hac 19–22) gibi ifadeler geçmektedir. Daha sonra sorar:

> "Böylesi korkunç işkenceleri kim düşünebilir? Hangi sadist? Böylesine korkunç işkenceleri insanlara kim uygun görebilir? En sadist kimsenin elinde bunları uygulama gücü olsa, uygulayabileceği düşünebilir mi?"[37]

İşte bu nedenle, Dursun iddia eder, Tanrı en acımasız en zalim varlıktır. Dünyada var olan mevcut kötülüklerin, acımasızca yapılan işkencelerin kaynağı dindir. Kötülükleri dünyaya dinler hâkim kılmıştır. Dursun, zulüm, işkence, kötülük konularını Voltaire ve İbni Meymun'un görüşlerine yer vererek ele alır. Voltaire *Felsefe Sözlüğü* adlı eserinde " işte ilk zorbalar da bütün dalkavukların söylediklerine göre Tanrı'nın birer gölgesi olduklarından işkence konusunda ellerinden geldiğince O'nu taklit ettiler."[38]Yani zulüm ve işkencede insanlar özellikle de dinlerin önde gelenleri Tanrı'larını taklit etmişlerdir. İşkenceyi zulmü Tanrı'larından öğrenmişlerdir. Dursun, İbni Meymun, Gazali, S.

---

[35] Turan Dursun, *Kulleteyn*, s. 112.
[36] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 36.
[37] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 39.
[38] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 36.

Augustine gibi alemde iyiliklerin kötülüklerden çok olduğunu ve Tanrı'nın mutlak iyi olduğunu iddia eden ilahi dinlerin savunucularını şarlatanlıkla suçlar.

Dursun, Hıristiyan düşünür Thomas Aquinas'ın kötülük-günah ilişkisine dair görüşlerine yer vererek Tanrı'nın belaları beraberinde getirdiğini vurgulamaya çalışır. Aquinas, kötülüklerin sebebini Adem ve Havva'dan miras kalan ilk günaha, asli günaha bağlar. Ona göre, insanoğlu günahları sebebiyle acılara mahkûm olmuştur. Cezayı sadece Tanrı değil, Tanrı adına başka kimseler de verebilir. Tanrı'ya karşı gelen, inancı bozan kimseler dünyevi kollara(Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcilerine) teslim edilmelidir.[39] Dursun öyle der:

> "Demek ki insanlar, korkunç bir çemberin içine itile gelmiştir. Bu çember bir yandan "Tanrı'nın başa getirebileceği belalar" korkusundan bir yandan da Tanrıya ya da tanrılar adına ortaya atılanların acımasızlıklarından bunların yüreklere saldıkları dehşetten oluşturulmuştur… Güneşin akkor halinde bir taş, ayın da basit bir toprak parçası olduğunu belirten Anaksagoras kovuşturulur. Pratogoras Tanrıların var olup olmamalarının o kadar önemli olmadığını açıkladığı için Atina yargıçlarınca sürgüne gönderilir. Din gizlerini alaya aldığı için Meloslu Diagoras'ın başını getirene ödül konur."[40]

Dursun, din adına yapılan acımasızlıklara örnek olarak İslam Peygamberi ve onun halifesi Hz. Ebu Bekir'in uygulamalarını da gösterir. Hz. Ebu Bekir döneminde insanların dinden döndüğü için ateşlere atıldığını hatta bunların içinde kadın şairlerin de olduğunu söyler. İslam halifesinin bu uygulamaları ile engizisyon mahkemelerinin arasında hiçbir fark olmadığını düşünür. Dursun Thomas Aquinas'a atıfta bulunarak, sadece tanrıların değil tanrı adına insanların da tanrılar gibi işkence yaptığını söyler. Kötülüklere maruz kalan insanların tek suçu dinleri bozmaktır. Bu nedenlerden ötürü, dinler mutlaka ortadan kaldırılmalı, bilim ve akla tabi olunmalıdır.

Dursun'un kötülük sorununa ilişkin bu değerlendirmelerini maddeler halinde özetleyecek olursak:

— Kötülükler, Tanrı öyle istediği için vardır. Çünkü kötülükler olmasa köleler yani kullar olmaz. Kötülükler olmalı ki, insanlar sürekli ona muhtaç olsun, onu yaşatsın, onun varlığını daim kılsın.

---

[39] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 40.
[40] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 41.

— Kötülükler, bizzat Tanrı'nın isimlerinden ve sıfatlarından doğar. Tanrı zalimdir, zulmeder. İnsanlardan da bunu bekler. Yeryüzündeki zulümler, savaşlar bu nedenle vardır. Tanrı insanlara belalar gönderir, topraklarından sürgün eder, başlarına taş yağdırır, kıtlıklarla, hastalıklarla imtihan eder.

— Kötülükler, sadece Tanrı eliyle olmaz, Tanrı adına kendisine görev biçenler (inanırları) tarafından da olur. İslam'ın cihat anlayışı ve bunun neticesinde akan kanlar bunun örneğidir. İnanırlar, tanrılarını örnek alır, onun bahsettiği cehennemi, acıklı işkenceleri örnek alır, tanrılarını taklit eder ve bu dünyada eyleme döker.

— Kötülükler, insanların günahları sebebiyle de vuku bulur. Tanrı kullarına, hem günah işletir hem de günahları sebebiyle musibetler yağdırır. Sadece bununla yetinmez, Cehennem ile tehditler savurur.

— Tanrı insanlara, imtihan uğruna türlü türlü hastalıklar verir. Küçücük bedenler sakat bırakılır. Hiçbir suçu günahı olamayan masum bir bedene (romanında bahsettiği sakat kız) bu işkence neden çektirilir. Mademki Tanrı'nın gücü her şeye yeter, O çok bağışlayan ve çok merhamet edendir, o halde, neden merhamet etmez, neden hastalıklarla sakatlıklarla insanlara acı çektirir? İnsanlar için en hayırlı en uygun olanı yapmak neden Tanrı'ya gerekli değildir? Tanrı öyle istedi diye kötülükler neden vardır? Bütün bunlar Tanrı'nın şanına yakışır mı? Yoksa O kötülüklere engel olacak güce sahip değil midir?

— Tanrı, insanlığın yararına olan şeyi yapıp yapmama konusunda özgür olabilir mi? Hastalıkların, depremlerin, katillerin, kötü insanların olmadığı, herkesin içinde mutlu yaşadığı bir dünya yaratılmaz mıydı? Tanrı'nın buna gücü yetmiyor mu? Gücü yetiyorsa, yaratsaydı ne kaybederdi?

—Tanrı kötülükleri yaratır ama razı olmaz." O halde razı olmadığı şeyi neden yaratma gereği duyar?

Dursun'un kötülük sorununa ilişkin görüşlerine baktığımız zaman anlıyoruz ki, problemin tamamına yer vermemiştir. Üzerinde en çok durduğu husus, Tanrı'nın kötülüklerin yegâne kaynağı olduğu düşüncesidir. Yani O'nun düşüncesine göre Tanrı'yı ortadan kaldırdığımız zaman kötülük denen bir şey kalmayacaktır. Esenlik dolu bir dünya

meydana gelecektir. Ölümler, savaşlar duracaktır. Dinsizlik, yitirilen bütün değerleri geri getirecektir.[41]

Dursun için bu bir temenni değil, iddiadır. Temelsiz bir iddia… Çünkü dinin olmadığı dönemlerde de kötülükler hiç eksik olmamıştır. Hatta peygamberler kötülüklerin yoğunlaştığı toplumlara gönderilmiş, insanları cehalet batağından kurtarmak için uğraş vermiştir. Kaldı ki dinsiz yönetimler, rejimler de var ama nedense savaşlar, ayrılıklar böyle toplumları da kuşatmıştır.

Dursun'un kötülükten hareketle Tanrı'yı inkar girişiminin yüzeysel kaldığı görülecektir. Hatırlanacağı üzere, Dursun'un kötülük sorununun merkezinde din (Tanrı-Tanrılar) vardır. Ona göre, bizzat dinin varlığı kötülüktür. Dursun, kutsal metinlerden ve tarihi olaylardan deliller sunarak konuyu tek taraflı ele almıştır. Cehennem, acı çektirme, azap, savaş, hastalık gibi kötü olarak öne çıkardıkları yanında cennet, mutluluk, kardeşlik, barış, sağlık gibi dinin olumlu yöndeki unsurlarını göz ardı etmiştir. İslam medeniyetinin dini, siyasi, ahlâki, sanatsal, kısacası bütün alanlarda insanlığa katmış olduğu değerleri görmezden gelmiştir.

Dursun, İslam'ın Tanrı'sına da çok acımasız eleştiriler getirmiş, O'nu sadistlikle suçlamıştır. Dünyadaki acılar ve cehennem azabı, insanın özgür iradesi ile dünyada kendinsin yaptığı kötülüklerin karşılığı olarak vardır. Eğer cehennem olmasa, sorgu hesap olmasa, bu O'nun ilahi adaletine yakışmaz. İnsanların bu dünyada gördüğü işkenceler zulümler yanlarına kar kalırdı.

Genelde hayatı sıkıntılarla geçen kişilerin ileri sürdüğü kötülük sorunu geçmişten günümüze etkinliğini hala korumaktadır. Bu kişilerden birisi de şüphesiz Dursun'dur. Dursun *Kulleteyn* isimli kitabında öylesine kötümser bir hayat tablosu çizmiştir ki, işe duygusallık boyutu kazandırarak yüzlerce kişiyi etkilemeyi başarmıştır. Sanal âlemde, ateist forumlarda düşünceleri hala canlılığını korumakta, gün geçtikçe daha çok kişiye hitap etmektedir. Kendi yaşamında karşılaştığı ve onu derinden etkileyen olayları, doğrudan İslam'a bağlamakta, gençleri din karşında karamsarlığa ve ümitsizliğe itmektedir. Dursun, kötülükleri tamamıyla Tanrı unsuruna bağlamakta, insan iradesinin yaptıklarını göz ardı etmektedir. Hâlbuki kötülüklerin çoğu, insanların eliyle ortaya

---

[41] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 291.

çıkmaktadır. Yaratan, insana akıl ve irade vermiştir. Kendisine iyinin ve kötünün ayırt edilerek ahlâklı olması tavsiye edilmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen zulümler ortadan kalkmıyorsa, insanlar birbirlerini öldürüyorsa, açlık sefalet varsa, insan suçu önce kendisinde aramalıdır.

İnsan güzel bir şekilde yaratılmış, ona merhamet, iyilik, sevgi, şefkat, aşk gibi zenginlikler verilmiştir. Dolayısıyla o yaratılıştan kötü bir varlık değildir. Başlangıçta tertemiz denizleri, atmosferi kirleten insanın kendisidir. Bütün bir yaşamı tehdit eden, teknolojiyi kötülüklerin çoğalmasında kullanan yine insandır. Bütün bunlardan Tanrı'nın olmadığını çıkarmak gülünç bir durumdur.

> "Tanrı varlığını ve güzelliğini, bir çocuğun tebessümünden, bir akvaryumun rengârenkliğinden, uçan bir kuşun cıvıltısından, bir çiçeğin kokusundan ya da dolunayın göz kamaştıran parlaklığından hissettirmektedir. Dolayısıyla topyekûn bir şekilde bakıldığında düzen ve intizamı görmemek mümkün değildir."[42]

Dursun'un da ifade ettiği gibi, Tanrı'nın insanlara zulmettiği, onlara kasıtlı olarak kötülükler indirdiği inancı yanlıştır. Tanrı öç için bekleyen, insanların acılarından zevk alan bir varlık değildir. Tanrı sevgiyi, barışı dünyaya hâkim kılmaları için insanları var etmiş, onlara bunun yolunu göstermek için nice peygamberler ve onlarla ilahi kitaplar göndermiştir.

Dursun, Tanrı düşüncesinin yok edilmesi durumunda kötülüklerin kendiliğinden ortadan kalkacağını, dünyaya barışın hâkim olacağını, karanlıkların aydınlığa dönüşeceğini iddia ediyor. Oysa, sadace II. Dünya savaşı sırasında ve sonrasında, din hakkında Dursun ile benzer düşünceleri paylaşan Faşist Almanya ve Komünist Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ideallerini gerçekleştirmek için imha ettikleri insan sayısı 120 milyondan fazladır. Unutulmamalıdır ki, din ve Tanrı olmasa dahi, irade sahibi insan var olduğu ve tercihlerinde hata ettiği sürece ölümler, savaşlar, hastalıklar, depremler, yılanın kurbağayı yutması, sakat insanların dünyaya gelmesi, kısacası kötülük adına ne varsa hepsi var olacaktır. Tanrı da, kötülükler yapmış, çeşitli acılar çekmiş insanın dayanağı ve sığınağı olarak hep hazır bulunacaktır.

---

[42] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 112.

3.2. DUYGUSAL VE AHLÂKİ GEREKÇELER

Kendi kültürlerine karşı isyankâr bir ruh yapısına sahip olan bazı ateist düşünürler, Tanrı'nın varlığını bir takım duygusal ve ahlâki gerekçelerle reddetmeye çalışmış, geleneksel dini ve ahlâki değerleri yıkarak insan özgürlüğünün önünü açma düşüncesine girmiştir. Modern dönemde, böyle bir düşüncenin yayılmasında ve takip edilmesinde rol oynayan iki önemli düşünür Nietzche ve Sartre'dır.[43]

Nietzche'den etkilenen Sartre da insan özgürlüğü için Tanrı'nın yok olması gerektiğini düşünür. Tıpkı Nietzche gibi, o da Tanrı varsa insan özgürlüğü yoktur, demektedir. Ona göre, Tanrı yok edildiği zaman herhangi bir mutlak değerden de söz edilemez. Dolayısıyla insan kendi değerlerini, kendi dünya görüşünü kendisi yaratmak durumundadır. Dünyada kendi başına olup yalnız kalan insan, özgür olmaya mahkûmdur. Kendi özgür dünyasını kurmak zorundadır.[44]

Kant, Tanrı'nın var olması gerektiğine inanıyordu. Çünkü O'na göre en yüksek iyinin elde edilebilmesi için Tanrı'nın varlığı ile ahlâklılığının bir arada bulunması gerekmektedir. Kant'ın Tanrı'sı bir ahlâk Tanrı'sıydı. Nietzche ve ateist varoluşçuların yıkmak istediği, özgürlüklerin önünde engel gördüğü Tanrı anlayışı da budur. Onlar Kant'ı görüşünü benimsemekle birlikte O'nun vardığı sonuca katılmamaktadır.[45] Çünkü insan ya önceden belirlenmiş bir öze sahiptir ya da tam anlamıyla karmakarışık bir akıntı içindedir. Dolayısıyla kendi özünü kendisi oluşturmak zorundadır. Eğer bir Tanrı varsa insanın özü de var demektir. Bu öz varlıktan önce gelmektedir. Başka bir deyişle eğer tanrı varsa özgürlük yok demektir. Çünkü insan böyle bir durumda kendi özünü oluşturmaktan yoksundur. İnsan özgürlüğünü sağlayacak öz ve gücün olabilmesi için Tanrı'nın olmaması gerekir.[46]

Aslında Nietzche'nin felsefedeki önemi, ilim ve ahlâk değerleri anlamıyla şiddetli tenkitler yapmış olması ve kendine özgü ahlâk dışı bir ahlâk felsefesi kurmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Onun amacı, üst insan potansiyeline sahip olanlar üzerinde sürü ahlâkının egemenliğini kaldırmak, yüksek insan olabileceklerin yolunu açmaktır. Ona göre,

---

[43] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 152.
[44] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 153.
[45] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 225.
[46] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 226.

Tanrı'nın ölümüyle hümanizminde bir anlamı kalmamıştır. Çünkü Tanrı'yı yok ettiğimizde insanın metafiziksel bakımdan ilk ve temel olma iddiasının bir dayanağı olmaz. Tanrı inancı zayıfladığı zaman insanlar Darwin'e inanmaya başlıyorsa, ileride büyük savaşların çıkması kaçınılmazdır. Dinlerin hâkim olan Tanrı fikrinin gayesi, zayıfları korumak ve tekamüle engel olmaktır. Ona göre, Tanrı fikri benimsenmese de çoktanrıcılık tektanrıcılıktan daha sağlıklıdır. Tek tanrıcılık, insandaki çok yönlü hayat güçlerine uymaz. Çoktanrıcılık, ilkel olmasına rağmen bu anlamda tek tanrıcılıktan daha mantıklıdır. Çok tanrılar, ilkel insanların doğal yapısını temsil eder. Tek tanrıcılık, insanlığın karşısında en büyük tehlikedir. Çünkü Tek tanrıcılık, insandaki en doğal duyguları kötü, günah, dünyevi ayrımlarına sokarak alçaltmıştır. Hayatı kirleterek, hakir göstererek gerçekleri yalana çevirmiştir. Nietzsche'nin dine dayalı dünya görüşünü eleştirmesi, sadece din düşmanlığı yaratmak için değil, insanlık için daha sağlıklı bir hayat aramasındandır. Kendisi de, Hıristiyan idealine savaş açmasının sebebini, daha zinde ideallere yol açmak ve insana daha güzel yaşama şartları sağlamak olarak açıklamaktadır.[47]

Nietzche'ye göre Tanrı çirkin bir insanın ürünüdür. Onu öldürecek olan da o çirkin insandır. Çirkinliğin ürünü olan Tanrı, yaşatıldıkça birçok yeni çirkinlikler doğuracaktır. Ölen ahlâkın Tanrı'sıdır, metafiziğin Tanrı'sıdır. Bu Tanrı, insana ve yaşama karşı düşmanlık besleyen kindar, azap sahibi bir Tanrı'dır. Yaşamın basitleştirilmesi ve yaşama karşı düşmanca bir tutumun temelinde tanrı kavramı vardır. Bu Tanrı doğaya karşı türetilmiş ve yaşamı sonlandırmak için kurgulanmıştır. Özellikle Tanrı devletinin başladığı yerde yaşam bitmiştir.[48] Tanrı insanın en büyük yaratısıdır. Şeytan, melek, cennet, cehennem gibi kavramlar tamamen hayal mahsulüdür. İnsanları kendi içine hapsetmek, özgür iradesini kırmak, aklını yok etmek için uydurulmuştur.

Benzer bir yaklaşımı, bilimin önündeki her türlü tabu yıkılmalı diyerek dinlere savaş açan Dursun'da görmekteyiz. Dursun da böyle bir anlayışla Tanrı'nın insanların duyma, görme, konuşma yetilerini hapsettiğini, en doğal hakkı olan özgürlüğünü elinden aldığını savunur. Onun için tüm dinler insan özgürlüğünün, hür iradenin önünde yer alan büyük bir engeldir. O bu görüşünü şöyle dile getirir:

---

[47] Ömer İpek, *Ateizmin Etik Boyutu ve Teizmin Verdiği Cevaplar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 9–15.

[48] Bülent Sönmez, "Nietzscheci Ahlâk; Bir Zayıflık İdeolojisi Olarak Din", www.dicle.edu.tr/fakulte/fen/fel/.../bulent_sonmez/.../Nietzsche.pdf, (08.12.2009).

> "Ben tüm dinlerin ve Tanrı inançlarının, temelde birleştikleri görüşündeyim. Ve tümünü insan sevgisinin de içinde bulunduğu evrensel sevgi için akıl için bilim için ve her türlü olumlu gelişmeler için, kısaca daha güzel dünya için aşılması gereken birer sorun olarak görüyorum."[49]

"Tanrı öldü onu biz öldürdük" diyen Nietzche de Dursun gibi tüm dinlerden arınmış Tanrısız bir dünya istemektedir. Tanrı'nın ölmesi demek bu kavaramın insan zihninden ve hayatından tamamen söküp atılması bu uğurda mücadele edilmesi demektir.

> "Benim düşünce dünyam ki ütopya değildir bu, ben insanlara daha güzel bir dünya öneriyorum. Benim önerdiğim dünyada bir kere kesinlikle dinsizlik olacak… Evet. O dünyada dinsizlikle özgürlüğü ben eşit sayıyorum. Din olmadığı zaman tabular olmayacak. Din olmadığı zaman, insanların belirli şeylere kafalarını, duygularını koşullandırmaları olmayacak. Din insanları hem hapse sokuyor hem de pranga vuruyor, duygularına kafalarına pranga vuruyor. Böyle düşünmeyeceksin, böyle düşüneceksin; böyle duymayacaksın, böyle duyacaksın; bunları koyuyor."[50]

Dursun, Tanrı'yı kafamızdan sildiğimizde, dinleri ortadan kaldırdığımızda, insanlar kimsenin bekçiliğine muhtaç kalmayacaktır, der. Onun bekçilikten kastı, dünyayı paylaşan din bekçileridir. Ona göre, okullarda zorunlu din derslerinin okutulması, din öğrenimi veren okulların, üniversitelerin kurulması, din bekçisi yetiştirmek içindir. Din, Tanrı, o bekçiliği yaptıranların umurunda değildir. Onların tek gayesi, güçlerine güç katmak iktidarlarını kuvvetlendirmektir. İşte çoban-sürü ilişkisini ortaya çıkaran din bekçiliğinin ortadan kalkması için Tanrısız bir dünya kurmak gerekir. Çoban-sürü ilişkisi bozulduğu zaman, insanlar kendine gelecek, salt akıllarıyla düşünebilecek, neden ben bu konumdaydım, diyebilecektir.[51]

Din yüzünden birileri sefalete, birileri de hep mirasa konuyor. Din olmadığı zaman herkes bunun nedenini özgürce sorgulayabilecek. Niçin ben böyleyim de öbürü öyle, diye düşünebilecek. Kendisini kaderin kollarına teslim eden zihniyetin farkına varabilecek. İşte dinsiz bir dünyada insanlar haklarını özgürce arayacak, modern hukuk kurallarına göre adım atacak, birbirlerin haklarına daha iyi riayet edebilecektir. Bilimi, olanakları ona göre kullanacaktır. Eğer sıkıntıların üstesinden geleceklerse, bilimin, aklın rehberliğinde bunu

---

[49] Turan Dursun, *İlhan Arsel'e Mektuplar*, s. 90.
[50] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 59.
[51] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 59.

başaracaklardır. Bütün bunlar, ilkel komünal toplum yapısında olduğu gibi olmayacak. Gelişmiş duygularla, incelmiş düşüncelerle, boyutlanmış değerlendirmelerle olacaktır.[52]

Din her kesimden insanın sorunu olmalıdır. Gelişmelerin önünü tıkayan dinsel yol kapatılmadıkça sağlıklı bir dünya sistemine ulaşılamaz. İnsanlık hangi noktaya varmak istiyorsa, mutlaka o yolda din engellerinin aşılması gerekir. Din bir yandan insanları uyuştururken, çobanlara bağlarken, öte yandan kendisine karşı çıkacak dünya görüşlerine de sürekli saldırılar düzenler. Yani din, iki yönlü faaliyet içindedir; senin ileri dünyaya doğru gidişini mutlaka engeller. O halde dinle savaşmak herkesin sorunu olmalıdır. Çünkü milyonlarca insan din belasından kurtulmayı beklemektedir.[53] Dini bu denli korkunç bir şey olarak değerlendiren Dursun, "din ortadan kalkınca çözüm gelecek mi?", sorusuna şöyle yanıt verir:

> "Bence evet. Çünkü din ortadan kalktığı zaman, bilim yerini alacaktır. Bu şu demek bence: İnsan yaratıcılığıyla ne yapabilirse, insana göre yapacaktır. Bir başka güce göre, insana göre yapmak isteyecektir. Duygular ona göre gelişecektir. Düşünceler ona göre gelişecektir… Din olmayınca gezegenin bir takım potansiyeli de boş yere harcanmayacaktır, tüketilmeyecektir. Birtakım kaynaklar gereksiz yere harcanmayacaktır. O kadar çok yayar bir arada gerçekleşecektir ki… Bugün dinler ortadayken bunlar gözükmüyor, ama bu bela kalktığı zaman, dinler problemi ortadan kalktığı zaman, daha iyi anlaşılacaktır."[54]

Dursun, imanlı zihin yapısıyla hayata bir takım yeniliklerin getirilemeyeceğini düşünür. Çünkü ona göre insan, ne zaman güzel şeyler yapmak istese, din karşısına çıkmaktadır. Dursun son olarak insanlara şöyle bir mesaj gönderir:

> "Bence insanlık kurtuluşunu dinsizlikte bulacaktır. Dinsizler artık kabuklarına çekilmemelidirler. Yani dinsizlik insan için bir onur olarak sunulmalıdır. Ben dinsizim ama şöyledir falan deyip, ona sanki utanç verici bir şeymiş gibi gerekçeler aranmamalıdır. Göğsünü gere gere ben dinsizim diyebilmelidir bir insan. Ve savunmalıdır. Sadece savunmamalı, bunu yaymaya çalışmalıdır. Çünkü dinsizliği yaymak demek, karanlıkla savaşmaktır. Karanlıkla savaşmak ışık elinde olan herkese düşen bir görevdir. Bir insanlık görevidir. Işık elinde olacak da kendine saklayacaksın, tutacaksın. En ilkel bir şeydir bu. Eğer ışığın varsa tut bir yerleri aydınlat."[55]

---

[52] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 60.
[53] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 61.
[54] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 61.
[55] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 61.

Tanrıyı hissi ve ahlâki açıdan reddeden Nietzsche ve Dursun'un din anlayışları ve yaşam tecrübeleri arasında çok belirgin ortak yönleri vardır. Netzsche ve Sarte gibi düşünürler tanrı inancından daha çok Hıristiyanlıkla hesaplaşmaktadırlar. Bu kimseler, Tanrının çarmıha gerildiği, insanların asli günahlarıyla dünyaya geldiği, kiliseye giderek arınmanın gerçekleştiği, din yüzünden acımasızca işkencelerin yapıldığı bir kültürde yetişmişlerdir. Yıllarca kilise baskısı altında ezilen, özgür düşünceye hasret bir milletin tercümanı olmuşlardır. Dolayısıyla Tanrıya karşı ön yargılarıyla hüküm bildiren bu düşünürleri, çağının düşünce ve inanç yapısına göre değerlendirmek gerekir.[56]

Tıpkı onlar gibi Dursun da bunalımlı bir hayatın içinden çıkarak tanrıya karşı cephe almıştır. O, İslam'ın güzellikleriyle, insana değer veren alt yapısıyla tanışmadan önce katı bir din eğitimi anlayışının içine itilmiş, hayatın acımasızlıklarıyla gerçek Müslümanlığın ayrımını yapamamıştır. Başına gelen bütün olumsuzlukları, dinin gereği gibi algılamış, içine düştüğü bunalımdan çıkamayınca da bu durumun sorumluluğunu Tanrıya yüklemiştir. O, "din benim çocukluğumu elimden aldı, gençliğimi çaldı," derken bunu çok iyi ifade etmektedir. Kişinin gelecek yaşamına ilişkin bütün öngörülerin temeli çocukluk dönemimde atılmaktadır. Dursun'un babası, bunun bilincinde olsa gerek, o daha dünyaya gelmeden bir takım ön hazırlıklar yapmıştır. Kıt kanaat geçinmesine rağmen doğacak çocuğuna kitaplar almaya başlamış, onun ileride büyük bir âlim olacağı hayaliyle günleri saymıştır. Nihayet Dursun doğduğunda, henüz konuşmaya bile başlamadan babası onu "Kûfe, Basra âlimleri gibi âlim olacaksın" sözleriyle avutmuştur. Ancak o bütün güzel hayallerine rağmen, Dursun'u nasıl bir tehlikenin içine attığının farkında olamamıştır. Hayat şartlarının en zor olduğu bir dönemde, felaket bir kışın ortasında, 6–7 yaşlarındaki çocuğunu karmakarışık bir ortama teslim etmiştir. O daha çocukluğunu yaşayamadan, hayatın yükünün yanında, dinin manevi ağırlığını da üstlenmiştir. Bunlara rağmen zorluklar onu pes ettirmemiş, aksine daha fazla güdülemiştir. Babasının kurduğu hayallerin ötesinde bir hedefe odaklanmıştır. Ama o hedef hem Tanrı'yı hem de babasını kaybetmesine sebep olmuştur.

İnsanların duygusal bir varlık olduğu aşikârdır. Bu duygusallığın inanç, ahlâk ve bilim konularına da yansıdığı dolayısıyla yanıltıcı bir özelliğe sahip olduğu doğrudur. Ancak duygusal gerekçelerle, bir kurumun ya da şahısların hatalarından hareketle, dinsizlik

---

[56] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 154.

inşa etmek Tanrı inancına karşı çıkmak doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim böyle durumlar üzerine kurulmuş bir inançsızlık, insanları mutluluk yerine manevi boşluğa, ruhsal bunalımlara sürükleyecektir.[57]

Dursun, sırf bu uğurda Tanrı'yı inkâr etmiştir, ona karşı seferberlik ilan etmiştir. Kişiliğinin altında yatan büyük bir ego hazzı vardı. Egosunu din camiasında tatmin edemeyince, karşı tarafa geçmeyi daha avantajlı gördü. Zira dinsizlik ona çok şey vaad etmiştir. Gazeteler, dergiler, yayın evleri, televizyon kanalları "büyük olma," "kendinden söz ettirme" yolunda güzel bir adımdı ve o bunu seçti.[58]

Dursun'un duygusal ve ahlâki gerekçelerle dini eleştirdiği görüşlerine gelince; kendilerini ilmi, felsefi ve özgür düşünceli, tanımlayan ideolojiler, dinlerden daha fazla dogmatik, yasakçı ekoller haline gelmiştir. Bunlar kendi içlerinde dahi en küçük yoruma ya da yeniden uyarlamaya şiddetle tepki göstermişlerdir. İddialarına karşılık ne söylenirse söylensin bir şey fark etmeyecektir. Onlar din başta olmak üzere karşısındaki kurumları, fikri akımları birer ideoloji görmüşlerdir. Hâlbuki din ne bir ideolojidir ne de bir beşer benzeri düşünce sistemidir. İnsanoğlu artık yaşadığı hayat tecrübelerinden bilimin ne olduğunu öğrenmiştir. Dinleri çeşitli teorilerle kıyasıya eleştirenler ve onların sempatizanları, düşüncelerini genellemiş, her şartta geçerli doğrularmış gibi savunmuştur.

---

[57] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 155–156.

[58] Çünkü o büyük hedeflerin adamıydı. Dünyaya gözünü açar açmaz babası, sen büyük adam olacaksın, büyük alim olacaksın, Kufe ve Basra alimleri gibi kendini kanıtlayacaksın avuntularıyla onu medreseye göndermiştir. Dursun'u hedefine odaklayan bu sözler ona büyük heyecan katmış, her ne kadar baş edilemeyecek sıkıntılarla savaşsa da o ulaşmak istediği gayeden taviz vermemiştir. Bu durum 17-18 yaşlarına gelinceye kadar ona büyük haz vermiştir. Ancak müftü olmak için diyanetin kapısını çaldığında yaşı nedeniyle geri çevrilmiş, imamlık yapmaya razı olmuştur. Neticede o yıllar sonra müftülüğü de elde etmiş ama küçüklüğünden beri hayalini kurduğu büyük âlimlik seviyesine ulaşamamıştır. Bırakın büyük âlim olmayı sürgünleri, bir takım uygulamaları sebebiyle müftülüğü ve vaizliği bile tartışılır hale gelmiştir. İçinde bulunduğu kurumla, muhafazakâr çevreyle ve en önemlisi de babasıyla ilişkileri kopma noktasına ulaşınca büyük olma ideali yön değiştirmiştir. Bunu diyanet camiası ve muhafazakâr kesimde başaramayacağını anlayınca, çocukluğundan beri din ve Tanrı'ya dair biriken öfkesi gün yüzüne çıkmıştır. Biriken bu öfkenin bir şekilde dile getirilmesi, geçmişinden babasından ve bu güne kadar inandığı dinden intikam alması gerekiyordu. Belki bir kesimde büyük âlim olamadı ama başka bir kesimde "büyük düşünür", "aydın insan", "kahraman materyalist", "çağı aydınlatan adam" ünvanlarını alabilirdi. Dursun, bu gayeyle yeni işine koyuldu ve kendisine yeni bir kapı bulma çabalarına girişti. Böyle bir durumda karşısına zihninde benzer hedefleri(islama karşı) barındıran Doğu Perinçek çıktı. Dursun böylece İslami kesimde bulamadığı şan ve şöhreti sosyalist çevrelerle buldu. Hiçbir yerde yayınlatamadığı kitaplarını, yazılarını orada yayınlatma, dile getirme fırsatı yakaladı.

Bizi, onun kişiliğinin altında yatan büyük bir ego hazzı vardı, yargısına kendi sarfettiği bir takım sözler ulaştırmıştır. O "ben yüzyılların doğurduğu ölümüm" diyor. Benim karşıma kimse çıkamaz, hiçbir akademisyen, hiçbir ilahiyatçı veya diyanet benimle tartışmaya, konuşmaya cesaret edemez, etseler bile perişan olurlar, sözleriyle herkese meydan okuyor. Her şeyi en iyi bilenin kendisi olduğunu savunan, kendisini yüzyılların doğurduğu ölüm olarak kabul eden, kendisinden abartılı sözlerle bahseden bir kimseden mütevazılık beklenemez kanaatindeyiz.

Sonuç itibariyle, onların yorumları katı bir önyargının tezahürüdür. Söz konusu ateistler, Hıristiyanlık karşısında duydukları acizliklerini, tüm dinleri genelleyerek ortaya dökmüştür.[59]

Kur'ân-ı Kerîm daha ziyade putperestlik ve Tanrı'ya ortak koşma problemiyle ilgilenmiş bunun yanında ateistlerin tezlerini çürüten kanıtları da dile getirmiş, cevapsız bir konu bırakmamıştır. Her fırsatta insanın dikkatini doğaya, insanın kendi nefsine ve topyekûn yaratılışa çekmiş, bütün bunların rüya olmadığını, gerçek olduğunu vurgulamıştır. İnsanın aklını kullanmasını ve kâinat karşısında gözlerini açmasını tavsiye etmiştir. Görüldüğü gibi inançsızlık doğuştan olmayıp daha sonra dine karşı oluşan tepkilerle birlikte ortaya çıkmış bir durumdur.[60]

Dinden soğuyan veya soğutulan insanlar, bazen kapılmış oldukları ideolojinin de etkisiyle inançsızlığa doğru kayarlar. İnançsızlaştıktan sonra dile getirdiği fikirler ise, aslında bu kişinin kendi fikirleri olmayıp, eline tutuşturulan ve gerçek olduğu kendine söylenen (enjekte edilen) ideolojik iddialardır. Nitekim bunların büyük bir kısmı dini reddederken veya dindarları kötülükle itham ederken daima hayalindeki hayalî tiplemelere karşı tepki göstermişlerdir. Görmüş oldukları olumsuzlukları, zihinlerinde büyütüp canavarlaştırarak onların bir an önce terk edilmesi gereken birer öcü olduğunu düşünmektedirler.[61] Bunun en tipik örneğini, Dursun'un ateizminde görmekteyiz. O kendisine verilen imkânlarla tüm geçmişine sünger çekmiş, saygı sözcüklerini duydukça, din karşıtlarının övgülerini aldıkça saldırganlığı daha da artmıştır. Din ile inanırlar arasındaki ilişkiyi çoban ile sürü arasındaki ilişkiye benzetirken, yapmacık yorumlarla, kinayeli anlatımlarla kendisi belli bir ideolojinin kölesi olmuştur.

Aslında söylediği şeylerin çok uç fikirler olduğunu, hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini Dursun daha iyi bilmektedir. Dini o kadar yüzeysel, saçma gerekçelerle inkâr etmekte ki, adeta "ben de Tanrıya inanıyorum ama bu yola koyuldum bir kere, dönüşü olamaz" demektedir. Çünkü onun asıl kavgası, dinle değil de onu sahiplenen dindar görünümlü kişilerledir gibi bir kanı uyandırıyor bizde.

---

[59] "Aydın Topaloğlu ile Röportaj", http://www.feyzdergisi.com/yazi_ayrinti.php?yazi_no=1462, (08.12.2009).
[60] Feyz Dergisi. "Aydın Topaloğlu ile…"
[61] Feyz Dergisi. Aydın Topaloğlu ile…"

3.3. YANSITMA DİN TEORİSİ

Dursun, dinlerin kökenini sadece bir nedene bağlamaz. Dinlerin ortaya çıkışını anlatırken birçok yaklaşımdan bahseder. Biz bunlardan en belirgin olan Feuerbach'ın antropolojik Tanrı yaklaşımı ile Freud'un psikolojik yaklaşımını ele alarak açıkladık. Şunu belirtelim ki, Dursun hiçbir yazısında, Freud'dan ya da Feuerbach'tan bahsetmemiştir. Dahası, dinsizlik sistemini kurarken ateizmin felsefi dayanaklarından veya teizmin Tanrı kanıtlamalarından hiç bahsetmez. Daha doğru bir ifade ile, felsefi kavram ve görüş ve argümanları kullanarak görüşlerini dile getirmez. Onun kullandığı yöntem daha çok duygusal yaklaşımları anımsatmaktadır. O, doğrudan dini metinler üzerinden yola çıkarak, dinleri karşılaştırarak sistemini kurar ve kendince Tanrı inancının kökenine ulaşır. Dursun'la felsefi temelli ateizm ve inançsız filozoflar belki de sadece bu çalışmada yan yana gelebilmiştir. Çünkü onun kendine özgü oluşturduğu ne bir ateist yorumu ne de takip ettiği bir filozof vardır. Belki de Dursun'un ateizmi içinden geldiği kuruma ve sıkıntılarla dolu özgeçmişine dinsel bir tepki olduğu için böyle bir metot seçilmiştir.

Bilimsel bir temele dayandığı öne sürülen ve ifadesini özellikle Freud ve Feuerbach'ın yazılarında bulan ve günümüzde ateizme önemli ölçüde destek sağlayan "Yansıtma Din Teorisi"[62], Tanrı fikrinin kaynağını insan zihninin bir yansıması olarak algılayan düşünce sistemidir.

Feurbach'ın dine yönelik eleştirisi bir hümanizm ve doğalcılık şeklinde gelişmiştir. Buna göre din insanlıkla ilgili doğruların bilinçsizce yansıtılmasını ifade eden bir olgudur. O, Tanrı'ya yüklenen sıfatları tartışmaya açarak bunların insan doğasının farklı ihtiyaçlarının karşılığı olduğunu düşünür. Ona göre insan kendisinde görmek istediği bununla birlikte görmeyi başaramadığı nitelikleri, hayali bir varlık olan Tanrı'ya yansıtma gereksinimi duyar. İnsan bunu yaparken de kendisini söz konusu varlık karşısında küçülterek kendisine yabancılaşır, öz benliğinden uzaklaşır.[63]

Feuerbach için din, şimdiye kadar gerçekliğin, gerçeksiz bir yansısında, kendi gerçeğini arayan bir içine kapanıklıktı. Fakat şimdi onu doğrudan, dolaysız olarak sen ile

---

[62] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 221.
[63] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 412–413.

ben arasındaki sevgide, insanların kendi aralarındaki sevgi ilişkisi ve kalp ilişkisinde bulabiliriz. Böylece Feuerbach'ta cinsel sevgi kendi yeni din algısının en yüksek biçimi değilse de, en yüksek biçimlerinden biri haline gelir. Dinin bağlanmak anlamına gelen anlamı aslında iki insan arasındaki birlikteliğin ifadesidir. Buna göre iki insan arasındaki her birlik bir dindir.[64]

İnsanın tanrıya tapmasını yasaklayan maddeci Feuerbach, insanın insana tapmasını emreden ruhçu bir yapıya sahiptir. O Hıristiyanlığın özündeki görüşlerin ürünü olarak Tanrıyı insanın içedönük doğasının dışadönük bir izdüşümü olarak yorumlar. Bu yorumuyla Marx'ı önemli ölçüde etkileyen Feuarbach, dinin gerçek ya da antropolojik özünü de çözümler. Tanrıya yüklenen çeşitli nitelikleri tartışarak bunların insan doğasının farklı gereksinimlerinin karşılığı olduğunu ileri sürer. Ona göre insanları vahiy ve kutsal nesnelere inanmaya yönelten asıl şey, Tanrı'nın insandan bağımsız bir varlık olduğunu düşünme tasavvurudur.[65]

Teolojiyi ısrarla antropolojiye indirgeyen filozof, Tanrı'nın insanın bir yansıması olduğunun bilinmesini de ısrarla ister. Çünkü onun anlayışına göre ilahi arzularla insani arzuların arasında hiçbir fark yoktur. Tanrının varlığı ile insanın varlığı arasında da bir fark yoktur, her ikisi özdeştir. Tanrı'nın sonsuzluğu ile insan cinsinin sonsuzluğu eşdeğerdir. Din, sadece insan gerçekliğini Tanrı haline dönüştürüyor. Bu nedenle, tanrı aslında insanın aldatılmış yönüdür. Teolojinin biçim değişikliğini antropolojide gören düşünüre göre, söz konusu olan insanı Tanrıya bağlamak değil Tanrı'yı insana indirgemektir. Din insanın hayal ettiği efsanevi gerçeklerin yeryüzündeki tezahürüdür. İnsanı kendi fiillerinde özgür kılmak istiyorsak, Tanrı'yı inkâr etmek şarttır. Dinle ilgili bütün temsiller, dünyada ihtiyaç ve özlem duyulan şeylerin öteki âleme yansımasıdır.[66]

Dinsel özü insansal öze indirgeyen Feuerbach'ı Marx şöyle eleştirir:

> "Feuerbach, dinsel özü insansal öze indirgiyor. Ama insansal öz, tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Gerçekliği içerisinde, bu, toplumsal ilişkilerin bütünüdür. Bu gerçek özün eleştirisine girmeyen Feuerbach bunun sonucu olarak: Tarihsel süreçten uzaklaşmak ve dinsel duyguyu kendi başına bir şey olarak saptamak ve soyut bir insan bireyini varsaymak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla

---

64 F. Engels, *L. Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, (Çev: Sevim Belli), Sol Yayınlar, ty, s. 34.
65 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlü*ğü, s. 412–413.
66 Murtaza Korlaelçi, "Ateizm ve Çeşitleri", s. 12–44.

> insansal öz, onda ancak bir tür olarak, birçok bireyi salt doğal olarak birleştiren içsel, dilsiz bir genellik olarak anlaşılabilir."[67]

Feuerbach'a, İnsan zaman içerisinde değişen gelişen bir varlıktır, der. Zamanla birlikte gelişmekte olan bu varlık, Tanrı edinimlerini de geliştirerek aşama aşama geleceğe ulaştırmaktadır. İnsanların yarattığı Tanrı önceleri nesne iken semavi dinlerin ortaya çıkması paralelinde özne durumuna gelmiştir. Aslında iki türlü nesne vardır. İnsanın içinde beslediği dinsel nesne ve içsellikten dışsallığa vurduğu duyusal nesnedir. Bu nedenle Hıristiyanlığın tanrısı içimizdedir. İçimizdeki özsel tanrı daha iyi kavranabilir, daha iyi açıklanabilir. Din insanın kendine tapmasıdır. İnsan önceleri fiziksel nesneleri tanrılaştırmıştı. Şimdi ise kendisini tapılacak bir nesne haline getirmiştir.[68]

Feuerbach'ın yansıtma teorisinin oluşmasında Hıristiyanlığın teslis inancının etkisi büyüktür. O özellikle Hz. İsa'nın Hıristiyanlık yorumundaki niteliklerinden oldukça etkilenmiştir. Tanrı kavramı ile insan doğası arasında İsa aracılığıyla doğrudan bir ilişki kurmuştur. Ona göre tanrının bedene bürünmesi insan özündeki gerçek Tanrının dışa vurum versiyonudur. Tanrı İsa olarak yeryüzüne inmiştir. Tanrı'nın bu şekilde bedenleşmesi insanın tanrılaşmasının en büyük kanıtıdır. İnsan çarmıh olayıyla acı çeken Tanrı olarak kendisini kutsamaktadır. Başkaları için acı çeken İsa Tanrılaştırılmaktadır. Tanrı benim için acı çekmekteyken bu kötü dünyadan ben keyif alamam.[69] Feuerbach bu yorumlarıyla kilisenin klasik Tanrı anlayışının dışına çıkmış, hümanistliği de ön plana çıkararak, tanrı kavramı ile insan doğasını birleştirerek insan zihnin ürünü olan yapay bir Tanrı tarifi sunmuştur.

Bir başka materyalist düşünür Tylor ise Feuerbach'ın yansıtmacı görüşlerine benzer bir şekilde animizden hareketle Tanrı fikrinin kaynağını açıklamaya çalışır. Tylor'a göre insanlar kendi bedenlerini yöneten bir cevheri Tanrı yaparak inanmaya başlamıştır. İnsanlar bu cevheri yaratıcı hayal güçlerini kullanarak geliştirmiş çevreye yaymaktadır. Bu yaratıcı hayal gücü gerçeği idealleştirmiş, olduğundan büyük ve güçlü bir varlık olarak göstermiştir. Buradan politeizm daha sonra ise monoteizm doğmuştur.[70]

---

[67] K. Marks- F. Engels, *Seçme Yapıtlar Birinci Cilt*, (Çev: Sevim Belli, Ahmet Kardam, Kenan Somer), Sol Yayınlar, Ankara 1976, s. 11–14.
[68] Feuerbach, *Hıristiyanlığın Özü*, (Çev: Devrim Bulut), Ankara 2004, s. 35–37.
[69] Feuerbach, *Hıristiyanlığın Özü*, s. 78–80.
[70] H. Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş*, Cilt: II, Ankara İlahiyat Yayınları, Ankara 1957, s. 250.

Dursun'un tanrının kökenine ilişkin yorumlarına baktığımız zaman tıpkı Feuerbach gibi onun da Tanrıyı insanların zihinlerinde oluşan bir varlık olarak tanımladığını görmekteyiz. Ona göre insanlar, zihinlerindeki yetkin insanı tanrı olarak tasavvur etmiş, kutsal bir değer haline getirmiştir. İnsanlar Tanrı'ya birtakım sıfatlar atfederken kendi mevcut niteliklerinden ya da hayal edip ulaşamadıkları özelliklerinden yola çıkmıştır. Örneğin insanlar kendi elleriyle bazı şeyler yapmış, doğada olup bitenlere bakmış, öyleyse bütün bunların bir yapanı, bir yaratanı vardır diye düşünmüşlerdir.[71]

> "İnsanın bir canlı olduğunu, yaşadığını, gördüğünü, işittiğini, birtakım şeyleri bildiğini, istediğini, kimi şeylere güç yetirdiğini, sevdiğini, sevmediğini, acıdığını, öfkelendiğini, bağışladığını, öç aldığını, cezalandırma ve ödüllendirme yollarına gittiğini, görmüşler; Tanrı'larında da bu nitelikleri düşünüp inanmışlar. Tanrı'da da hayatın, bilginin, görmenin, işitmenin, iradenin, kudretin, kelamın ve öteki niteliklerin bulunduğunu savunmuşlardır."[72]

Dursun, birçok dinde olduğu gibi İslam'da da insanı biçimci bir varlık olarak nitelemiştir. Yani ona göre insan kendine bakarak, kendi özelliklerini, yarattıkları Tanrı'lara yüklemiştir. Tevrat'ta nasıl ki Tanrı insanı kendine benzer bir şekilde yaratmışsa, bu İncil'e Kur'ân'a hadislere de böyle yansımıştır. Ayrıca Elea Okul'u filozofu Ksenophones'in düşüncesine atıfta bulunarak, "Ethioblu (kara) bir adam Tanrı'yı kara sanır, Trakyalı birisi Tanrı'yı mavi gözlü olarak görür, öküzler ve atlar da bir Tanrı düşünse kendi biçimlerinde düşünürdü," der.[73]

Bunun gibi İslam kaynakları da Tanrı'yı tıpkı insan gibi tanıtmaktadır. İnsanda var olan bütün nitelikler Tanrı'da da vardır. Bütün bunlar onların Tanrı'larını kendileri gibi tasavvur etmelerinden kaynaklanır. Bu nitelikler tarih boyunca İslam bilginlerince tartışıla gelmiştir. Mutezile gibi akılcı fırkalar insana ait bazı özellikleri Tanrı'larına yakıştıramamışlardır.[74]

Dursun'un Feuerbach'ın antropolojik ateizmi parelelindeki görüşlerine ve bunların eleştirisine "antropomorfik iddialar" başlığımızda genişçe yer vermiştik. Orada değinmiş olduğumuz ayrıntılardan tekrar bahsetmeyeceğiz. Tanrı kavramını insanın kendi doğasının dışarıya yansıtması olarak gören Feuerbach ve Dursun'un aksine Tanrı inancının insanın

---

[71] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 170.
[72] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 171.
[73] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 171.
[74] Turan Dursun, *Din Bu-I*, s. 172.

doğasından kaynaklandığını bu inancın doğuştan geldiğini düşünen filozoflar da vardır. Örneğin Descartes insanın özünde mükemmel bir Tanrı inancının bulunduğunu ve doğuştan getirdiği bu fikri insan doğasına Tanrı'nın yerleştirdiğini savunur. İnsanda yerleşik olan fikir aynı zamanda Tanrı'nın varlığının da kanıtıdır.[75]

Dursun, Tanrı'yı insanların yarattığını, insanın kendi içsel kuvvetlerini dışa yansıtarak ona tapınmaya başladığını düşünerek dinlerin temelini antropolojide aramaktaydı. Ülken, böyle bir anlayışın ancak ilk çağdaki ilkel dinler için geçerli olabileceğini savunur. Bu anlayış uygarlaşma yolunda sadece bir merhalenin tespitidir. Bütün dinlerde insanı, çevreyi, şuuru aşan bir Tanrı inancı hâkimdir. Kutsal varlık her yerde ve her şeyin üstündedir. İnsanın kendisini kutsal bir varlık haline getirmesi imkânsızdır.[76]

Özellikle tevhit ilkesini her şeyden üstün tutan, şirki dinin inkârı olarak kabul eden İslam için Tanrıyı insan biçiminde düşünmek imkânsız bir şeydir. İslam'ın tanrısının nitelikleri ile insanda var olan özellikler belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. O doğmamıştır, doğurmamıştır. Sonradan yaratılan hiçbir varlığa benzemez. Her ne akla geliyor veya düşünülüyorsa, Tanrı ondan münezzehtir. O, sıfatlarıyla, ilahlığıyla, yaratıcılığıyla, eşsiz ve benzersizdir.

İslam'a göre ilahi olan her şey insanın uzağında, insani olan her şey de Tanrının uzağındadır. İslam'da tanrı ile yaratıklar arasındaki çizgi oldukça kalındır. Kaldı ki İslam peygamberi dahi kendisinin herkes gibi beşer olduğunu, yiyip içtiğini, geçimini sağlamak için çalıştığını, sevindiğini, hüzünlendiğini her seferinde dile getirmiştir. Yine onun Tanrının kulu ve elçisi olduğu her seferinde ezanlarda tekrarlanmaktadır. Dolayısıyla İslam'da ne tanrılaştırılmış varlıklar, ne günahsız azizler, ne ruhban sınıfı ne de kilise gibi tanrısal kurumlar vardır.[77]

Sıradan bir insanın söz gelimi Milattan Sonra 620'lerde Mekke'de yaşayan bir Arabın ideallerinin yansıması ile Kur'ân'ın Tanrı kavramı arasındaki ilişkiyi görmek Feuerbach'ın tezinin ne kadar zayıf olduğunu ortaya koymak için yeterlidir. Bol servet, çok sayıda erkek çocuk, kadın bütün bunlar, İslam'ın Tanrı'sının değil, olsa olsa bir Arap

---

[75] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 135.
[76] H. Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş*, Cilt: I, Ankara İlahiyat Yayınları, Ankara 1957, s. 253.
[77] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 137.

şeyhinin özellikleri olurdu. İnsan soyu Feuerbach'ın anlattığı metotla, Tanrı fikrine ulaşmış olsa bile, bu, böyle bir fikrin ontolojik temelden yoksun olduğunu göstermez.[78]

> "Feuerbach'ın ortaya koymaya çalıştığı yansıtma teorisi, hak dinlerin hiç birisiyle bağdaşmıyor. Yahudilik Hristiyanlık ve İslamiyet geldkikleri toplumdaki ezilen halk tarafından öncelikle kabul edilmiştir. Bu hak dinlerin toplumdaki haksılığa zulme ve adaletsiliğe karşı tam bir isyanıdır. Tahrif olmuş günümüz Yahudilik ve Hıristiyanlığı, ilk vahyolunuş şeklinden uzaklaşmış olduğu için Cenabı-Allah insanlık için İslamiyeti göndermiştir. İslam dinin değerleri de kıyamete kadar değişmeden kalacaktır. İnsanlığın kurtuluşu İslami değerlerin yaşanmasına bağlıdır."[79]

Feurbach'ın Tanrıya dair bütün bu olumsuz yakıştırmaları, onun içinde bulunduğu Hıristiyanlık inancından kaynaklanmaktadır. Hıristiyanlığın Hz. İsa'ya bakışı ve Tanrı öğretisi düşünüldüğünde, onun böyle düşünmesi normaldir. Dursun'un böyle bir çabaya girişmesinin asıl sebebi ise, İslam'ın kaynağını zorlama yorumlarla ilkçağ çok Tanrılı dinlerine indirgeme gayretidir. Aslında o da İslam'ın tanrısının insani özelliklerle hiçbir zaman kıyaslanamayacağını bilmektedir. Çünkü Kur'ân'da geçen ve tanrıya atfedilen antropomorfik ifadeler, İslam filozoflarınca ince ayrıntısına kadar tartışılmıştır. Kelam İlmi konuyla yakından ilgilenmiştir. Ancak Dursun literatürde geçen antropomorfik tartışmaların hepsini görmezden gelmiştir. Düz mantıkla sıradan bir insan gibi Kur'ân'daki her ifadeyi, konunun arka planına inmeden, mecazi kastı anlamadan (anlamak istemeden) yorumlamaya çalışmıştır. Kendisi her defasında, her yazısında Arap Dili ve Belagati uzmanı olduğunu dile getirmiş, kimsenin Kur'ân'ı kendisinden daha iyi tercüme edemeyeceğini iddia etmiştir. Ama buna rağmen onun Kur'ân'ın üslubunu, dil sanatlarını, kısacası belagatini anlayamamış olması düşündürücüdür.

Tanrı'nın kaynağı fikirlerini yansıtma din teorisi içinde ele alabileceğimiz diğer bir düşünür de Freud'dur. Freud, dine karşı yoğun bir mücadele içindedir, her aşkınlığı yok etmeye çalışmaktadır. Zımni olarak din duygusunun kendine yabancı olduğunu söyleyen Freud'ün ateizminin temelinde pozitivist bir öngörü hâkimdir. Hatta doğal bir pozitivizmin var olduğunu söyleyebiliriz. Paul Ricoeur'ün ifadesiyle Freud'un ateizmi, Feuerbach'ın,

[78] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 224–225
[79] Murtaza Korlaelçi, "Ateizm ve Çeşitleri", s. 12–44.

Nietszche'nin ve Marx'ın ateizminden daha fazla saf pozitivizme benzemektedir.[80] Freud'a göre;

> "Dinsel düşünceler, dış veya iç gerçekliğin, kişinin henüz kendisi tarafından keşfedilmemiş yönleri hakkında bir şeyler söyleyen ve kişinin inancını gerektiren olguları ve koşulları hakkındaki öğreti ve iddialarıdır. Yaşamda bizim için en önemli ve ilginç olan şeyler hakkında bilgi verdiklerinden üstün tutulurlar."[81]

O'na göre Tanrı duygusu, insanın psikolojik, korkusal zaaflarından kaynaklanır. Çünkü din, tabiat güçleriyle yapılan mücadele karşısında geliştirilen psikolojik bir savunma mekanizmasının ürünüdür.[82]

Freud, insanın hayatta karşılaşmış olduğu çaresizlikler karşısında takındığı tavrı bir çocuk ile babası arasında doğan ilişkiye benzetir. Çocuk babasından daima korkar, ancak sıkıntıların üstesinden gelebilmesi için korunmaya ihtiyacı vardır ve bu ihtiyacı karşılayacak olan da babasıdır. İnsanın Tanrısal güçlere karşı sağladığı tavır ile babası arasında cereyan eden tehlikelerden korunma duygusu, aynı zihinsel merkezden beslenmektedir. Çocuktaki ürkütücü çaresizlik duygusu, babanın sağlayacağı bir korunma ihtiyacı yaratmış, her ne kadar ergenliğe erip güç kazanacağını kendi başına zorlukların üstesinden gelebileceğini bilse de, çok daha güçlü bir babanın varlığına sığınmayı tercih etmiştir. Çünkü yaşamdaki korkuları asıl dindirecek olan ilahi bir güç kanısıdır. Aslında bütün bunlar bir yanılsamadan ibarettir. Bu, insanın arzu ve isteklerinin zorunlu olarak ortaya çıkardığı bir yanılsamadır.[83]

Zamanla tabiat olaylarındaki düzenlilik ve yasalara uygunluk üzerine ilk gözlemler, çalışmalar yapılır, böylece doğanın güçleri insanca özelliklerini kaybeder. Ancak, insanın çaresizliği ve bununla birlikte babasına ve Tanrılara duyduğu özlem, yerli yerinde kalır, silinemez. Doğal olarak insan böyle bir durumda kendi kaderine terk edilir, ölüm gerçeği ile yüzleştirilerek hayat mücadelesine Tanrı'nın kollarında devam eder.[84]

---

[80] Murtaza Korlaelçi, "Ateizm ve Çeşitleri", s. 12–44.
[81] Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, (Çev: Zafer Kars), Kaynak Yayınları, İstanul 1994, s. 31.
[82] Antoine Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık*, (Çev: Veysel Uysal), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 52.
[83] Sigmund Freud, *Uygarlık Din ve Toplum*, (Çev: Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara 1997, s. 206–207.
[84] Sigmund Freud, *Uygarlık Din ...*, s. 200.

Freud için Tanrı, insanın kendisinde hissettiği eksiklikleri telafi etmek ve baş edemediği tabiat güçleri karşısında güçlü bir dayanak sağlamak amacıyla, çaresizlik içerisindeki arayışlarına karşılık gelen bir yansıtma sonucu şekillenmiştir. Yansıtma meselesini Freud psikanaliz sırasında hastanın doktoruyla olan diyalogları sayesinde keşfetmiş, daha sonra aynı kalıpları kullanarak, insanların Tanrı düşüncesine ulaşırken benzer bir yol izlediğini ortaya koymuştur.[85]

Freud yalnızca dinin kaynağını değil, aynı zamanda uygarlığın kökenlerini de psikanaliz bakış açısıyla incelemeye çalışmış, bireysel "oedipus kompleksi"yle insanlığın tarih öncesi arasında bağlantılar kurmaya gayret etmiştir. Ona göre din evrensel bir nevroz, saplantılı nevroz da bireysel bir dindir. Freud dinin kaynağı hakkındaki düşüncelerini antropolojik verilerden hareketle kurduğu hipotezlerle desteklemiştir. Devamlı değişim geçiren Tanrı tasavvurunun psikoanalitik düşünce tarzıyla yorumlanmasında Freud, Yahudilik ve Hıristiyanlığın kaynak açısından diğer bütün dinlerde olduğu gibi totem dinine dayandığını savunur. Tanrı kavramı gelecekte hiçbir işe yaramayacağından, uygarlığın şekillenmesinde bir önem ifade etmeyecektir. Tabiat karşısındaki çaresizliklerle yaratılan Tanrı, bilim ve teknolojinin ilerlemesi sonucu gündemden düşecek, önemsiz bir olgu haline gelecektir. Tanrının ve dinlerin boşalttığı yeri tek dolduracak şey de bilimdir.[86]

Freud'a göre bir yanılsama olan din, insanla tabiat arasında yararlı bir araç olarak gelişim süreci boyunca varlığını hissettirecektir. Çünkü insanlar din sayesinde katlanılmaz sıkıntılara dayanmaktadır. Fakat din nihayetinde hem zararlıdır hem de bilim ve insanlığın önünde gelişmelere engeldir. İnsanlar sonsuza kadar çocuksu kalamaz, gerçekliğin ne olduğunu öğrenmek zorundadır. Din gibi çocuklukta yüceltilen dışa vurumlar, insanların doğrudan muhatap olacakları olgunlaşma sürecini geciktirmektedir. Din bir yanılsamadan ibaret olduğu için ideal hedefe ulaşmada büyük bir engeldir. Her şeye rağmen Tanrı, onsuz yaşayabilecek küçük bir azınlık olsa da insanlar tarafından terk edilmediler. Cennet meleklere ve kuşlara bırakılmalıdır. "Bizim bilimimiz yanılsama değildir. Bilakis

---

[85] Hasan Atsız, "Psikanaliz Penceresinden Tanrı ve Uygarlık İlişkisi", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: III, Sayı:1, s. 131–152.

[86] Hasan Atsız, "Psikanaliz Penceresinden Tanrı ve Uygarlık İlişkisi", s. 131–152.

yanılsama, ilmin bize veremeyeceğini bizim başka yerden elde edebileceğimizi zannetmemizdir."[87]

Freud'un görüşleri bağlamında tekrar konumuza dönecek olursak; Freud gibi Dursun da Tanrı'ları, dinleri, insanları kendi elleriyle yarattıklarını düşünmektedir. Ona göre, insanların hayat mücadelesi, karşılaştıkları zorluklar, savaşlar, kıtlıklar, her türlü felaketler dinlerin türemesine zemin hazırlamıştır. İnsanlar, çaresizlik içinde kendilerine daima bir sığınak aramış, kimi zaman başarılı olurken kimi zaman da zorluklar karşısında yenik düşmüştür. Bu noktadan sonra devreye Tanrı'lar peygamberler girmiştir. Bilgisiz, güçsüz ve çaresiz kalan insanlar, doğaüstü gizemli âlemlere yönelmiştir. İnsanoğlu, "Tanrı aracı yaratmış. Tanrılara ve aracılara dokunulmaz ve gizleri bilinmez kutsal korular; bu korularda yeşeren ahlâklar oluşturup geliştirmiş. Birbirlerinden kopya dinler üretmiş; birbirlerinin benzeri aracılar, peygamberler, Tanrı gölgeleri türetmiş"tir.[88]

Görüldüğü gibi Dursun da dinin ilk kaynağını Freud'a benzer bir şekilde açıklamakta; o, insanların karşılaştığı hayat mücadelesi, savaşlar, kıtlıklar felaketler karşısında kedilerinden daha güçlü bir varlığı psikolojik olarak zihinlerinde yarattığını söyler. Dursun'un, Tanrı inancının ilk ortaya çıkışı konusundan sonra üzerinde en çok durduğu konu dinin gelişimsel sürecidir. Freud da dinin ilk kaynağını baba-oğul arasındaki mücadele ve oğulun sığınma ihtiyacı olarak açıkladıktan sonra dinin belirli bir gelişim evresini tamamlamasıyla nihai sona yaklaşacağını savunmuştu.

Dursun, "tarihte hiçbir zaman tek tanrılı din olmadı, çok tanrılı din de olmadı," der. Tek Tanrılı dinlerin melekleri, çok Tanrılı dinlerde bahsedilen tanrılardır. Semavi dinler çok tanrıcılıktaki Tanrıları melekler ve cinler olarak tek Tanrı çatısı altında birleştirmiştir. Puta tapıcılıkta çeşitli görevleri olan pek çok put vardır. Bu putlar, Tanrı ile insan arasında aracı rolü üstlenirler. İslamiyet geldiğinde putlar yok edilmiş, putların yerine Tanrıyla haberleşmeyi sağlayan melekler icat edilmiştir. Tanrı algısında yıllarca değişen bir şey olmamıştır. Ona göre, Tanrı ilk günkü gibi insanların zihinlerinde nasıl yaratılmışsa öyledir. Değişen o Tanrının barındığı toplumlar, dinin pratikleri ve metinleridir. Yüce Tanrı kavramı korkunun ürünü olduğu için, umut ise korku türünden duyguların ürünü olduğu için yüce yaratıcı kavramı hiç değişmemiştir. Eskiden Tanrı niçin icat edildiyse

---

[87] Robert W. Crapps, (Çev: Ali Ayten), http://felsefe38.blogcu.com/psikanaliz-ve-din_3326089.html, (08.12.2009)
[88] Turan Dursun, *Kutsal Kitapların Kaynakları-I*, s. 15.

bugün de o gaye sebebiyle vardır. Ne zaman ki insan tüm dogmaları elinin tersiyle itecek, tek kurtarıcı olarak akıl ve bilimi benimseyecektir, işte o zaman bu yüce varlık anlayışı değişecek, zamanla yok olacaktır. Psikolojik korkular yerini bilimin aydınlığına bırakacaktır.[89]

Dursun'a göre,Tanrı'nın insanların hayal gücünün ürünü olduğunu kanıtlayan bir diğer durum da, tarihi seyir içerisinde Tanrılara yüklenilen cinsiyet rolleridir. Yüce yaratıcı kavramı, kadının, kadın erkinin etkin olduğu dönemlerde, o zaman yaratılan Tanrı biçimlerinde kadın olarak Tanrıça deyimine sıkça rastlamaktayız. Erkeğin etkin olduğu dönemlerde de Tanrı erkek olarak tasvir edilmiştir. Özellikle semavi dinlerde Tanrının cinsiyetinin olmadığına inanılır. Tanrıya cinsellik, erillik, dişillik atfedilemez. Ama biz dini metinlerde kullanılan eril, dişil sözcüklerinden Tanrının cinsiyeti hakkında malumata sahip olabiliriz. Mesela, Kur'ânın Tanrısı erildir. Tanrı için kullanılan "*hüve*" zamiri bunu gösterir. İngilizce'de, Fransızca'da hemen hemen çoğu Batı dilinde Tanrı eril sözcüklerle ifade edilir; Tanrıya efendi anlamında "*Lord*" denilir. Müslümanlar "Efendi," "Hükmeden" anlamında isimler koyuyor. Çünkü bu tanrılar efendi-köle ilişkilerinin zirvede olduğu bir dönemde ortaya çıkıyor. Ezilen kanı dökülen güçlülere köle olan insanlar içinde bulundukları durumdan psikolojik olarak da olsa kurtulmak için Efendiler yani Tanrılar yaratıyor. Her ne kadar kölelikten bıkmış olsalar da köle olmaya devam edip Efendilere sarılıyorlar. Çünkü Efendi Yüce bir Tanrı yaratmak zorundalar.[90]

Biz böyle bir düşünceyi Freud'un baba-oğul ilişkisinde görmüştük. Oğul babayı sevmiyordu ancak hayatın zorluklarını bertaraf etmek için ona yaklaşmalıydı, onu yüceltmeliydi. Tanrı böyle bir faaliyet sonucunda yaratılmıştı.

Dursun, Yüce Tanrı kavramının oluşum hikâyesini dinlerden verdiği şu örneklerle sürdürür: Sâbiiler, güneşe yıldızlara aya tapmaktaydılar. Aslında onların Tanrısı güneş, ay ya da yıldızlar değildi. Bu gezegenleri içinde barındıran Yüce Tanrı kavramıydı. Eski Yunanda da durum böyleydi, orada yüzlerce Tanrı vardı. Hititler bin bir Tanrıya sahipti. Ama bakıp araştırıldığı zaman anlıyoruz ki, aslında hepsinin çıkış noktası aynı. Hepsi Yüce Tanrı inancına dayanıyor. Örneğin bir fırtına tanrısı vardır. Oradaki insanlar fırtınayı Tanrı olarak saymış değillerdir. Fırtınadan Tanrı olur mu hiç olmaz. Ama gaye başkadır.

[89] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 43.
[90] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 44.

Dursun'a göre, din korku ürünü olduğu için, bu tür korku veren ya da insanların sığınabilecekleri şeyler, tanrısal bir güçten kaynaklanıyor diye düşünülmüştür. İşte bu nedenlerle fırtına tanrısı denmiştir.[91]

Dinlerde, ilkel toplumlardan günümüze kadar devam eden bir kurban ritüeli vardır. Kurbanlıklar tanrılar için, putlar için kesilmektedir. Aslında Tanrı'nın kesilen o kurbana ihtiyacı yoktur. İslam bunu ilke olarak hep söyler. Ama işin gerçek yüzüne bakıldığında kurban, Dursun'a göre, insanların çözemedikleri doğa olaylarını bağladıkları Yüce Tanrı gücüne yaranmak ya da sığınmak, O'nun vereceği zarardan kurtulmak, O'nun korumasına ermek için yapılan ritüeldir. İnsan sığınma ihtiyacı hissettiği Tanrıya bir şekilde yaklaşmanın yollarını aramaktadır. Dinlerdeki ibadetlerin hepsinin ana gayesi aslında budur, Tanrıya yaranmaktır. Bu ihtiyaç her dönemde etkinliğini korumuştur. Filanca dönemde O yüce Tanrıdan bir türlü yararlanılmış, falanca dönemde bir başka türlü yararlanılmıştır. Dinlerin kurallarını biçimlerini hayat şarları yaratmıştır. Çaresiz insan nasıl bir dine ihtiyaç duymuşsa zihninde onu hayal kurmuştur. Yahudilik yetmemiş, yıkılmış, Hıristiyanlık doğmuş, Hıristiyanlık yerini İslamiyet'e bırakmıştır. Aslında tüm dinlerde durum böyledir. Hepsi insan zihninde doğmuş, yer ve zaman koşullarına göre dallanıp budaklanmıştır.[92] Dursun'a göre;

> "Hiç birinin inanç ve kuralı, içinde bulunduğumuz çağın, evrensel dünya görüşlerinin, ileri insanlık anlayışının ürünü değildir. Dinlerin hangi kuralını alırsanız alın, mutlaka özü binlerce yıllık ilkelliğe dayanıyor. Hangisi olursa olsun."[93]

Dursun ve Freud'un görüşlerini değerlendirdiğimizde, semavi dinlerdeki tanrı kavramı ile onların zihinlerindeki tanrı kavramı arasında büyük uçurumların olduğunu görmekteyiz. Freud dindarların zihnindeki tanrıyı anlamak, kişi üzerindeki yansımalarını tahlil etmek yerine Yunan mitolojisini, ilkel kabile inançlarını, ruhsal bunalım geçiren hastaların zihin yapılarını ölçü almış ve genellemiştir. Bunu yaparken de bilim adına tanrı inancının kökenini çözdüğü yanılgısına kapılmıştır.[94] Böyle bir yanılgının benzer bir örneğini Dursun da sunmuştur. O tanrı adına ne varsa, din adına ne söylenmişse, hepsini bilinçli olarak ilkelliğe indirgemiştir.

---

[91] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 45.
[92] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 46-47.
[93] Şule Perinçek, *Turan Dursun Hayatını …*, s. 49.
[94] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 148.

Freud'un Tanrıya inanma ile çocukluk devresi arasında kurmuş olduğu ilişki, teizmin aleyhinde kullanıldığı gibi ateizmin aleyhinde de kullanılabilir. Zira inançsızlık da insanın çocukluk evresinde getirmiş olduğu bir ruh halinden kaynaklanabilir. Çocuğun babasını kıskanması, ondan korkması, babasının baskısı altına dayanamadığı için ondan kaçması da, insanı Tanrıyı reddetmeye, inançsızlığa götürebilir. Aile içi problemlerden dolayı sıkıntılı çocukluk devresi geçirenlerin suça, inançsızlığa, isyankârlığa daha yakın olduğu saptanmış bir gerçektir.[95]

Kanaatimce Topaloğlu'nun bu yorumu, Dursun'un ateizmini anlamakta yardımcı olmaktadır. Çünkü Dursun'u ateizme sürükleyen nedenlerin en başında, aile sorunları gelmektedir. Sevilmeyen baba figürü, Dursun'un dinle ilgili eleştirilerinden hiç eksik olmamıştır. O, kendisine çocukluğunu tattırmayan, onu küçücük yaşta ailesinden uzaklaştırıp kötü şartlarda bir medrese eğitimine tabi tutan babasını içine sindirememiştir. Babasından kaynaklanan olumsuz yaşam tecrübeleri ile dini söylemleri hep bir arada kullanmış, onunla özdeşleştirmiştir. Böyle bir baba-oğul ilişkisi, onu dinden nefret ettirir hale getirmiş, yıllarca babasıyla görüşmemiş, belki de babasını göremeden ölmüştür. Bütün bu gerçekler Freud'un tanrı algısıyla taban tabana zıt şeylerdir. Eğer onun dedikleri doğru olsaydı, babasından nefret eden, buna rağmen onun sığınmasına muhtaç olan bir Dursun görecektik. Aksine o, babasından uzaklaşmış, babası sayesinde, yaratıcı güce iman edeceği yerde onu inkâr etmiştir.

Dursun, inancın insanları avuttuğunu söylemektedir. Zira insan hayal gücüyle tanrı yaratarak sıkıntılarından kurtulmakta, psikolojik destek almaktadır. Ancak canını ortaya koyarak Tanrı inancından vazgeçmeyen inanırlar vardır. İnsanlar tanrı inancını zihinlerinin bir köşesinde süs eşyası gibi dursun diye, dertlerime ortak olsun diye barındırmaz. İnanç, inanırın yaşam boyunca tüm yaşantısını şekillendiren bir olgudur. Böyle inanca sahip bir birey, imanı ile hem sevgiyi, tutkuyu, heyecanı hem de korkuyu, sıkıntıyı birlikte yaşamaktadır.[96]

Tanrı, Dursun'un iddia ettiği gibi, korkular veya tabiatın güçlükleri sebebiyle yaratılmaz. Aksine Tanrı, insanın karşılaştığı olumsuzluklar karşısında ona direnç kazandırmak, onu mutlu etmek için vardır. Zira peygamberlerin gönderiliş gayesi de budur.

---

[95] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 149.
[96] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 151.

Onlar daha güzel, daha mutlu bir dünyanın inşası için Tanrının yeryüzündeki rehberi olarak vardırlar. Freud'un ya da Dursun'un dediği gibi, Tanrı zamanla bilim geliştikçe ortadan kalkacaksa, böylece her türlü tabu yıkılacaksa, bilimin büyük yol kat ettiği günümüzde neden insanlar dinleri terk etmemektedirler? Terk etmek bir yana her geçen gün dine yöneliş daha da artmakta, dinin hayati işlevi tazeliğini korumaktadır.

Dinin insanın inanma ihtiyacını tatmin ettiği doğrudur. Fakat hiçbir insan inanayım da rahat edeyim diye düşünmez. İnanç bazen bütün arzu dünyasını zorlar ve insanı çetin-hatta sonu gelmez-bir mücadelenin içine sürükler; çünkü birçok dine göre insanın manevi yükselişinin bir sonu yoktur.[97] Tanrıya sadece psikolojik açıdan mutlu olmak için inanılmaz. Tanrı inancı, bünyesinde faydacı ve çıkarcı amaçlar gütmez. Tanrı inancı, yaşamın her anında bireyi ayakta tutar. Kişinin bunalıma düşmesine, kendini yalnız hissetmesine, yerli yersiz korkulara saplanmasına izin vermez.

---

[97] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, s. 223.

SONUÇ

Turan Dursun, ideolojik yönü ön plana çıkan, İslam özelinde tüm dinlere savaş açan bir ateisttir. Dursun için din, gençliğini elinden alan, ona çocukluk duygusunu tattırmayan, her türlü hastalık ve olaydan daha korkunç bir alandır; mücadele edilmesi, yıkılması, gereken ilkel bir tabudur. İnsanlığın önündeki en büyük engel dindir; insanlık din karanlığından kurtarılıp bilime sarılmadıkça ilerleyemeyecektir. Dursun'un eserlerini kaleme alırkenki en büyük arzu ve hayali de tabu olarak gördüğü dinleri yok etmek, onlarla amansız bir mücadele içine girmektir. İçinde bulunduğu sosyalist çevreyle olan diyalogu, bu çevrelerin liderleriyle olan samimiyeti, ortak yürütülen proje ve propagandalar bu mücadelenin hangi safhalara ulaştığının işaretidir.

Yoğun bir zihin süreci ve hayat tecrübesi sonunda ateist olan Dursun'u, ateizme sürükleyen, Tanrı'yı inkâr etmesine zemin hazırlayan pek çok neden vardır. O, belirli bir döneme kadar Tanrı inancını zihninde bitirmesine rağmen dışarı yansıtamamıştır. Belki böyle olmasındaki en büyük neden olarak, onun içerisinde bulunduğu muhafazakâr çevre ve üstlendiği dini görevler görülebilir. Ayrıca, onun Tanrı hakkındaki şüpheleri ve dine karşı tutumları zaman içerisinde birikerek oluşmuştur. İlk olarak zihninde din ile ilgili çeşitli şüpheler uyanması, Kuran ve hadisleri sorgulayıcı tutum ve davranışları daha sonra peygamberlik inancını yitirmesi ve son olarak da Tanrı'ya olan inancını kaybetmesi bunun en önemli göstergesidir.

Kişinin cinselliğe karşı eğilimi iman duygusunu zayıflatmakta, dine karşı olumsuz tutum ve davranış sergilemesine neden olabilmektedir. Dursun'un medrese eğitimi yıllarında karşı karşıya kaldığı cinsel olaylar, inançsızlığını tetikleyen bir etken olmuştur. Çok küçük yaşta cinsel içerikli konuşmalara şahit olması ve cinsel deneyim geçirmesi, üstelik bunun din eğitimi esnasında gerçekleşmesi onda zihin bulanıklığı oluşturmuştur. Cinsellik eğiliminden olsa gerek o, İslam peygamberinin evliliklerini sorgulamış, onun çok evliliğini şehvet tutkusunun bir sonucu olarak görmesine yol açmıştır. Dursun'un peygamberliği inkâr etmesindeki en büyük etken de budur. Onun ateizminde cinsellik faktörünün ne derece önemli olduğunu görmek için kendi hayatını anlattığı *Kulleteyn* isimli kitabını okumak bize yeterli fikirleri vermektedir.

Kişinin din duygularının oluşmasında ve gelişmesinde aile önemli bir faktördür. Dursun'un babası tarafından küçük yaşta kötü şartlar altında zor bir din eğitimine tabii tutulması, çocukluğunu gereği gibi yaşama imkanının tanınmaması, onun dinden soğumasına yol açmış görünmektedir. Babasının bu katı tutumu yüzünden onda dine karşı olumsuz düşünce ve davranışlar oluşmuştur. Hem ailesinin hem de çevresindeki dindar görünen insanların takındığı tavırlar, kalbindeki din duygusunu köreltmiştir.

Dursun'un Tanrı'ya karşı içinde bir şüphe uyanmasında, dinin ilkelerini sorgulamaya başlamasında etkili olan diğer bir durum da kötülük problemidir. O, evrende var olan kötülük ve kusur olarak nitelendirilen olgulardan hareketle Tanrı'nın adil, iyilik sahibi ve kudretli bir varlık oluşunu, insanın bu dünyada bunlarla imtihandan geçtiği inancını, insan iradesi ve kader ilişkisini sorgulamaya başlamıştır.

Son olarak Dursun'u inançsızlığa sürükleyen başka bir neden olarak da kin ve öfkenin oluşturduğu olumsuz tepki söylenebilir. Bu bağlamda dile getirilmelidir ki Dursun'un inançsızlığı, her şeyden önce bir tepki ateizmidir. Aileye, çalıştığı kuruma, içinde bulunduğu muhafazakâr cemaat çevresine, en önemlisi de hiç unutamadığı onda çok kötü bir intiba bırakan kendi deyimiyle ona çocukluğunu tattırmayan dini eğitime olan tepkidir.

Dursun, dinlerdeki Tanrı inancının kökenini, antropomorfik açıklamalarda arar. Ona göre tanrılar, insanların kendi elleriyle yarattıkları varlıklardır. İnsana ait pek çok nitelik ve niceliğin tanrılarda da olması, bunun en büyük göstergesidir. İnsanlar kendilerine bakarak kendi tanrılarını yaratmışlardır. Dursun, kutsal kabul edilen metinlere ve inanışlara bakıldığında tıpkı diğer varlıklar gibi tanrıların da bir mekânda bulunduğunu, tıpkı insanlar gibi onların da ellerinin, gözlerinin olduğunu, insanlar gibi kızdıklarını ve öfkelendiklerini söyler. Dursun'a göre dinlerin resmettiği Tanrı, insanlar arasında ayrımcılığı sever, onları kâfir-mümin gibi nitelemelerle sınıflara ayırma politikası güder.

Dursun'a göre vahiy, "milyarlarca insana sunulmuş komik bir aldatmaca"dan başka bir şey değildir. Bunun doğal bir sonucu olarak da peygamberlik diye bir kurumun olmadığını, bunun insanların zihnindeki derin merak sonucu ortaya çıktığını iddia eder. O

açıdan vahiy, mucize, peygamberlik, bütün bunlar akıldışı, bilimdışı şeyler olarak görülür. Dursun, peygamberlerin ortaya çıkmasını da bir takım sebeplere bağlar. Buna göre peygamberlik, bir takım insanların maddi çıkar, toplumda öne geçme ve sivrilme arzusu, taklit gibi hevesleri yüzünden ortaya çıkmış bir kurumdur.

Ayrıca Dursun, ölümden sonra hayat diye bir şeyin olmadığını, ölümle birlikte yokluğun başladığını savunur. Ona göre ölüm, dinler tarafından umut-korku dengesinin sağlanmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Dinler ölüm korkusu, ölüm acısı, ölümü anmak gibi şeylerle insanları avutmakta, onların Tanrı'yla olan bağlarının devam etmesini sağlamaktadır. Böylece dinler varlığını bu korku ve acılardan beslenerek sürdürmektedir.

Bunun yanı sıra Dursun'un din ile ahlâk arasında organik bir ilişki görmediğini, ahlâkın dinden bağımsız olarak var olduğunu düşündüğünü görmekteyiz. Bu doğrultuda o, ahlâkla dinin yan yana düşünülemeyeceğini, ahlâki alanın dinsel alandan uzaklaştırılması gerektiğini iddia eder. Yine onun dinle birlikte düşünülemeyeceğine inandığı diğer bir alan da bilimdir. Ona göre bilimin olduğu yerde din, dinin olduğu yerde bilimden söz etmek imkânsızdır.

Dursun'un bahsettiği antropomorfik Tanrı özellikleri İslam literatüründe haberi sıfatlar olarak nitelendirilmiş ve tartışılagelmiştir. İslam dini tevhid ilkesine büyük önem vermekte, bunu olmazsa olmaz bir itikat olarak benimsemektedir. Dolayısıyla eşi ve benzeri olmayan mutlak güç ve kudret sahibi tek bir tanrı inancında Dursun'un algıladığı şekliyle antropomorfik yakıştırmalar düşünülemez. Dini metinlerde Tanrı için el, yüz, göz gibi insani nitelikler ile arş, istiva, taht gibi çeşitli mekan atıflarına rastlamaktayız. Yaygın kanaate göre bütün bu ifadeler soyut bir varlık olan Tanrı'nın insanlarca daha kolay kavranmasını ve anlaşılmasını sağlayan ifadelerdir. Yine edebi nitelik ve üsluba sahip olan bir kitapta antropomorfik ifadelerin yer almasının diğer bir sebebi de dini metinlerde mecazi söylemlere sıkça yer verilmesidir. Tanrı betimleyici anlatımlarla, insanların, yaratanını daha iyi tanımasını ve anlamasını sağlamıştır. Tanrı soyut bir varlıktır. İnsan için günlük hayatta kullanılan terimler, tabirler kullanılmadan O'nu anlamak, O'nun hakkında konuşmak, buyruklarını kavrayabilmek imkânsızdır. O halde antropomorfik ifadeleri metin içinde olduğu gibi değil de konunun bütününü gözeterek, kullanılan dilin kurallarını

dikkate alarak, mecaz anlamın altında yatan asıl gayeye ulaşma çabası olarak anlamak Dursun'un kabul etmek istemediği ancak en doğru kabul edilen görüş olmuştur.

Dursun'un iddia ettiği gibi İslam dininde Tanrı, insanları ayırma politikası gütmez. İnsan, Tanrı kontrolünde olmakla beraber özgür iradeye sahip bir varlıktır. Atmak istediği adımı atar ve Tanrı o eylemi yaratır. Dolayısıyla insanların mümin-kâfir, zengin-fakir gibi sınıflara ayrılmasına Tanrı'nın doğrudan bir müdahalesi yoktur. İnsanlar, doğuştan birer şahıs olarak dünyaya gelir; sonradan kazandıkları küfür ve iman vasıflarıyla kendi kimliklerini oluşturur. Dursun'un savunduğu gibi herkes mümin ya da herkes kafir olarak yaratılsaydı, bu özgür iradeye bir müdahale olurdu ve imtihanın bir anlamı kalmazdı.

Dursun, vahyi, Hz. Peygamberin istek ve arzularını yerine getirmede kullandığı basit bir araç olarak algılamıştır. Vahyin kökenini, sanki İslam peygamberiyle ortaya çıkan yeni bir olgu gibi değerlendirerek, o dönemin putperest şairlerinin kullandığı ilhama bağlamıştır. Hâlbuki Tanrı ile insanlar arasındaki bir iletişim aracı görülen putlar ile tamamen manevi boyutu olan vahiy olgusu farklı şeylerdir. Ayrıca vahiy gerçeği, insanlık tarihi ile başlar; Hz. Muhammed bu zincirin son halkasıdır.

Dursun, vahiyde olduğu gibi peygamberlik meselesini de çok basit değerlendirmelerle geçiştirmiştir. İslam peygamberinin yaşantısı, çektiği sıkıntılar, işkenceler, peygamberlikten vazgeçmesi halinde ona sunulan teklifler birlikte değerlendirildiğinde, onun gayesinin maddi çıkar olmadığı rahatlıkla görülecektir. Sadece İslam peygamberi değil tüm peygamberlerin çektiği sıkıntılar, boykotlar tarihi birer gerçektir. Peygamberlik kendinden önceki peygamberleri taklit ederek, Dursun'un ifadesiyle, "akıma sürüklenerek", ortaya çıkmamıştır. Her biri, yaşadıkları toplumda düzen bozulduğu, sapıklıklar ortaya çıktığı için gönderilmiştir. Kaldı ki Hz. Âdem'in ilk insan ve ilk peygamber olarak birilerini taklit etme ihtimali de yoktur. Peygamberlik öne çıkma, sivrilme arzusu gayesiyle de ortaya çıkan bir şey değildir; Tanrı onları öyle seçtiği için peygamberler vardır. Hiçbir peygamber, peygamberliğe kendisi talip olmamıştır. Çünkü peygamberlik, çilelerle dolu bir hayat yaşamayı gerektirir.

Dursun'un ölüm sonrası hayat konusunu işlerken üzerinde durduğu ölüm acısı, ölüm ölümü anmak, ölümden korkmak gibi konular, Tanrı'nın insanlar üzerinde egemenlik kurmak için kullandığı şeyler değildir. Hepsi hayatın birer gerçeğidir. İster inançlı olsun,

ister ateist olsun her insan ölümden korkmaktadır, ölümle yüzleşmek istememektedir. Dini metinlerde bu konuların işlenmesindeki en büyük gaye bu dünya hayatının geçici olduğunu, asıl olanın ahiret hayatı olduğunu vurgulamak, insanları uyarmaktır.

Dursun, her ne kadar ahlâk ile dini yan yana kullanmak istemese de dinlerin ahlâk üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Kuran ve İslam Peygamberinin öğretilerine bakıldığında ahlâkın dinle olan bariz ilişkisi görülecektir. Dinle ahlâkı farklı alanlar olarak gören ateist düşünürler, bu değerlendirmelere kendi dönemlerinde karşılaştıkları dinsel tutum ve davranışlar nedeniyle varmışlardır. Hâlbuki her dinin uygulamaları kendi içinde değerlendirilmelidir.

Dursun'un iki farklı alan olarak gördüğü diğer bir husus da din ve bilimdir. O, dinleri bilimin önündeki büyük bir engel olarak görür. Din ile bilim sürekli bir çatışma içindedir. Ona göre mucize, vahiy, kıssalar… vs. bütün bunlar dinlerin akıl ve bilim dışı şeyler olduğunu gösterir. Ancak bütün bunların aksine, Kuran'ın bilim karşısındaki tutumu son derece açıktır. Din ile bilim çatışan değil birbirini destekleyen ve tamamlayan iki alandır. Hem din hem de bilim kendi içerisinde değerlendirilmelidir.

Dursun, dünyada var olan kötülüklerden Tanrı'yı sorumlu tutmakta; savaşları, düşmanlıkları, kin ve nefreti dinlere dayandırmaktadır. Unutulmamalıdır ki, din ve Tanrı olmasa dahi, irade sahibi insan var olduğu ve tercihlerinde hata ettiği sürece ölümler, savaşlar, hastalıklar, depremler, yılanın kurbağayı yutması, sakat insanların dünyaya gelmesi, kısacası kötülük adına ne varsa hepsi var olacaktır. Tanrı da, kötülükler yapmış, çeşitli acılar çekmiş olan insanın dayanağı ve sığınağı olarak hep hazır bulunacaktır.

Burada son olarak değinmekte fayda gördüğümüz diğer bir husus ise, Turan Dursun hakkında bundan sonra nasıl bir çalışma yapılabilir, konusudur. Biz giriş bölümünde de bahsettiğimiz üzere Dursun'un görüşlerini felsefi açıdan irdeleyerek bir çalışma yaptık. Dursun'un eserlerini titiz bir incelemeden geçirerek karşılaştığımız din felsefesi problemlerini ortaya koyduk. Ancak Turan Dursun sadece felsefi açıdan araştırılması gereken bir düşünür değildir. O medreselerde klasik İslam ilimleri eğitim almış bir insandır. Burada şu kadarını söyleyebiliriz ki, özellikle hadis ve tefsir alanlarına başvurarak görüşlerini oluşturmaya çalışmış, bilinçli olarak Kuran ayetlerini özünden uzaklaştırarak farklı boyutlara taşımış, sahihliği tartışma konusu olan hadis rivayetlerini

propaganda olarak kullanmıştır. Zaten onun bu yaklaşımı din felsefesi problemleri olarak nitelendirilen durumları beraberinde getirmiştir. Durum böyleyken Dursun hakkında tefsir ve hadis alanlarında Süleyman Ateş'in *Gerçek Din Bu* isimli çalışması dışında modern anlamda bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Ateş, Dursun'un çeşitli iddialarına soru cevap niteliğinde bir açıklama getirmiştir. Dolayısıyla daha kapsamlı bir hadis, tefsir çalışmalarına ihtiyaç vardır. Yine Dursun'un ateist olmasında tarihsel argümanların etkisi büyüktür. Dursun geçmişten günümüze tüm dinleri, inanç sistemlerini, karşılaştırarak aslında dinlerin vahiy ürünü olmadığını, insanların kendi zihinlerinde ürettikleri şeyler olduğunu günümüze kadar hepsinin birikimli bir sistem olarak geldiğini savunur. O, özellikle eski Yunan dinleri ve uzak doğu dinlerini inceleyerek semavi dinlerin ilkeleriyle karşılaştırmış ve ilahi dinleri eski ilkel inançlara kadar indirgemiştir. Bu anlamda dinlerin kökeni, dinler arası etkileşimler, dinler arası benzer ve farklı yönler gözetilerek dinler tarihi alanında bir araştırma yapılması yararlı olacaktır. Kanaatimizce yaptığımız bu çalışma, sözünü ettiğimiz türden diğer çalışmalara hazırlık olması bakımından önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

KAYNAKÇA

1. BASILI KAYNAKLAR

Adıvar, Adnan. *Bilim ve Din,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.

Akay, Hüseyin. *İslami Terimler Sözlüğü,* İşaret Yayınları, İstanbul 2005.

Akbaş, Muhsin. "Yahudi ve Hıristiyan Düşüncesinde Ölüm Sonrası Hayat ve Diriliş İnancının Dini ve Teolojik Temelleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. XV-Kış İlkbahar, 2002, s. 37–60.

Altıntaş, Ramazan. "Mevlana'da İrade Hürriyeti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8.2, 2004, s. 1–15

Arıcan, M. Kazım. "Kant'ın Kötülük Anlayışı ve Teodise Eleştirisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, D*S. X/2, 2006, s. 223–242

Aristo. *Ruh Üzerine*, (Çev: Zeki Özcan), Alfa Yayınları, İstanbul 2000.

Ata, Ulvi. *İbni Sina'da Peygamberlik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Ateş, Süleyman. *Gerçek Din Bu-I,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul t.y.

Atsız, Hasan. "Psikanaliz Penceresinden Tanrı ve Uygarlık İlişkisi", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 1, s. 131–152.

Augustinus. *İtiraflar,* (Çev: Dominik Pamir), Kaknüs Yayınları, İstanbul1999.

Aydın, S. Mehmet. *Din Felsefesi,* İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2007.

İslam Felsefesi Yazıları, Ufuk Kitapları, İstanbul 2000.

Tanrı-Ahlâk İlişkisi, TDV Yayınları, Ankara 1999.

"Risale-i Nur'da Kötülük Problemi" *Köprü Dergisi*, 1997, s. 89-102.

Başgil, A. Fuat. *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2000.

Bayraktar, Mehmet. *İslam Felsefesine Giriş,* TDV Yayınları, Ankara 1998.

Bilmen, Ö. Nasuhi. *Yüksek İslam Ahlâkı,* Kitabevi Yayınları, İstanbul 1964.

Bolay, S. Hayri. *Felsefeye Giriş,* Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Boutrous, Emile. *Çağdaş Felsefede İlim ve Din,* (Çev: Hasan Katipoğlu), MEB Yayınları, İstanbul 1998.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.

Çüçen, A. Kadir. "Kötülüğün Kaynağı nedir?", *Felsefe Dünyası*, 1997, s. 25–37.

Doğan, Özlem. *Etik-Ahlâk Felsefesi,* İnkılap Kitabevi, Ankara 2004.

Dursun, Abit. *Babam Turan Dursun*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995.

Dursun, Turan. *İlhan Arsel'e Mektuplar,* Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

Kutsal Kitapların Kaynakları-I, İstanbul: Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

Kutsal Kitapların Kaynakları-II, İstanbul: Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

Kutsal Kitapların Kaynakları-III, İstanbul: Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

Tabu Can Çekişiyor; Din Bu-IV, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Kur'ân Ansiklopedisi (8 Cilt), Kaynak Yayınları, İstanbul 1994.

Tabu Can Çekişiyor; Din Bu-I, Kaynak Yayınları, İstanbul 1991.

Tabu Can Çekişiyor; Din Bu-II, Kaynak Yayınları, İstanbul 1991.

Tabu Can Çekişiyor; Din Bu-III, Kaynak Yayınları, İstanbul 1991.

Kulleteyn, Akyüz Yayınları, İstanbul 1990.

Ebu Hanife. *İmamı Azamın Beş Eseri,* (Çev: Mustafa Öz), Kalem Yayınları, İstanbul 1980.

Engels. L. *Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, (Çev: Sevim Belli), Sol Yayınları, İstanbul 1979.

Fahrettin er-Razi. *Kelâm`a Giriş: el-Muhassal,* (Çev: Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978.

Farabi. *Fusulü'l-Medeni,* (Çev. H. Özcan), MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1967.

Feuerbach L. *Hıristiyanlığın Özü,* (Çev: Devrim Bulut), Öteki Yayınevi, Ankara 2004.

Freud, Sigmund. *Uygarlık Din ve Toplum,* (Çev: Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara 1997.

Bir Yanılsamanın Geleceği, (Çev: Zafer Kars), Kaynak Yayınları, İstanbul 1994.

Gazali. *Tahafut El- Felasife,* (Çev: Bekir Sadak), Ahsen Yayınları, İstanbul 2000.

El-Munkız, (Çev: Yahya Pakiş), Umran Yayınları, İstanbul 1996.

Gündem, Mehmet. *Mehmet S. Aydın ile İçe Kritik Bakış,* İyi Adam Yayınları, İstanbul 2000.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi,* TDV Yayınları, Ankara 2005.

Hume, Davide. *Din Üstüne,* (Çev: Mete Tunçay), İmge Yayınları, İstanbul 1995.

Işık, Aydın. "Din Bilim İlişkisine Mucizeler Üzerinden Genel Bir Bakış" *Kelam Araştırmaları,* 2007, s. 87–102.

İbn-i Sina. *Kitabu'ş-Şifa, Metafizik II*, (Çev: E. Demirli, Ö. Türker), Litera Yayıncılık, İstanbul 2005.

Risaleler, (Çev: Alparslan Açıkgenç, Hayri Kırbasoglu), Kitabiyat, Ankara 2004.

İpek, Ömer. *Ateizmin Etik Boyutu ve Teizmin Verdiği Cevaplar,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun OMU Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2001.

Kaya, Mahmut. *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri,* Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

Karadaş, Cağfer. "Ebü'l-Muin en-Nesefi'ye Göre Allah ve Mekân", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:1, 2008, s. 245–262.

"Ebu'n-Necib es-Suhreverdî ve İtikadî Görüşleri", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2001, s. 123–134.

Koç, Turan. *Ölümsüzlük Düşüncesi,* İz Yayıncılık, İstanbul 2005.

Korlaelçi, Murtaza. "Ateizm ve Çeşitleri", *Felsefe Dünyası*, Sayı. 46, 2007, s.12–44.

Kutluer, İlhan. *Berahime'den İbni Sina'ya Nübüvvetin İnkâr ve İspatı,* İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

Leibniz, *Monadoloji*, (Çev: Suut Kemal Yetkin), MEB Yayınları, İstanbul 1962.

Metafizik Üzerine Konuşma, (Çev: Nusret Hızır), MEB Yayınları, İstanbul 1949.

Teodise Denemeleri, (Çev: Hüseyin Batu), MEB Yayınları, İstanbul 1946.

Marx-Engels. *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri,* (Çev: Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara 2005.

Seçme Yapıtlar Birinci Cilt, (Çev: Sevim Belli, Ahmet Kardam, Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara 1976.

Macit, Nadim. *Kur'ân'ın İnsan-Biçimci Dili,* Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

Nietzsche. *Tan Kızıllığı,* (Çev: Özden Saatçi), Say Yayınları, İstanbul 2005.

Güç İstenci, (Çev: Sedat Umran), Birey Yayınları, İstanbul 2002.

Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar,* TDV Yayınları, Ankara 1990.

Özden, H. Ömer. "İbn-i Sina ve Leibniz'de Kötülük Problemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı. 13, Erzurum, 1997, s. 282–297

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2003.

Perinçek, Şule. *Turan Dursun Hayatını Anlatıyor,* Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

Platon. *Phadion*, (Çev: Hamdi Ragıp Atademir, Kemal Yetkin), Sosyal Yayınlar, İstanbul 2001.

Poidevin, R.Le. *Ateizm*, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.

Hasan, Riffat. "İkbalin Düşüncesinde İrade Hürriyeti ve Kader", (Çev: A. İshak Demir), *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2: 1, 2004, s.83–94.

Russell, Bertrand. *Neden Hıristiyan Değilim,* (Çev: Emre Özkan), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000.

Din ile Bilim, (Çev: Akşit Göktürk), Say Yayınları, İstanbul 1983.

Sabuni. *El-Bidaye Fi-Usulid-Din,* (Çev: Bekir Topaloğlu), Ankara 1998.

Saruhan, M. Selim. "İslam Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:1, 2006, s. 87–105.

Swinburne, Richard. *Tanrı Var mı?,* (Çev: Muhsin Akbaş), Arasta Yayınları, Bursa 2001.

Tarhan, Nevzat. "Barış Ahlâkı" *Köprü Dergisi*, Sayı: 82, 2003, s. 41–45.

Taylan, Necip. *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu,* Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998.

İslam Düşüncesinde Din felsefeleri, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi, Ensar Neşriyat, İstanbul 1991.

Topaloğlu, Aydın. *Ateizm ve Eleştirisi,* DİB Yayınları, Ankara 2004.

Topaloğlu, Bekir. "Allah", *DİA,* İstanbul: TDV Yayınları, Cilt: II, 2000, s. 471–498.

Ülken, H. Ziya. *Felsefeye Giriş,* Cilt: I, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1957.

Felsefeye Giriş, Cilt: II, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1957.

Vergote, Antoine. *Din İnanç ve İnançsızlık,* (Çev: Veysel Uysal), Marmara İlahiyat Yayınları, İstanbul 1999.

Yaran, C. Sadık. *Bilgelik Peşinde,* Araştırma Yayınları, Ankara 2002.

Kötülük ve Teodise, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

Yeşilyurt, Temel. *Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Rüyatullah Sorunu,* İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

Yavuz, S. Sabri. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet,* İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Yıldız, Murat. "Ölüm ile İlgili Genel Tutumlar" *Akademik Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 3, 1996, s. 178–188.

2. İNTERNET KAYNAKLARI

Bülent Sönmez. "Nietzsche"
www.dicle.edu.tr/fakulte/fen/fel/.../bulent_sonmez/.../Nietzsche.pdf, (8.12.2009).

Esra Tüzün. "Psikiyatrist Niyazi Kaya ile Uçak Fobisi Üzerine Söyleşi-Ölüm Kaygısı"
http://arsiv.sabah.com.tr/2009/03/05/gny/haber, (08.12.2009).

Feyz Dergisi. "Aydın Topaloğlu ile Ateizm Üzerine Röportaj"
http://www.feyzdergisi.com/yazi_yazici.php?yazi_no=1462, (08.12.2009).

Robert Craps, "Psikanaliz ve Din", (Çev: Ali Ayten),
http://felsefe38.blogcu.com/psikanaliz-ve-din_3326089.htm, (08.12.2009).

"Tanrı Tasavvurları"
http://dusundurensozler.blogspot.com/2009/08/tanri-tasavvurlari-3.html, (08.12.2009).

"Turan Dursun"
www.turandursun.com, (08.12.2009).